MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

VILIUS LAURINAITIS

DOPINGAS SPORTE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Doc. dr. *Salomėja Zaksaitė*

VILNIUS
2019

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

DOPINGAS SPORTE

Sporto industrijų vadybos magistro baigiamasis darbas
Studijų programos kodas 6211LX070

Vadovė
_____ Doc. dr. Salomėja Zaksaitė
2019-

Recenzentas
2019-

Atliko
_____ stud. V. Laurinaitis
2019-

VILNIUS
2019

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS..... 4

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS..... 5

PRIEDŲ SĄRAŠAS..... 6

ĮVADAS 7

1. DOPINGO FUNKCIONAVIMAS SPORTE..... 10

1.1. Dopingo samprata ir medicininių preparatų, patenkančių į WADA draudžiamų medžiagų sąrašą, apibūdinimas. Draudžiamo metodo samprata..... 10

1.2. Dopingo metodų įvairovė..... 17

1.3. Dopingo vartojimo priežastys..... 20

1.4. Trenerių, medikų, farmacijos sektoriaus vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų kontekste 24

2.DOPINGO KONTROLĖ BEI VARTOJIMO PREVENCIJOS GALIMYBĖS..... 28

2.1. Dopingo kontrolės esmė..... 28

2.2. Dopingo kontrolės teisiniai aspektai ir teisės taikymo praktika..... 30

2.3. Sisteminių teisinių, socialinių, edukacinių priemonių reikšmė tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu mažinant dopingo vartojimą..... 35

3.DOPINGO VARTOJIMO PREVENCIJOS IR ANTIDOPINGO TAISYKLIŲ PAŽEIDIMŲ MAŽINIMO GALIMYBIŲ LIETUVOJE TYRIMAS..... 40

3.1. Empirinio tyrimo metodologija 40

3.2. Interviu su sporto treneriais Lietuvoje rezultatų analizė..... 44

3.3. Lietuvos sportininkų apklausos rezultatų analizė 53

IŠVADOS..... 69

REKOMENDACIJOS 71

BIBLIOGRAFIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS 72

SANTRAUKA..... 76

SUMMARY..... 77

PRIEDAI 78

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Sąvokos „dopingas“ apibrėžimai..... 11
2 lentelė. Dopingo sampratos struktūra..... 14
3 lentelė. Dopingo kontrolės sistemos tobulinimo galimybės..... 38
4 lentelė. Interviu su treneriais klausimyno pagrindimas..... 41
5 lentelė. Sportininkų apklausos klausimyno pagrindimas..... 42
6 lentelė. Respondentų demografinės charakteristikos..... 43
7 lentelė. Pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežasčių kategorijos..... 44
8 lentelė. Šalių požiūrio į dopingo vartojimą sporte kategorijos..... 45
9 lentelė. Sportininkų testavimo dėl dopingo kategorijos..... 47
10 lentelė. Aplinkos įtakos, sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams, kategorijos..... 48
11 lentelė. Dopingo kontrolės ir prevencijos sistemos vertinimo kategorijos..... 49

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Tarptautinio Olimpinio komiteto medicinos komisijos sudaryta dopingo preparatų klasifikacija 14
2 pav. Dopingo atvejų pasiskirstymas pagal sporto šakas 2016 m. 34
3 pav. Dopingo atvejų pasiskirstymas pagal valstybes 2016 m. 34
4 pav. Dopingo vartojimo prevencijos ir antidopingo taisyklių pažeidimų mažinimo galimybių tyrimo metodologinis modelis..... 40
5 pav. Svarbiausios dopingo vartojimo sporte priežastys respondentų vertinimu, proc. 53
6 pav. Svarbiausios kitų antidopingo taisyklių pažeidimų priežastys respondentų vertinimu, proc. 54
7 pav. Respondentų žinomi antidopingo taisyklių pažeidimo atvejai proc. 55
8 pav. Antidopingo taisyklių pažeidimų nacionaliniai ypatumai respondentų nuomone, proc. ... 55
9 pav. Dopingo testavimo ir testų rezultatų tikimybės respondentų vertinimu, vidurkiai 56
10 pav. Atvejai, kai pavartojami draudžiami preparatai dėl gydytojų neišmanymo, proc..... 57
11 pav. Subjektai, kurie, respondentų nuomone, turi rūpintis antidopingo taisyklių laikymusi, proc. 57
12 pav. Trenerių žinios apie antidopingo taisyklių laikymąsi, respondentų vertinimu, proc..... 58
13 pav. Respondentų komunikacijos su jų treneriais antidopingo taisyklių temomis intensyvumo vertinimas, proc. 58
14 pav. Bruožai, kuriuos respondentai priskiria dopingo kontrolės sistemai, proc. 59
15 pav. Sankcijų už antidopingo taisyklių pažeidimus griežtumo vertinimas respondentų požiūriu, proc. 60
16 pav. Sportininkų priežastys vartoti dopingą nepaisant sankcijų, respondentų nuomone, proc. 60
17 pav. Informacijos apie tai, kas yra dopingas, pakankamumas, proc. 61
18 pav. VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos vertinimas, proc. 62
19 pav. Antidopingo taisyklių aiškumo vertinimas, proc. 63
20 pav. Savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistemos tikėtinumo vertinimas, proc. 63
21 pav. Priežastys, kodėl negalima savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistema, proc. 64

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas. Interviu su treneriais klausimynas 78
2 priedas. Sportininkų apklausos anketa 79
3 priedas. Interviu transkripcijos 84

ĮVADAS

Temos aktualumas. Dopingas sporte paprastai traktuojamas kaip neigiamas reiškinys. Pasauliniame Antidopingo kodekse, parengtame Pasaulinės antidopingo agentūros (angl. World Antidoping Agency, WADA), dopingas apibrėžimas kaip „vieno ar daugiau antidopingo taisyklių pažeidimų, apibrėžtų Kodekso 2.1-2.10 punktuose, padarymas“ (1 straipsnis). Pastaruosius dešimtmečius profesionalaus sporto srityje kovai su dopingu skiriamas vis didesnis dėmesys (Hughes 2015) ir platus dopingo apibrėžimas nėra atsitiktinumas; tai siejama su poreikiu griežtinti dopingo kontrolę, įpareigojant tam sporto organizacijas ir kitus juridinius bei fizinius asmenis.

Dopingas – tai ne tik sporto medicinos, bet ir sporto etikos, o taip pat ir sporto teisės problema (Zaksaitė 2015), taigi dopingo sporte tema yra daugialypė ir daugiaplanė. Dopingo kontrolė profesionaliame sporte vykdoma plačiai, antidopingo organizacijomis laikomos tokios organizacijos kaip Tarptautinis olimpinis komitetas, Tarptautinis parolimpinis komitetas, tarptautinės federacijos, nacionaliniai olimpiniai komitetai ir parolimpiniai komitetai, didžiųjų renginių organizatoriai bei nacionalinės antidopingo organizacijos (Pasaulinis Antidopingo kodeksas, 2015). Dopingo kontrolė vykdoma šių organizacijų organizuojamose varžybose, be to, aukščiausio rango varžybose dalyvaujantys sportininkai yra kontroliuojami ir ne varžybų metu. Jeigu sportininkas pažeidžia antidopingo taisykles, taikomos griežtos sankcijos – diskvalifikacija, laimėtų titulų panaikinimas, apdovanojimų konfiskavimas. Dažniausiai tokie atvejai plačiai nušviečiami tarptautinėje ir nacionalinėje žiniasklaidoje, tai kenkia sportininkų reputacijai ir net gali būti karjeros pabaigos veiksnys (Overbye 2017). Nepaisant to, jog sportininkams yra gerai žinoma, jog draudžiama vartoti dopingą, jog turi būti griežtai laikomasi antidopingo taisyklių, apie dopingo kontrolės mastą bei galimas dopingo vartojimo pasekmes sportininko karjerai ir reputacijai, dopingo vartojimo atvejų pasitaiko ir tarp elitinių sportininkų. Tad aktualu nagrinėti, kas yra dopingas, kokios priežastys lemia jo vartojimą nepaisant sankcijų griežtumo, bei kokiomis priemonėmis galima mažinti dopingo vartojimo paplitimą tarp sportininkų. Svarbu įvertinti tai, jog dopingo atvejais yra pripažįstamas ir ne tik tiesioginis draudžiamųjų preparatų vartojimas, bet ir kitų taisyklių, nustatytų Pasauliniame Antidopingo kodekse, pažeidimas. Ši tema aktuali ir Lietuvos kontekste; Lietuvos elitinių sportininkų gretose yra pasitaikę tiek ir nustatytų dopingo vartojimo, tiek ir antidopingo taisyklių (net ir nesant duomenų apie faktinį dopingo vartojimą) pažeidimų, o tai kenkia tiek atskirų sportininkų, tiek ir šalies sporto reputacijai.

Temos ištirtumas. Dopingo samprata, dopingo vartojimo motyvai mokslinėje literatūroje nagrinėti gana plačiai (Overbye 2017; Hughes 2015; Chin 2018; Gleaves, Hunt 2016; McNamee 2014; Barkoukis ir kt. 2015). Su dopingo vartojimu siejami sporto medicinos ir sporto psichologijos klausimai buvo nagrinėti Sánchez-Oliver ir kt. (2019). De Hon, van Bottenburg (2017) analizavo

sankcijų už antidopingo taisyklių pažeidimus esmę bei visapusį poveikį sportininkams. Overbye (2017) nagrinėjo dopingo kontrolės procedūrų įtaką sportininko režimui ir veiklai. Lietuvos mokslinėje literatūroje dopingo sporte temai skiriama kiek mažiau dėmesio. Dopingo vartojimo problema Lietuvoje nagrinėta ir iš sporto teisės pozicijų (Zaksaitė 2015), buvo atlikta tyrimų, koks yra požiūris į dopingo vartojimą (Drazdauskas ir kt. 2005).

Darbo objektas – dopingas sporte bei galimybės mažinti dopingo vartojimą.

Problema. Darbe nagrinėjama problema – kokios yra dopingo sporte priežastys, tendencijos ir kontrolės bei prevencijos galimybės. Nagrinėjama problema yra daugialypė. Profesionalūs sportininkai treniruojasi, varžyboms ruošiasi ne vieni – jie turi trenerius, juos prižiūri medikai. Sportininkus veikia ir bendra sporto kultūra valstybėje. Greta dopingo kontrolės, kuri šiuo metu yra griežta, svarbios ir prevencinės priemonės išvengiant situacijų, kai gali atsirasti antidopingo taisyklių pažeidimai. Tad dopingo kontrolės bei prevencijos galimybės turi būti vertinamos atsižvelgiant į tai, kokia yra sportininkų, trenerių patirtis dopingo kontrolės ir prevencijos sistemoje.

Darbo tikslas – atskleisti dopingo sporte vartojimo tendencijas, kontrolės ir prevencijos patirtis bei gerinimo galimybes.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti dopingo sampratą ir funkcionavimą sporte;
2. Atskleisti dopingo kontrolės ypatumus bei vartojimo prevencijos būdus;
3. Įvertinti, kas, Lietuvos sportininkų ir trenerių požiūriu, sąlygoja dopingo vartojimą bei su kokiomis problemomis susiduriama dopingo kontrolės ir prevencijos sistemoje.

Darbe taikomi metodai – mokslinės literatūros analizė; teisės aktų analizė, struktūrizuotas interviu, anketinė apklausa. Pirmajame ir antrajame darbo skyriuose taikomi mokslinės literatūros analizės, apibendrinimo metodas bei teisės aktų turinio analizės metodas. Trečiajame darbo skyriuje taikomas struktūrizuoto interviu metodas, apklausiant Lietuvos sporto trenerius, bei anketinės apklausos metodas, apklausiant Lietuvos sportininkus.

Darbo struktūra. Darbą sudaro trys pagrindiniai skyriai, išvadas, išvados, literatūros sąrašas.

Pirmajame darbo skyriuje teoriškai nagrinėjama dopingo samprata plačiąja prasme, apibūdinamos draudžiamųjų preparatų grupės. Nagrinėjama, kas yra dopingo metodas bei kokie metodai skatina sportininkus imtis dopingo. Aptariama, koks yra trenerių ir kito sportinio personalo vaidmuo sportininkams vartojant dopingą .

Antrajame darbo skyriuje apibūdinami teisiniai dopingo kontrolės aspektai nacionaliniu ir tarptautiniu aspektu, bei teisinės kontrolės praktika. Analizuojama, kokios galimos (įmanomos) sisteminės priemonės tarptautiniu ir nacionaliniu lygmenimis, kad būtų mažinamas dopingo vartojimas.

Trečiajame skyriuje pateikiama empirinių tyrimų – trenerių interviu ir sportininkų anketinės apklausos metodika. Analizuojami empirinių tyrimų rezultatais, palyginant trenerių ir sportininkų požiūrį į dopingo priežastis, vartojimo tendencijas, patirtis dopingo kontrolės ir prevencijos sistemoje.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, rekomendacijos.

1. DOPINGO RAIŠKA SPORTE

1.1. Dopingo samprata ir medicininių preparatų, patenkančių į WADA draudžiamų medžiagų sąrašą, apibūdinimas. Draudžiamo metodo samprata

Dopingas neatsirado XX a. Stimuliuojantys preparatai pradėti naudoti pradėjus organizuoti sportines varžybas, vystantis sportui bendrai (Kiryanova, Morozova 2018). Prieš 300-400 metų Afrikoje gyvenusios gentys nustatė, kad ištrynus kūną tam tikrų augalų ekstraktu, žmogus patiria susijaudinimą, pas jį padidėja darbingumas, susilpnėja baimės jausmas. Senovės Graikijos atletai, siekdami padidinti savo jėgas naudojo specialias dietas ir stimuliuojančias tinktūras. Kaip liudija Ispanijos viduramžių kronikos, majai ir actekai plačiai naudojo gamtinius stimuliatorius siekiant sustiprinti karių kovinę dvasią. Senuose Japonijos metraščiuose aptinkama įrašų apie slaptus ekstraktus naudojamus samurajų siekiant nugalėti priešus (Strelan ir Boeckmann 2006). Noras nugalėti bet kokia kaina, rizikuojant net savo sveikata ir gyvybe, paskatino stimuliuojančių medžiagų naudojimą sporte ir kituose atsakinguose gyvenimo tarpsniuose.

Vienas pirmųjų užregistruotų atvejų buvo užfiksuotas 1865 m., kuomet Olandijos plaukikai naudojo specialius preparatus. Pasiekti puikūs rezultatai paskatino ir kitų šalių plaukikus bandyti įvairiausius stimuliatorius, kurie leistų siekti geresnių rezultatų (Kirby ir kt. 2011).

Per pirmąsias Olimpines žaidynes, kurios vyko 1896 m., sportininkai disponavo pakankamai didele farmakologinių priemonių įvairove, kurias naudojo siekiant pagerinti savo sportinius pasiekimus. Plačiausiai naudoti dopingai – kodeinas (natūralus opijaus alkaoidas, įeinanti į vaistų nuo skausmo sudėtį) ir strichninas (nuodingojo činčiberio sėklų alkaloidas, veikiantis nugaros smegenis ir didinantis griaučių raumenų tonusą).

Strichninas, kofeinas, kokainas ir alkoholis buvo dažnai naudojami XIX a. tarp dviratininkų ir kitose sporto šakose, kuriose reikalinga ištvermė ir patiriami dideli fiziniai krūviai. T. Hicksas 1904 m. laimėjo pergalę Olimpinių žaidynių maratone San Luise naudodamas žalius kiaušinius, strichnino injekcijas ir brendžio porcijas, patiekiamas jam bėgimo metu (WADA 2015, 14). Varžybų metu T. Hicksas aplenkė savo priešininkus keliais kilometrais. Tačiau nubėgęs beveik 20 km., atletas prarado sąmonę. Treneriai jam davė kažkokį preparatą, Hicksas tęsė bėgimą, po kelių kilometrų situacija vėl pasikartojo ir vėl sportininkui buvo suleistas kažkoks preparatas. Hicksas atsikėlė ir tęsė bėgimą. Galiausiai jis baigė maratoną ir gavo auksinį medalį. Vėliau paaiškėjo, kad Hicksas vartojo gėrimą su strichninu.

Praktiškai iki XX a. pradžios, kokainas ir heroinas buvo pirmieji, stipriai veikiantys, dopingai, kurie plačiai naudotis sporte, nes nebuvo draudžiami (Kiryanova ir Morozova 2018, 108).

Dopingo vartojimas sporte pasiekė piką 1935 m., kuomet buvo sukurtas sintetinis testosteronas. Peregudovos (2016) teigimu, yra susiformavusi nuomonė, kad nacistinės Vokietijos sportininkai pasiekė gerų rezultatų Olimpiadoje naudodami sintetinį testosteroną. Tačiau sintetinis testosteronas pasižymėjo labai neigiamu poveikiu sportininkų organizmui. Pvz. pas sportininkes imdavo vystytis antriniai vyriški lytiniai organai. Tai paskatino kurti preparatus, XX a. buvo sukurti tokie dopingai kaip nandrolonas, norethandrolonas, oksandrolonas, oksimetilolonas ir methandrostelonas. Pastarasis įgijo didžiulį populiarumą visame pasaulyje. Daugelio šalių sportininkai pradėjo vartoti šį preparatą.

XIX a. pb. - XX a. pr. daugelis to meto sportininkų eksperimentavo su įvairiais dopingais prisiimdami visą su tuo susijusią riziką. Neretai pasitaikydavo atvejų, kuomet tokie eksperimentai pasibaigdavo mirtimi. Būtent tai paskatino pradėti kovą su dopingo vartojimu sporte (Pappa ir Kennedy 2013).

Iki šiol nėra susiformavusi vieninga sąvokos „dopingas“ samprata. Mokslinėje literatūroje aptinkami skirtingi sąvokos „dopingas“ apibrėžimai, jų įvairovė pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė. Sąvokos „dopingas“ apibrėžimai

Autorius	Samprata
Backhouse ir kt. (2014)	Dopingui priskiriami preparatai, kurie naudojami sportininkų dirbtiniam, priverstiniam darbingumo, pajėgumo padidinimui mokymosi – treniruočių ar varžybų metu. Priklausomai nuo sporto rūšies dopingas gali pasižymėti skirtingu farmakologiniu poveikiu, kuris gali būti priešingas: nuo psichostimuliuojančio iki trankvilizuojančio poveikio (pasireiškiančio sąnarių, raumenų ir kitokių skausmų nuslopinimu); nuo diuretikų iki kardiotropinio poveikio.
Peregudova (2016)	Dopingas - tai sintetinės ir narkotinės medžiagos, galinčios pagerinti organizmo darbą. Dopingai vartojami sportininkų siekiant priverstinai padidinti organizmo darbingumą. Numatytas dopingų vartojimas pagal nustatytą kursą, tačiau praktikoje, tarp sportininkų jis dažniausiai naudojamas vienkartinėmis dozėmis.
Kiryanova ir Morozova (2018, 108)	Dopingas - tai įvairių rūšių farmakologinių preparatų ar metodų naudojimas tarp sportininkų siekiant padidinti organizmo darbingumą.
Evssev (2016)	Dopingas - tai organinės ir neorganinės medžiagos tvirtame, skystame ir dujiniame pavidale, įvedamos į sportininko organizmą bet kokiu būdu - per burną, rektaliniu, vidinėmis injekcijomis ir injekcijomis į raumenį, per odą ir kt. būdais. Dopingas užtikrina geresnius rezultatus nei norma, kuri gali būti pasiekiama naudojant priemones ir metodus, taikomus treniruočių procese. Dopingas pasižymi neigiamu poveikiu sportininkų sveikatai, pasireiškiančiu vienkartinio ir ilgalaikio vartojimo pasekmėje.
Tarptautinio Olimpinio komiteto medicinos komisija (cit. Anuchin Tarbeev ir Satin 2018)	Dopingu yra laikomi farmakologiniai preparatai, įvedami į sportininkų organizmą bet kokiu būdu, kurie dirbtinai padidina sportininko darbingumą ir pasiekiamą sportinį rezultatą.

Sudaryta autoriaus

Apibendrinant dopingo sampratą galima teigti, kad dopingu yra laikomos biologiškai aktyvios medžiagos, būdai ir metodai, kurių pagalba dirbtinai ir priverstinai sukuriamas sportinis darbingumas. Nagrinėjant dopingo sampratą teisine prasme galima teigti, kad dopingas sporte suvokiamas kaip vienos ar kelių antidopingo kodekso taisyklių pažeidimas (Medvedeva ir Grushko 2014, 101-102):

- Draudžiamų substancijų ar jų paliktų pėdsakų (metabolitų, markerių) aptikimas sportininko organizme;
- Draudžiamų substancijų ar metodų naudojimas ar bandymas naudoti;
- Atsisakymas pateikti ar nepateikimas mėginių, pagal nustatytas galiojančias antidopingo taisykles, be pateisinamos priežasties, taip pat bet koks kitas vengimas duoti mėginius;
- Nustatytų reikalavimų pažeidimas susijęs su sportininko pasiekiamumu paimti iš jo mėginius nevaržybiniu laikotarpiu, įskaitant informacijos, apie sportininko buvimo vietą, nesuteikimą; numatytų testų praleidimą;
- Platinimas arba bandymas platinti uždraustos substancijos arba metodo;
- Uždraustos substancijos, metodo, pagalbos, draudžiamos antidopingo taisyklėse, skyrimas arba bandymas paskirti sportininkui varžybų ar ne varžybų laikotarpyje.

Pagal Tarptautinę konvenciją prieš dopingo vartojimą sporte (2005, 3 str.), Antidopingo taisyklių pažeidimas sporte apima bet kurį iš šių atvejų:

- draudžiamųjų medžiagų ar jų metabolitų arba jų liekanų nustatymas sportininko organizmo mėginio pavyzdyje;
- draudžiamosios medžiagos vartojimas ar draudžiamojo metodo naudojimas ar bandymas (vartoti) naudoti;
- atsisakymas pateikti mėginių pavyzdžius ar jų nepateikimas be pateisinamos priežasties po to, kai pagal taikytinas antidopingo taisykles apie tai buvo pranešta, arba kitoks mėginių pavyzdžių rinkimo vengimas;
- taikytinų reikalavimų dėl galimybės atlikti sportininkų testavimą ne varžybų metu pažeidimas, įskaitant reikalaujamos informacijos apie sportininko buvimo vietą nepateikimą ir praleistus testus, paskelbtus remiantis pagrįstomis taisyklėmis;
- kliudymas ar bandymas sukliudyti atlikti bet kurią dopingo kontrolės dalį;
- draudžiamųjų medžiagų laikymas arba draudžiamųjų metodų taikymas;
- neteisėta prekyba draudžiamosiomis medžiagomis ar draudžiamaisiais metodais;
- draudžiamosios medžiagos davimas arba draudžiamojo metodo taikymas, arba bandymas duoti (taikyti) sportininkui, arba rėmimas, skatinimas, padėjimas, kurstymas, slėpimas ar bet koks bendrininkavimas kita forma, kurio metu pažeidžiamos antidopingo taisyklės ar bandoma jas pažeisti.

Dopingas sporte vartojamas siekiant pagerinti sportinius rezultatus. Tuo tikslu realizuojami kompleksiniai sprendimai, apimantys farmakologines priemones, uždraustus metodus, kryptingas ir dirbtinis fizinio aktyvumo ir ištvermės sustiprinimas sportinių rungtynių metu. Dopingo vartojimas patvirtinamas nustačius jo pėdsakus ar sukeltus padarinius sportininko organizme, t.y. aptikus uždraustas substancijas arba jos metabolitus, markerius mėginiuose, paimtuose iš sportininkų (Anikina ir Anikin 2018).

Kiekvienais metais WADA nurodo medžiagas ir dopingo metodus, kurie neleidžiami sporte. Draudžiamų medžiagų sąrašas yra tarptautinis standartas, apibrėžiantis medžiagas ir metodus, kurie yra draudžiami sporte. Kad medžiaga ar metodas būtų uždrausti, jie turi atitikti bent dvi iš šių sąlygų (Hughes 2015):

- Medžiaga ar metodas gali pagerinti arba padidina sportininko pajėgumą sporte.
- Medžiaga ar metodas gali kelti pavojų sportininko sveikatai.
- WADA nustato, kad medžiaga ar metodas pažeidžia sportinės dvasios principą.

Draudžiamų medžiagų ir metodų sąrašas yra sudėtingas ir išsamus. Draudžiamų sąrašas yra padalytas į didelės apimties skyrius. 2015 m. Draudžiamasis sąrašas įsigaliojo sausio 1 d. Lyginant su ankstesniu sąrašu yra keletas svarbių pakeitimų:

- Mimetikai buvo įtraukti į skyrių apie peptidų hormonus ir augimo faktorius (S2); pripažinta, jog sintetiniai analogai taip pat yra draudžiamos medžiagos.
- Pridėta ne eritropoetinių EPO receptorių agonistų.
- Įtraukti hipoksijos sukeliami faktorių stabilizatoriai, nes jų svarba dopingo srityje didėja, ypač atsižvelgiant į įkvepiamo ksenono ir argono naudojimą.
- Buvo pridėta chorioninio gonadotropino ir liuteinizuojančių hormonus atpalaiduojančių preparatų, tokių kaip buserelinas.
- Kortikorelinas buvo įtrauktas kaip kortikotropiną atpalaiduojančio faktoriaus pavyzdys.
- Augimo hormonus atpalaiduojantys veiksniai buvo suskirstyti į tikslesnes kategorijas, kad būtų iliustruojamos skirtingos biologinės savybės.
- Su diuretikais susijusi formuluotė buvo pakeista siekiant paaiškinti, kad diuretikai yra ne tik maskuojantys agentai, bet ir jais galima piktnaudžiauti kitais tikslais, pavyzdžiui, norint greitai numesti svorio.
- Nustatyta, kad visa fenetilamino darinių šeima yra susijusi su augančiu nelegalių stimuliatorių, gautų iš fenetilamino, skaičiumi (Hughes 2015).

Aptarta dopingo samprata vadovaujasi Pasaulinės antidopingo agentūros (World Antidoping Agency – WADA) ir kitos organizacijos, įskaitant nacionalines antidopingo agentūras, kovojančios su dopingo vartojimu sporte. Uždraustus preparatus galima skirstyti į kelias grupes, pagal tarptautiniame lygmenyje galiojančius dokumentus (žr. 2 lentelę).

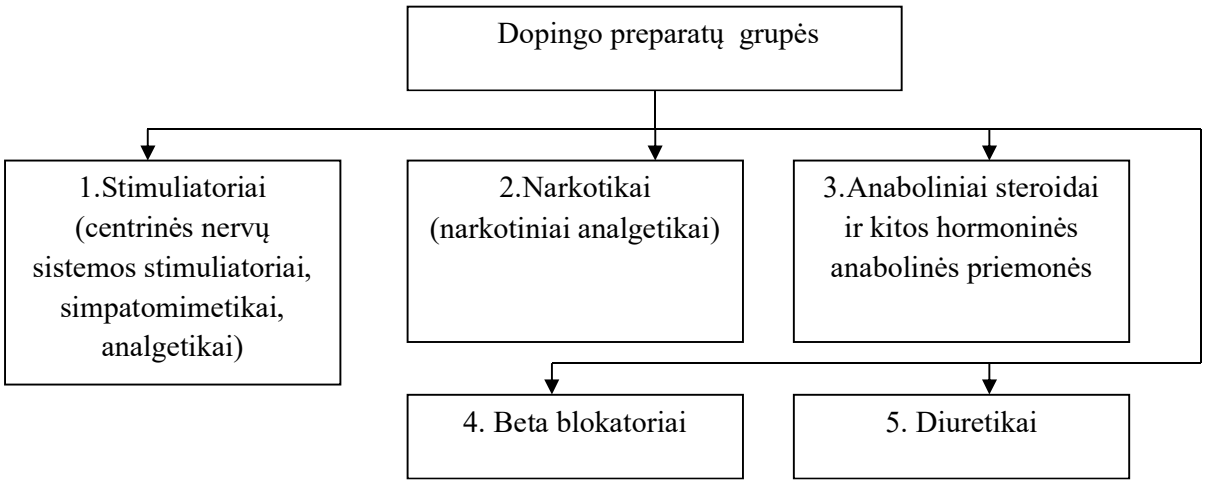
2 lentelė. Dopingo sampratos struktūra

Preparatai, uždrausti naudoti nuolat	Uždrausti metodai	Preparatai ir metodai, uždrausti rungtynių metu	Preparatai, uždrausti atskirose sporto šakose
S0. Draudžiamos naudoti substancijos (preparatai)	M1. Manipuliacijos su krauju ir jo komponentais	S6. Stimuliatoriai	P1. Beta blokatoriai Šaudymas iš lanko (WA) Autosportas (FIA) Biliardas (visos disciplinos) (WCBS) Dartai (WDF) Golfas (IGF) Šaudymas (ISSF, IPC) Slidinėjimas Povandeninis plaukiojimas (CMAS)
S1. Anaboliniai agentai		S7. Narkotikai	
S2. Peptidiniai hormonai, augimo veiksniai, panašios substancijos ir mimetikai.	M2. Cheminės ir fizinės manipuliacijos	S8. Kanabinoidai	
S3. Beta -2 agonistai (Tai narkotikų tipas, plečiantis bronchus, kuris atveria sportininko kvėpavimo takus)		S9. Gliukokortikanaidai	
S4. Hormonai ir metabolizmo moduliatoriai	M3. Genų dopingas		
S5. Diuretikai (skatina šlapimo susidarymą inkstuose, sumažina skysčių ir druskų kiekį organizme) ir markuojantys agentai			

Pastaba: S - substancijos (preparatai); M - metodai; P - tam tikrose sporto šakose uždraustos substancijos.
Cit. pagal Iglin (2016, 25)

Uždraustų substancijų ir metodų sąraše svarbiausiomis yra trys grupės, tarp kurių didžiausias dėmesys skiriamas substancijoms (preparatams) uždraustiems naudoti nuolat; substancijos (preparatai) ir metodai uždrausti rungtynių metu; substancijos (preparatai) uždrausti atskirose sporto šakose.

Tarptautinio Olimpinio komiteto medicinos komisija dopingo preparatus skirto į 5 pagrindines grupes (1 pav.).

Sudaryta darbo autoriaus pagal Anuchin Tarbeev ir Satin 2018
1 pav. Tarptautinio Olimpinio komiteto medicinos komisijos sudaryta dopingo preparatų klasifikacija

Dopingo sampratai priskiriami ne tik įvairiausi preparatai, bet ir metodai, kurie plačiau aptariami 1.2. poskyryje.

Analizuojant dopingus pagal poveikį, juos sąlyginai galima suskirstyti į dvi grupes (Platonov 2010):

- Preparatai (substancijos) naudojami tiesiogiai varžybų metu, skirti trumpalaikei sportininkų funkcijų stimuliacijai;
- Preparatai (substancijos) naudojami ilgą laiką siekiant padidinti raumenų masę ir užtikrinti sportininko adaptaciją maksimaliems fiziniams krūviams.

Kiekviena dopingo preparatų grupė pasižymi savitu poveikiu ir vartojimo specifika bei padariniais sportininko sveikatai.

1. Stimuliatoriai: plačiausiai paplitę tarp sportininkų centrinės nervų sistemos stimuliatoriai, simpatomimetikai, analgetikai (amfetaminas, efedrinas, fenaminas, kofeinas, kokainas ir kt.). Valkenburg, Hon ir Hilvoorde (2014) nurodo, kad stimuliatorių veikimo poveikis prilygsta adrenalino poveikiui. Kiekviename organizme visuomet veikia saugikliai, užkertantys kelią iki galo išnaudoti jame esančius rezervus. Stimuliatoriai šiuos saugiklius laikinai deaktyvuoja, kas leidžia sportininkui, esant dideliam krūviui, naudoti jėgas iš „neliečiamo rezervo“.

2. Narkotikai (narkotiniai analgetikai, tokie kaip morfinas, alkaloidai-opiatai, promedolis, fentanilis ir kt.). Šiai grupei priskiriamas morfinas ir jo cheminiai bei farmakologiniai analogai, kurie veikia centrinę nervų sistemą ir mažina skausmą.

Streso mažinimui taip pat naudojami kanabinoidai (marihuana, hašišas), kurie sukelia atsipalaidavimo būseną, tačiau taip pat gali išprovokuoti nuotaikos, suvokimo ir motyvacijos pokyčius. Nestabilus poveikis bei lengvai aptinkamai ilgalaikiai (iki mėnesio ir daugiau) vartojimo pėdsakai, lemia tai, kad profesionaliame sporte marihuanos, hašišo vartojimo atvejai yra labai reti (Valkenburg, Hon ir Hilvoorde 2014).

3. Anaboliniai steroidai ir kitos hormoninės anabolinės priemonės. Dažniausiai sportininkai vartoja testosteroną ir jo pagrindu sukurtus kitus preparatus, metaną-drostenoloną, retabolilį, androdiolį ir daugelis kitų. Taip pat sporte plačiai naudojami hormoniniai anabolizuojantys agentai, tokie kaip augimo hormonas, gonadotropinas, eritropoetinas. Anaboliniai steroidai yra cheminės medžiagos, sukeliančios pagreitintą raumenų augimą ir padidina raumenų jėgą. Skirtingai nuo stimuliatorių, leidžiančių naudoti neliečiamų organizmo jėgų rezervą, anabolikai padidina šį jėgų rezervą ir leidžia sportininkui atlaikyti apkrovas kelis kartus didesnes nei įprastos (Strelan ir Boeckmann 2006). Rožkova ir kt. (2009, 601) nurodo, kad anaboliniai steroidai paspartina ne tik energetinius procesus sportininko organizme, bet ir pagerina kraujo mikro cirkuliaciją esant intensyviam fiziniam darbui.

Iglin (2016, 25) teigimu, anaboliniai androgeniniai steroidai yra dirbtiniai hormono testosterono analogai. Testosteronas yra vyriškas lytinis hormonas, vyrų organizme jo yra daugiau, moterų - mažiau. Anaboliniai androgeniniai steroidai sukuria anabolinį ir androgeninį poveikį. Jie gali būti vartojami tablečių, kapsulių forma, tiesioginėmis injekcijomis į raumenis, taip pat įtepami (kremai, geliai). Testosteronas stimuliuoja vyriškos reproduktyvinės sistemos vystymąsi, lemia antrinių lytinių požymių atsiradimą (plaukuotumas ant veido, žemas balso tembras).

4. Beta blokatoriai (anapriminas (propranololis), oksprenololis, nadololis, atenololis ir kt.). Tai vaistų grupė, veikianti vadinamuosius beta receptorius. Naudojant beta blokatorius sumažėja širdies susitraukimų dažnis ir atsiranda antiaritminis poveikis. Iglin (2016, 27) nurodo, kad beta blokatoriai blokuoja adrenalino ir norepinefrino poveikį viso kūno adrenoreceptoriams.

Beta blokatorius sportininkai naudoja norėdami nusiraminti ir sumažinti kūno stresą (pasireiškiantį drebėjimu, koordinacijos sutrikimais ir t.t.) sporte, kuriame reikalinga tiksli koordinacija. Pavyzdžiui šaudymas iš lanko, lauko šaudymas, šuoliai į vandenį.

5. Diuretikai - vaistai, kurių veikimo mechanizmas pagrįstas atgalinės elektrolitų ir vandens inkstuose absorbcijos prevencija. Rezultate iš organizmo pašalinama daugiau vandens ir kai kurių druskų (Ashenden ir kt. 2011). Diuretikai naudojami kai kuriose sporto šakose siekiant greitai numesti svorio. Kultūrizmo srityje diuretikai yra naudojami raumenims palengvinti. Be to, diuretikai dažnai naudojami siekiant sumažinti kitų nelegalių vaistų koncentraciją šlapime. Ši procedūra skirta paslėpti dopingo likučius organizme (Lundby, Robach ir Saltin 2012).

Aptartos dopingo klasifikacijos kiekvienais metais papildomos vis naujomis dopingo rūšimis, nes farmacijos pramonėje nuolat kuriami įvairų medicininiai preparatai, kurie pritaikomi sporte siekiant pagerinti sportininkų fizinę formą. Dėl šios priežasties WADA nuolatos įtraukia naujus preparatus.

Išskirtinis dopingo preparatų bruožas yra jų sukeliamas šalutinis poveikis sportininko sveikatai. Siekiant užtikrinti greitą efektą vartojamos padidintos medicininių preparatų dozės, koncentracijos.

Apibendrinant dopingo sampratą ir pagrindines rūšis galima teigti, kad tai preparatai ir metodai leidžiantys sportininkams padidinti savo darbingumą, įgyti sportinę formą, viršijančią fizinio potencialo galimybes. Daugelis vaistų, priskiriamų dopingo kategorijai, gali pagerinti sportinę veiklą, pagreitindami raumenų augimą ir padidindami jėgą, užtikrinti greitesnį atsigavimą po traumų, padidindami deguonies kiekį kraujyje ir pašalindami puvimo produktus iš treniruotų raumenų, pagreitinti sportininko reakciją ir t.t. Šiam tikslui naudojami vaistai, tokie kaip steroidai, amfetaminai, augimo hormonai ir eritropoetinas kartais gali būti naudojami teisėtais tikslais gydant ligas ar traumas, tačiau jie yra populiarūs sporte, siekiant pagerinti sportinę veiklą.

1.2. Dopingo metodų įvairovė

Remiantis Ram (2015), Iglin (2016, 25) ir kt. autoriais, skiriamos trys pagrindinės dopingo vartojimo metodų grupės:

- Manipuliacijos su krauju ir jo komponentais;
- Cheminės ir fizinės manipuliacijos;
- Genų dopingas.

Dopingo vartojimo metodai pradėjo plisti ir tobulėti XX a. pabaigoje. Prielaidas tam sudarė stiprėjanti dopingo vartojimo kontrolė sporte. 1970-aisiais dauguma tarptautinių federacijų pradėjo vykdyti sistemingą dopingo vartojimo patikrinimą tarp sportininkų. 1974-1976 m. buvo sukurti efektyvūs anabolinių steroidų aptikimo, sportininkų organizme, metodas. Tobulėjant dopingo vartojimo aptikimo organizme metodams, pradėti tobulinti ir taikyti įvairūs dopingo vartojimo metodai, kurie buvo sunkiai aptinkami antidopingo kontrolės metu.

XX a. 8 – 9 dešimtmečiais tarp sportininkų paplito taip vadinamas „kraujo dopingas“, kuris pradėtas praktikuoti 1970- aisiais metais. Manipuliacijos su krauju ir jo komponentais, dar vadinamas kraujo dopingas (angl. *blood-doping*) – sportininko kraujo paėmimas per tam tikrą laiko tarpą ir jo suleidimas atgal prieš startą (Scott, 2014, 6). Kraujo dopingo esmė – iš sportininko paimto kraujo apdirbimas siekiant padidinti raudonųjų kraujo kūnelių skaičių organizme. Rezultate didėja į sportininko raumenis patenkantis deguonies kiekis, kas sąlygoja geresnius sportinius rezultatus.

Kraujo dopingas buvo uždraustas 1986 m., tačiau tuo laikotarpiu nebuvo sukurti efektyvūs šių metodų pėdsakų aptikimo, testavimo metodai. Todėl iki pat 2000 m. kraujo dopingo metodai buvo sunkiai aptinkami ir naudojami įvairiose sporto šakose. Olimpinėse Sidnėjaus žaidynėse (2000 m.) pirmą kartą buvo pritaikyti nauji eritropoetininiai testai bei kompleksiniai kraujo dopingo vartojimo pėdsakų aptikimo metodai (Moston, Engelberg ir Skinner 2015).

Kraujo dopingas plačiausiai naudojamas sporto šakose, kuriose svarbiausia yra didelė ištvermė, tai vidutinių ir ilgų distancijų bėgimas, dviračių lenktynės, slidinėjimas (Strelan ir Boeckmann 2006).

Kraujo dopingas kelia rimtą pavojų sveikatai, jis pasižymi eile šalutinių poveikių, tarp kurių pagrindiniai yra šie: gelta; perteklinė kraujotaka; padidėjusi infekcijų, tokių kaip hepatitas ir ŽIV, užsikrėtimo rizika; sepsis (apsinuodijimas krauju); kraujo krešuliai, insultas, širdies priepuolis; metabolinis šokas; alerginės reakcijos (Paternoster 2015).

Cheminės ir fizinės manipuliacijos – metodai, kurių esmė cheminėmis ir fizinėmis manipuliacijomis sustiprinti sportininko pasirengimą pagerinant darbingumą ir sportinius rezultatus. Šioje metodų grupėje išskiriami dirbtiniai deguonies nešikliai – cheminiai preparatai, kurie naudojami siekiant padidinti deguonies kiekį kraujyje. Sportininkai dažnai naudoja tokius dirbtinius nešiklius kaip perfluorangliavandeniliai (PFC) ir deguonies nešiklius hemoglobino pagrindu (HBOC). Dirbtiniai

deguonies nešėjai gali būti naudojami neturint donorų kraujo, esant kraujo infekcijos rizikai, kai nėra laiko ir galimybių patikrinti donoro ir recipiento kraujo suderinamumui. Šiuo metu dauguma tokių preparatų yra kliniškai testuojami ir leidžiami naudoti veterinariniais tikslais, nes perfluorangliavandenilio preparatai pasižymi įvairiais šalutiniais poveikiais:

- trumpalaikis kūno temperatūros padidėjimas (lengvas karščiavimas);
- mažas trombocitų kiekis kraujyje;
- kraujo infekcija (jei vaistas nėra pakankamai švarus);
- galimas leukocitų perteklius;
- embolija (kraujagyslės užsikimšimas);
- dirglumas;
- viduriavimas;
- insultas.

Hemoglobino pagrindu veikiančių dirbtinių deguonies nešiklių šalutinis poveikis gali pasireikšti padidėjusiu kraujospūdžiu; kraujagyslių susiaurėjimu; inkstų pažeidimu; geležies pertekliumi (Bourdon, Schoch, Broers ir & Kayser, 2015).

Remiantis Iglin (2016, 29) cheminėms ir fizinėms manipuliacijoms priskiriamos ir manipuliacijos su šlapimo bei kraujo mėginiais. Naudojami preparatai ar metodai siekiant pakeisti šlapimo ar kraujo sudėtį, ar pakeisti mėginį. Draudžiamiems metodams priskiriami:

- kateterizacija;
- šlapimo mėginio sukeitimas ar falsifikavimas;
- proteazių fermentų įvedimas;
- intraveninių infuzijų naudojimas;
- didesnių kaip 100 ml. injekcijų naudojimas 12 valandų laikotarpyje;
- epitestosterono vartojimas.

Cheminės ir fizinės manipuliacijos tai ne tik atskiri metodai, bet ir cheminių bei fizinių manipuliacijų kompleksai, kurie skirti padidinti sportininko darbingumą bei paslėpti draudžiamų preparatų ar metodų pėdsakus.

Genų dopingas – tai genų, genetiškai reikšmingų elementų ir (ar) ląstelių, galinčių pagerinti sportinius rezultatus, panaudojimas ne terapijos tikslais. Pavyzdžiui, dirbtinis genas arba genetiškai modifikuotos ląstelės įvedamos į organizmą, kad būtų sudarytos palankios sąlygos arba sukeliama reakcija siekiant pagerinti rezultatus. Genų perdavimo technologija vis dar yra vystymo stadijoje, pradiniame tyrinėjimų etape. Tikimasi, kad ateityje genų perkėlimo technologija leis pakeisti ar keisti trūkstamus, pažeistus ar sergančius genus pacientams, sergantiems sunkiomis ligomis. Kadangi

dauguma technologijų, susijusių su genų perdavimu, vis dar yra eksperimento stadijoje, nežinomas ilgalaikis žmogaus kūno genetinės medžiagos pokyčių poveikis (Ashenden ir kt. 2011).

Genų dopingas apima nukleorūgščių polimerų ar nukleorūgšties analogų perkėlimą, taip pat normalių ar modifikuotų ląstelių naudojimą (Overbye ir Wagner 2014).

Genų dopingas yra būdas, leidžiantis išvengti dopingo preparatų naudojimo, siekiant paveikti sportininko raumenų dydį ir jėgą, atsistatymo po treniruočių ir traumų greitį bei paspartinti medžiagų apykaitos greitį energijos gamybai. Žmogaus ląstelėse yra apie 25 000 genų, vyksta jų ekspresija. Šie genai dalyvauja formuojant žmogaus asmenybę ir intelekto savybes. Genai nustato bazinį kūno modelį, kuris vėliau tobulinamas ir keičiamas sportuojant, laikantis specialios mitybos, paverčiant žmones su įgimtu sportiniu potencialu sportininkais. Kadangi būtent genai lemia didžiąją dalį žmogaus sportinio potencialo, akivaizdu, kad jį galima padidinti keičiant esančių genų tipą ir dalyvaujant žmogaus ląstelių ekspresijoje.

XXI a. pasiekimai genų inžinerijoje atvėrė galimybes integruoti įprastinius genus į skirtingus žmogaus kūno audinius. Tokie sprendimai suteikia galimybę gydyti ligas, atsirandančias dėl genetinių sutrikimų, taip pat ligas paveldėtos iš tėvų (pvz. cistinė fibrozė, raumenų distrofija ir kt.), genetines ligas nulemtas toksinų ir cheminių medžiagų poveikio, modifikuojančio DNR (Paternoster 2015). Tai yra genetinės ligos, nes jas sukelia genų, būtinų normaliam ląstelių funkcionavimui, nebuvimas arba sutrikimai. Šiuolaikinis mokslas genetines ligas gydo integruojant normalias tokių genų kopijas į ligonio audinius. Šis metodas vadinamas „genų terapija“ ir yra skirtas modifikuoti tik paciento audinius nepakeičiant genetinių ląstelių savybių. Genų terapija nesukelia genetinių pokyčių ateities kartose. Neseniai įrodyta, kad šis terapinis metodas yra veiksmingas gydant ir galbūt „išgydant“ vaikus, gimusius su labai sutrikusia imunine sistema, kai kuriems žmonėms, turintiems genetinį aklumą, ir žmonėms, sergantiems tam tikros rūšies vėžiu (Backhouse ir kt. 2014).

Pastaruoju dešimtmečiu genų terapijos metodai pradėti taikyti manipuliuojant su sveikais sportininkų genais, kurie veikia įprastas funkcijas, tokias kaip raumenų augimas, raudonųjų kraujo kūnelių gamyba deguonies pernešimui ir t.t. Vykdomos genų manipuliacijos keičia normalias organizmo funkcijas, sustiprina jį ir leidžia siekti aukštų sportinių rezultatų (Ashenden ir kt. 2011).

Remiantis Strelan ir Boeckmann (2006), genų dopingas yra daug pavojingesnis nei bet kokie anaboliniai steroidai, nes genų dopingo metodai nėra pakankamai ištyrinėti, taikomi sprendimai yra eksperimentinio pobūdžio, nežinomas ilgalaikis jų poveikis organizmui, neatmetamos įvairiausių mutacijų, genetinių ligų, onkologinių susirgimų galimybės.

Apibendrinant, skiriamos trys pagrindinės dopingo vartojimo metodų grupės: manipuliacijos su krauju ir jo komponentais; cheminės ir fizinės manipuliacijos ir genų dopingas. Kraujo dopingu vadinamas metodas, kurio eigoje iš sportininko paimtas kraujas yra apdirbimas, siekiant padidinant raudonųjų kraujo kūnelių skaičių organizme, suleidžiamas prieš startą varžybose. Taip padidinama

sportininko ištvermė. Cheminės ir fizinės manipuliacijos, dažniausiai kompleksiniai metodai, kurių esmė cheminėmis ir fizinėmis manipuliacijomis sustiprinti sportininko pasirengimą pagerinant darbingumą ir sportinius rezultatus. Cheminėms ir fizinėms manipuliacijomis taip pat siekiama pakeisti šlapimo ar kraujo sudėtį; fiziškai pakeičiant mėginį. Genų dopingas tai genų, genetiškai reikšmingų elementų ir (ar) ląstelių, galinčių pagerinti sportinius rezultatus, modifikavimas siekiant paskatinti raumenų augimą, didinti jėgą, padidinti atsistatymo po treniruočių ir traumų greitį bei paspartinti medžiagų apykaitos greitį energijos gamybai. Visi dopingo vartojimo metodai kelia rimtą pavojų sveikatai, kuris gali lemti sportininko mirtį. Mažiausiai ištyrinėtas bei žinomas neigiamas genų dopingo metodo poveikis, kuris gali pasireikšti po ilgo laiko genų mutacijomis, onkologiniais susirgimais.

1.3. Dopingo vartojimo priežastys

Pirminė dopingo vartojimo priežastis – siekis padidinti sportininko fizinė būklę, pajėgumą ir efektyvumą (Sánchez-Oliver, Grimaldi-Puyana ir Domínguez 2019).

Dopingo vartojimas elitiniame sporte yra sudėtingas reiškinys, kuriam įtakos turi daugybė veiksnių, kurie taip pat gali būti atgrasantys ir apsauginiai veiksniai, tad nebūtinai sankcijos yra pagrindinė susilaikymo nuo dopingo vartojimo priežastis, tačiau šis atgrasymas veikia kartu su kitomis galimomis priežastimis ir veiksniais. Elitiniams sportininkams, kurie investavo daugybę metų, daug pastangų į savo sportinę karjerą, yra sunkiau viso to netekti, jeigu fiksuojamas pažeidimas, svarbus sportinės reputacijos veiksnys (Backhouse ir kt. 2014; Overbye 2017).

Asmeninės savybės yra svarbus veiksnys, lemiantis, ar sportininkas vartos draudžiamus preparatus.

Overbye (2017) Danijoje atlikto elitinių sportininkų apklausos rezultatai rodo, jog vyresnio amžiaus ir vyriškos lyties sportininkai, dalyvaujantys didelės ištvermės reikalaujančiame sporte, ir turintys ilgametę ankstesnę testavimo patirtį, labiau linkę traktuoti dopingo vartojimo aptikimo testavimo sistemą kaip atgrasančią nuo dopingo vartojimo; antra vertus, ši sportininkų grupė mano, jog terminuotas diskvalifikavimas nėra pakankamai griežta sankcija, kad atgrasytų nuo dopingo vartojimo. Įvairių tyrimų (Kirby ir kt. 2011; Pappa ir Kennedy 2013) duomenimis, apie 8-10 proc. sportininkų nemano, jog esama sistema iš tiesų atbaido ir atgraso nuo dopingo vartojimo ir diskvalifikavimo sankcija nėra labai griežta. Tai gana nemažas skaičius, rodantis tikimybę, jog dalis sportininkų imsis draudžiamų dopingo preparatų ir dopingo metodų.

Overbye (2017) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė ir kitas svarbias tendencijas:

• Ketvirtadalis sportininkų netiki, kad tikimybė, kad dopingo testas atskleis dopingą, yra atgrasanti, ir tik keturi iš dešimties vertina riziką būti parinktam kontroliniams testams ne varžybų

metu kaip atgrasančius veiksnius. Net ketvirtadalis apklaustųjų nei testavimo, nei aptikimo (jei jie buvo testuoti) pavojaus nelaikė atgrasančiais nuo dopingo vartojimo.

• Tačiau tyrimas taip pat parodė, kad testavimų patirtis per pastaruosius metus turėjo teigiamą poveikį testavimų suvokimui kaip atgrasančiam, ypač sportininkų, kuriems testavimai vyksta labai dažnai, ir tai rodo, kad testavimo kaip atgrasančio nuo dopingo vartojimo veiksnio efektyvumas didėja priklausomai nuo testavimo intensyvumo.

• Sportininkai, kurie priklauso tam tikroms sporto rūšims, kuriose tikriausiai yra didesnė dopingo rizika (ištvermės, greičio, jėgos sporto šakos) labiau linkę dopingo testavimus traktuoti kaip atgrasančius veiksnius, kas parodo, jog dabartinė rizika pagrįsta testavimo strategija yra gana efektyvi rizikingiausiose sporto šakose.

Tad svarbi išvada šiuo atveju yra ta, jog dopingo testavimo intensyvumas tiesiogiai proporcingas tam, kiek sportininkai traktuoja šį testavimą kaip nuo dopingo vartojimo atgrasantį veiksnį.

Asmeninės savybės nėra vieninteliai veiksniai, kurie turi įtakos tam, kad sportininkas vartos dopingą. Svarbi ir jų aplinka. Svarbu suvokti, jog sportininkų populiacija yra stipriai diversifikuota; daug veiksnių (socialiniai, emociniai, moraliniai, sveikatos, karjeros, finansiniai, situaciniai, kultūriniai) gali tiek ir skatinti, tiek ir stabdyti jį (Strelan ir Boeckmann 2006).

Skirtingos aplinkybės gali veikti skirtingai sportininkus priklausomai nuo jų lyties, amžiaus, sporto šakos (Overbye, 2017):

• Sportininkų karjera: veiksniai, kurie gali paskatinti dopingo vartojimą tam tikrame karjeros etape, kitame karjeros etape gali veikti skirtingai;

• Krizinės situacijos:

• Kritiniai veiksniai: sportininkai yra labiau pažeidžiami esant tam tikroms krizinėms aplinkybėms ir įvykiams: pavyzdžiui, rengdamiesi grįžti į didįjį sportą po traumų,

• Sportinės veiklos tinklai: svarbi sąveika tarp sportininko aplinkos ir sportininkų, ji kuria tam tikras socialines normas, kurių sportininkai paiso ir atitinkamai tai daro įtaką tam, kokius preparatus vartoja sportininkai. Čia svarbus trenerių, gydytojų, kitų sportininkus prižiūrinčių subjektų, kartais ir šeimos įtaka. Socialinė aplinka gali nulemti tiek teisėtus, tiek ir neteisėtus sportininkų veiksmus.

Kyla klausimas, kokioms aplinkybėms esant testavimo intensyvumas veikia sportininko sprendimą vartoti dopingą. Pavyzdžiui, svarbus veiksnys – kad nebūtų testavimo klaidų. Dažnesnis sportininkų testavimas reiškia, jog turi būti vengiama klaidų. Svarbu ir įvertinti, kokį stresą sportininkai patirs dėl didesnio testavimo intensyvumo (McNamee 2014).

Įvertinant tai, kad atgrasymas nuo dopingo vartojimo ne visada pasiekiamas taikant intensyvų testavimą, svarbu užtikrinti sistemines dopingo vartojimo prevencijos priemones. Priemonės, kurias galima taikyti siekiant sumažinti dopingo vartojimo intensyvumą, galima geriau suprasti išsiaiškinus priežastis, dėl kurių sportininkai vartoja dopingą. Dopingo vartojimo priežastis ne visada yra

„ekonominis naudingumas“, kaip racionalaus elgesio pasirinkimo motyvas. Dopingas – tai sporto istorijos dalis, dopingo vartojimas yra veikiamas politinių bei moralinių veiksnių. Sportininkai yra įtraukiami į verslo modelius, jie rengiasi esant tam tikroms socio-ekonominėms aplinkybėms, jiems turi būti sudaroma tam tikra rengimosi aplinka. Šiais aspektais galima suvokti, jog aplinka turi įtakos tam, ar sportininkas rizikuoja vartoti dopingą (Ohl ir kt. 2015). Kai kurių sporto šakų kultūroje didelę įtaką turi struktūriniai rizikos aplinkos „skatintojai“, t.y. subjektai, kurie skatina bet kokiomis priemonėmis siekti kuo aukštesnių rezultatų. Atskirose šalyse sportas – politikos įrankis ir priemonė, o sporto šakos pasiekimai traktuojami kaip šalies pranašumo įrodymas, tokiu atveju tiek draudžiamųjų medžiagų paieška, tiek dopingo metodų taikymas yra skatinamas. Dėl struktūrinių sąlygų (pvz., socialinių ir ekonominių sąlygų, užimtumo ir verslo modelių, kasdienių darbo sąlygų) kartais sunku išlikti profesionaliu nevartojant dopingo (Aubel ir Ohl 2014). Norint suprasti narkotikų vartojimą, reikia atsižvelgti į socialinį kontekstą ir individo sąveiką su savo socialine (rizikos) aplinka. Atitinkamai, suprantant apie elito sportininkų ir jų sporto tinklo sąveiką bei sportininkų socializacijos procesus, pvz., kaip šiame procese formuojamos draudžiamų preparatų vartojimą skatinančios socialinės normos, svarbu suprasti ir užkirsti kelią dopingo vartojimui sporte (Aubel ir Ohl 2014). Nors šiais laikais sportininkų dopingo vartojimas paprastai yra sąmoningas sprendimas, tai taip pat gali būti emocinis, o ne pakankamai informuotas ar racionalus pasirinkimas, kuris įvyksta tam tikroje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje bei kurį paveikia situacinės aplinkybes. Tokiu būdu sportininkų vartojamas dopingas turi būti suprantamas kaip kultūrinė ir socialinė praktika, ir net testavimas, gresiančios nuobaudos nebus pakankamai stiprus atgrasantis nuo dopingo vartojimo veiksnys (Overbye 2017).

Draudžiamų medžiagų vartojimas gali kelti riziką paties sportininko sveikatai. Pavyzdžiui, anaboliniai steroidai yra susiję su agresija, hipertenzija, impotencija ir nevaisingumu. Piktnaudžiavimas augimo hormonu gali sukelti akromegaliją ir padidinti vėžio riziką. Eritropoetino vartojimas sporto tikslais padidina hipertenzijos, trombų susidarymo ir tromboembolinių reiškinių riziką. Sportininkai, nusprendę vartoti draudžiamus preparatus, rizikuoja ir dažnai neįvertina galimos dopingo vartojimo rizikos sveikatai (Hughes 2015).

Tam tikrose sporto šakose dopingo vartojimas itin paplitęs, pavyzdžiui, neolimpinėse šakose, kaip kultūrizmas. Kultūrizme vartojama įvairių preparatų. Kultūristų tikslas yra vystyti raumenų hipertrofiją ir gauti mažai riebalų, atsižvelgiant į subalansuotą kūno formą. Siekdami savo tikslo, kultūristai vartoja hiperkalorinę dietą, kad padidintų savo raumenų masę iki maksimaliai įmanomo ir varžybų sezono metu sumažintų savo kūno riebalų kiekį, kad būtų galima gauti aukščiausią vertinimą prieš varžybas. Norėdami pasiruošti varžyboms, kultūristai vykdo agresyvius mitybos protokolus, dėl kurių gali sumažėti kaulų tankis, kilti depresija, trūkti mikroelementų, atsirasti mitybos sutrikimų, sumažėti lytinis potraukis. Specifinis režimas prieš varžybas daro įtaką poveikį anabolinių hormonų

kiekiui, tai gali sumažinti hormonų, tokių kaip testosteronas, į insuliną panašų augimo faktorių-1 (IGF-1) ir insulino koncentraciją serume. Be to, šis poveikis stiprėja dėl to, jog kultūristai vartoja daugybę maisto papildų, kurių poveikis ne visada iki galo moksliškai ištirtas, dėl to gali atsirasti ir netyčinis dopingo vartojimas. Kultūristai deklaruoja, kad vartoja draudžiamas medžiagas, kurios patenka į dopingo kategoriją, nes yra įtrauktos į Pasaulio antidopingo agentūros (WADA) paskelbtą draudžiamų metodų ir medžiagų sąrašą. Draudžiamų medžiagų vartojimo tikslas yra tas, kad daugelis jų padidina organizavimo prisitaikymą prie didelio fizinio krūvio. Taigi kultūristai kartais piktnaudžiauja draudžiamomis medžiagomis, tokiomis kaip diuretikai, stimuliatoriai ar anabolinės medžiagos (Sánchez-Oliver, Grimaldi-Puyana ir Domínguez 2019)

Reikia atsižvelgti į tai, kad pagal WADA kodeksą kai kurios uždraustos medžiagos yra draudžiamos priklausomai nuo sporto šakos, nes jos gali suteikti pranašumų arba būti pavojingos vartotojui vienose, o ne kitose sporto šakose. Kiekvienais metais WADA skelbia sąrašą šalių ir sporto organizacijų, kurios laikosi WADA antidopingo kodekso ir yra tikrinamos. Vis dėlto daug profesionalių sporto šakų, tokių kaip amerikietiškas futbolas, ir kai kurios federacijos, tokios kaip boksas, taip pat daugelis sportinių ar sportinių fizinių užsiėmimų, tokių kaip kultūrizmas netaikomas WADA kodeksas ir jo antidopingo taisyklės. Tikslūs duomenys apie draudžiamų medžiagų vartojimo paplitimą yra riboti. Dabartiniai moksliniai duomenys rodo, kad draudžiamų medžiagų suvartojimas yra platus ir skiriasi atsižvelgiant į aplinkybes. Apskaičiuota, kad 1–5% profesionalių sportininkų ir ne sportininkų, o kai kuriose sporto šakose iki 50% populiacijos vartoja draudžiamas medžiagas. Vyrų tarpe jų vartojimas dažnesnis negu moterų tarpe. Dopingo preparatų, kadaise taikytų tik profesionaliems sportininkams, vartojimas šiais laikais tapo visuomenės sveikatos problema, nes taip pat kenčia jauni ir nekonkurencingi mėgėjai. Tai kelia riziką sveikatai: širdies ir kraujagyslių ligas, diabetą, vėžį, psichinės sveikatos problemas, moterų virilizaciją ir natūraliai vyrams gaminamų androgenų slopinimą vyrams (Sánchez-Oliver, Grimaldi-Puyana ir Domínguez 2019).

Apibendrinant, dopingo vartojimo ir antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys sportininkų tarpe gali būti skirtingos. Pagrindinė priežastis – noras pagerinti savo sportinį pajėgumą. Tačiau tai, ar sportininkas to sieks neteisėtomis priemonėmis, priklauso ir nuo sportininko bendro požiūrio į ,,švarų“ sportą bei dopingo, ir nuo to, kiek suvokia riziką būti ,,pagautam“ vartojant dopingą, bei kiek sportininkui atrodo griežtos sankcijos už antidopingo taisyklių pažeidimą. Dopingas yra ir tam tikra kultūrinė ir socialinė praktika, dėl to dopingo testavimas, gresiančios nuobaudos nėra pakankamai atgrasančios, kad dopingo praktikos visiškai išnyktų. Pastebėta, jog antidopingo taisyklių pažeidimui įtakos turi ir sportininko karjeros etapas, tam tikri kritiniai veiksniai sportininko karjeroje (pvz., traumos), o taip pat aplinkos veiksniai, sportininko patiriamas spaudimas pasiekti kuo geresnių rezultatų nepaisant priemonių, o taip pat ir bendras vyraujantis požiūris į dopingą šalyje bei sporto

šakoje. Sportininkai turi suvokti ir rizikas, siejamas su dopingo vartojimu, svarbiausia – riziką sveikatai.

1.4. Trenerių, medikų, farmacijos sektoriaus vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų kontekste

Treneriai yra asmenys, sąlygojantys sportininko treniravimosi ir dalyvavimo varžybose strategijas. Treneriai dažnai įvardijami tie, kas daro didžiausią įtaką sportininkų dopingo vartojimui (Dimeo, Allen, Taylor, Robinson 2012; Kirby, Moran, Guerin 2011; Smith ir kt. 2010). Kirby ir kt. (2011) teigimu, tai gali lemti keli svarbiausi veiksniai:

- treneriai dažnai nepakankamai įsitraukia į sportininko priimamus sprendimus, įskaitant ir aplinkybes, dėl kurių kyla antidopingo taisyklių pažeidimai;
- treneriai neretai jaučia vadovybės (federacijos, komandos ir kt.) spaudimą pasiekti pergalę visomis išgalėmis;
- suvokia, jog vadovybė neretai ,,užmerkia akis“ prieš galimus antidopingo taisyklių pažeidimus.

Smithas ir kt. (2010) teigia, jog trenerių vaidmuo ir požiūris į dopingą veikia ir sportininkų požiūrį į dopingą bei antidopingą, be to, kai kuriais atvejais treneriai patys pasiūlo imtis ,,pagalbinių priemonių“.

Dimeo ir kt. (2012) teigimu, tam, koks yra trenerių vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų kontekste priklauso nuo to, kaip patys treneriai suvokia savo vaidmenį bei kaip traktuoja kylančius iššūkius. Pavyzdžiui, dalis trenerių suvokia savo vaidmenį tame, kad sportininkas laikytųsi antidopingo taisyklių, bet kiti mano, jog tai nėra jų pareiga. Kai kuriais atvejais stebima, jog treneriai gali netiesiogiai paskatinti antidopingo taisyklių pažeidimus savo neveikimu, reagavimo trūkumu (Bennie, O’Connor 2010). Tačiau tie treneriai, kurie traktuoja antidopingo veiklą kaip svarbią savo vaidmens dalį, atitinkamai labiau pastebi ir įvertina situacijas, kai sportininkui gali kilti rizika dėl antidopingo taisyklių pažeidimo.

Allen ir kt. (2012) atliko tyrimą – trenerių anketinę apklausą, kurio rezultatai atskleidė, jog trenerių požiūrį antidopingo taisyklių pažeidimus lemia kelios nuostatos:

- Trenerio asmeninis tikėjimas ,,švariu“ sportu – ar treneris nuoširdžiai tiki, jog sportas privalo būti švarus ir drąsina savo treniruojamus atletus tam;
- Holistinis požiūris į sportininko ruošimą ir savo veiklą. Tai reiškia, jog sukuriama atitinkama aplinka, kuri sportininkus skatina laikytis antidopingo taisyklių; pavyzdžiui, parenkami atitinkamas pažiūras turintys gydytojai ir t.t.;

- Sporto kultūra šalyje. Tai gali būti susiję ir su politiniais veiksniais, o labiausiai – su tuo kiek sporto bendruomenė šalyje toleruoja dopingą;
- Atsakomybė prieš sportininkus. Dažnu atveju sportininkai yra jauni žmonės, kurie ne visada turi pakankamai brandos ir patirties priimti tinkamus sprendimus. Tad treneris turi jausti atsakomybę, nukreipti juos tinkama linkme.

Siekiant išvengti dopingo vartojimo ir kitų antidopingo taisyklių pažeidimų, svarbus vaidmuo tenka **medikams** (Hughes, 2015).

Gydytojai turi žinoti, kad gydant sportininkus, kuriems taikomi medikamentų vartojimo tyrimai, tam tikri vaistai, kurie nėra neteisėti išrašyti plačiajai visuomenei, gali lemti tai, kad sportininkas pažeidžia antidopingo taisykles. Kai kurie iš šių draudžiamų vaistų, pvz., anaboliniai steroidai, augimo hormonai ir stimuliatoriai, gali sukelti problemas sportininkams. Kiti vaistai gali būti ne tokie akivaizdūs, pavyzdžiui, insulinas, probenecidas, diuretikai, beta adrenoblokatoriai ir terbutalinas. Kai kurie vaistai, tokie kaip insulinas, yra draudžiami dėl jų tiesioginio anabolinio poveikio, kiti vaistai, tokie kaip diuretikai ir probenecidas, yra draudžiami, nes jie gali būti naudojami užmaskuoti draudžiamas medžiagas šlapime. Beta blokatoriai gali sumažinti drebulį tam tikrose sporto šakose, tokiose kaip golfas ir šaudymas. Metilfenidatas, fenetilamino darinys, sporte yra uždraustas dėl stimuliuojančio poveikio. Kai kurie vaistai yra draudžiami varžybų metu, tačiau nėra draudžiami už varžybų ribų, pavyzdžiui, geriamieji kortikosteroidai. Kiti vaistai, tokie kaip salbutamolis ir pseudoefedrinas, yra leidžiami, tačiau draudžiami viršijus ribinę koncentraciją serume. Salbutamolio galima vartoti inhaliatoriumi nepažeidžiant antidopingo taisyklių, tačiau nebulizuoto salbutamolio koncentracija serume gali viršyti draudžiamą. Sportininkas, per parą vartodamas inhaliatorių, kuriame yra daugiau kaip 1600 mikrogramų salbutamolio, gali viršyti ribinę koncentraciją šlapimo mėginyje. Sportininkams, kuriems taikoma diuretiko terapijos išimtis ir kurie taip pat vartoja inhaliuojamąjį salbutamolį, gali reikėti kitos terapinio vartojimo išimties. Taip yra todėl, kad diuretikas gali padidinti jų salbutamolio koncentraciją virš draudžiamo slenksčio (Hughes 2015; Ram 2015).

Dauguma gydytojų, dirbančių su aukšto meistriškumo sportininkais, varžybų dieną neskiria pseudoefedrino. Pseudoefedrinas įeina į plačiai vartojamų gleivinę sutraukiančių vaistų nuo slogos „Sudofed“, „Actifed“, „Cirrus“, vaistų nuo peršalimo simptomų „Theraflu“ sudėtį, daugelis šių preparatų yra nereceptiniai. Nors sportininkas varžybų dieną galėjo išgerti nedidelę pseudoefedrino dozę ir likti žemiau slenksčio, pseudoefedrino koncentracija šlapime yra labai skirtinga (Moston, Engelberg ir Skinner 2015). WADA pataria sportininkams susilaikyti nuo pseudoefedrino vartojimo 24 valandas prieš varžybas. Gydytojams ypač svarbu atkreipti dėmesį į venų skysčių vartojimo sportininkams taisykles. Dėl piktnaudžiavimo ir netinkamo intraveninių skysčių vartojimo sportinėje aplinkoje Kodekse nurodomas draudžiamas metodas: į veną leidžiamos infuzijos ir (arba) injekcijos, didesnės kaip 50 ml per 6 valandas, išskyrus tas, kurios teisėtai gaunamos patekus į ligoninę,

chirurginės procedūros ar klinikiniai tyrimų metu. Tai iš tikrųjų reiškia, kad didelio efektyvumo sportininkams neturėtų būti skiriami skysčiai į veną, išskyrus medicinines indikacijas. Medikams reikia atsiminti, kad ne visi sportininkai yra jauni. Kai kurie tarptautiniai sporto sportininkai yra vyresni nei 50 metų ir labiau linkę vartoti receptinius vaistus. Todėl prieš išrašant medikamentus sportininkams, reikia atsižvelgti į antidopingo taisykles (Houlihan 2014).

Gydytojams yra daug išteklių, padedančių kilus abejonėms, ar vaistas yra draudžiamas. Turbūt naudingiausias iš jų yra internetinis įrankis „Check Your Substances“, esantis ASADA svetainėje. Šioje svetainėje (https://checksubstances.asada.gov.au) gydytojai, treneriai ir sportininkai gali įvesti vaisto pavadinimą ir gauti patarimų apie jo klasifikaciją. Medžiaga bus laikoma priskiriama vienai iš keturių kategorijų (Houlihan 2014):

1. leidžiama vartoti (pvz., Paracetamolis, amoksicilinas);
2. draudžiama (pvz., Testosteronas, amfetaminas);
3. leidžiama tik moterims (pvz., Žmogaus chorioniniam gonadotropinui);
4. leidžiama tam tikromis sąlygomis (pvz., Prednisolon, pseudoefedrino hidrochlorido turintys preparatai, pavyzdžiui, Gruipex, Ilonex) (Overbye ir Wagner 2014).

Lietuvoje pagal Lietuvos Antidopingo agentūros informaciją tinklapyje www.antidopingas.lt skiriamos tokios medikamentų grupės:

- Medikamentai, savo sudėtyje turintys medžiagų draudžiamų visą laiką (varžybose ir nevaržybose): S1 (anaboliniai agentai), S2 (hormonai ir giminingos medžiagos), S3 (beta-2 agonistai), S4 (agentai, turintys antiestrogeninį poveikį), S5 (diuretikai ir kiti maskuojantys agentai)- aukščiausias draudžiamumo lygis;
- Medikamentai, kurių vartojimas traktuojamas kaip draustinas metodas (varžybose ir nevaržybose): M1 (deguonies pernešėjų padidinimas), M2 (cheminės ir fizinės manipuliacijos), M3 (genų dopingas) - aukštas draudžiamumo lygis;
- Medikamentai, savo sudėtyje turintys medžiagų draudžiamų varžybose. Be kategorijų S1-S5 ir M1-M3, sekančios kategorijos varžybose yra uždraustos: S6 (stimuliatoriai), S7 (narkotikai), S8 (kanabinoidai), S9 (gliukokortikosteroidai) - vidutinis draudžiamumo lygis;
- Medikamentai, kurie reikalauja leidimo vartoti gydymui, tačiau turi tam tikras išimtis, nurodytas Draudžiamajamojo sąrašo S.3 ir S9 skyriuose - žemas draudžiamumo lygis;
- Medikamentai, savo sudėtyje turintys medžiagų draudžiamų tam tikrose sporto šakose: P1 (alkoholis), P2 (betablokatoriai) - žemiausias draudžiamumo lygis;
- Medikamentai, neturintys savo sudėtyje draustinų sportininkams vartoti medžiagų ar nėra traktuojami kaip draustinas metodas.

Sporto institucijos ir gydytojai, dirbantys profesionalaus sporto srityje, supranta poreikį užtikrinti, kad antidopingo taisyklės nepakenktų sportininko sveikatai. Siekdama užtikrinti, kad

sportininkai galėtų būti gydomi dėl esamos sveikatos būklės, WADA gali suteikti išimtį terapiniu būdu uždraustoms medžiagoms. Tarptautiniai ir nacionaliniai sportininkai turėtų kreiptis dėl gydymo išimties taikymo prospektyviai, t.y. iš anksto. Tais atvejais, kai dėl nepaprastosios medicininės pagalbos būtina vartoti draudžiamą medžiagą, sportininkas gali kreiptis dėl retrospektyvios išimties terapiniam naudojimui, t.y. jau po gydymo. Pirmiausia sportininkai turėtų pasidomėti savo sporto organizacija. Daugumoje sporto organizacijų dirba vyriausiasis gydytojas, kuris gali padėti atleisti nuo terapinio vartojimo, arba sporto administratoriai turėtų sugebėti tinkamai nukreipti sportininką, kaip gauti išimtinį leidimą vartoti tam tikrą preparatą (Hughes 2015).

Reikšmingas ir **farmacijos sektoriaus** vaidmuo.

Sporto papildų pramonė iš esmės nereglamentuojama. Didžioji dalis sporto papildų sudedamųjų dalių nebuvo tiriamos moksliškai, siekiant pagrįsti jų naudojimą. Daugeliui jų ingredientų trūksta veiksmingumo ir saugos duomenų. Daugelyje sporto papildų buvo mažai arba nėra nė vieno gamintojo nurodyto veikliojo ingrediento. Dar svarbiau tai, kad keliuose tyrimuose nustatyta, kad didelėje sporto papildų dalyje yra ingredientų, kurie nėra paminėti etiketėje, tačiau dėl kurių gali atsirasti antidopingo taisyklių pažeidimas. 2013 m. Australijoje nustatyta, jog kai kuriuose profesionalaus sporto skyriuose buvo naudojami fizinį pajėgumą stimuliuojantys vaistai, įskaitant peptidus ir hormonus. 2013–2014 m. ASADA atliko nubaustų sportininkų atvejų įvertinimą ir nustatė, kad 54% viešai paskelbtų antidopingo taisyklių pažeidimų yra atvejai, kai vartoti draudžiami stimuliatoriai, rasti maisto papilduose. Sportininkai ir juos remiantys specialistai turi būti budrūs dėl netyčinio antidopingo taisyklių pažeidimo, kylančio vartojant sporto papildus, pavojų (Lundby, Robach ir Saltin 2012).

Apibendrinant, tam, ar sportininkai imasi dopingo bei ar įvykdo antidopingo taisyklių pažeidimus įtakos turi ir treneriai, kurių asmeninis požiūris į dopingą arba tikėjimas/ netikėjimas „švariu“ sportu turi įtakos ir jo treniruojamų sportininkų pozicijai. Gydytojai dažniausiai yra tie asmenys, kurie priima sprendimus dėl vieno ar kito preparato vartojimo, dozavimo. Svarbu, kad jie suvoktų egzistuojančias rizikas, susijusias su vienų ar kitų preparatų vartojimu, net esant medicininėms indikacijoms. Farmacijos sektoriaus vaidmuo svarbus ypač turint omenyje papildų vartojimą; neretai jie gaminami neištyrus visų galimų pasekmių organizmui, dėl to galimas netyčinis dopingo pavartojimo atvejis vartojant maisto papildus.

2.DOPINGO KONTROLĖ BEI VARTOJIMO PREVENCIJOS GALIMYBĖS

2.1. Dopingo kontrolės esmė

Dopingo tikrinimas ir testavimas yra pagrindiniai dabartinės antidopingo strategijos, kurią vykdo antidopingo institucijos, siekdamos nustatyti ir atgrasyti nuo dopingo vartojimo sporte, elementai. Sportininkai, priimdami sprendimus dėl dopingo vartojimo, įvertina ir tikrinimo bei pagavimo vartojant draudžiamas medžiagas tikimybę, taip pat bausmės griežtumą, ir tai yra svarbus atgrasantis nuo draudžiamų medžiagų vartojimo veiksnys (Moston, Engelberg ir Skinner 2015; Paternoster 2015).

Pagrindinė pasaulinės antidopingo politikos ašis yra dopingo atvejų aptikimas, pagrįstas prevencija, t. y., taikomas principas, jog testavimo ir diskvalifikavimo už dopingo vartojimą rizika yra veiksmingos atgrasymo nuo dopingo vartojimo priemonės (Lundby, Robach ir Saltin 2012). Remiantis šia logika, jei sportininkai suvokia didelę dopingo vartojimo aptikimo tikimybę ir traktuoja to padarinius kaip jiems daug kainuojančius ir sunkius, tai atgraso sportininkus nuo dopingo vartojimo (Paternoster, 2015). Ši kovo su dopingo vartojimu strategija grindžiama atgrasymo (angl. *deterrence*) teorijos principais, kurie grindžiami prielaida, jog mažiau tikėtinas tam tikras asmenų elgesys, jeigu jie suvokia aukštą teisinių bausmių neišvengiamumo, griežtumo lygį (Ashenden ir kt. 2011). Tikėjimasis, kad sankcijų grėsmė atgraso asmenis nuo įstatymų pažeidimo, yra pagrindinė baudžiamojo teisingumo sistemos prielaida (Paternoster, 2015). Atgrasymo teorija vadovaujasi prielaida, kad asmenys prieš imdamiesi tam tikro veiksmo įvertina savo veiksmų kaštus (pvz., šiuo atveju – dopingo aptikimo ir nubaudimo tikimybę) ir naudą, kurią jie iš šių veiksmų (t.y. dopingo vartojimo) gauna. Remiantis racionalaus žmogaus elgesio pasirinkimo paradigma, asmenys priima racionalius sprendimus pagal savo interesus kartu įvertindami galimas neigiamas pasekmes ir galimą gauti naudą. Jeigu yra tikimybė, jog neigiamos pasekmės nusvers galimą gauti naudą, tai asmenį atgrasins nuo veiksmų (Overbye 2017).

Taigi pagal šį teorinį požiūrį daroma prielaida, kad sportininkai įvertina aptikimo tikimybę (tikrinimo rizika ir testas gali atskleisti dopingą) ir bausmės griežtumą (draudimas sportuoti). Kitaip tariant, remiantis atgrasymo teorija, atgrasomąjį testavimų poveikį galima vertinti kaip suvokiamos aptikimo tikimybės ir sankcijų poveikio derinį. Taigi atgrasomasis poveikis priklauso nuo subjektyvaus asmens sankcijų grėsmės įvertinimo, o ne nuo objektyvių teisinių sankcijų savybių (Moston ir kt., 2015).

Sankcijos yra ,,griežtos“, jeigu asmuo patiria ne tik teisines pasekmes (tam tikrą nuobaudą), bet ir socialines sankcijas (pvz., dopingo vartojimo ir nuobaudų atvejai yra plačiai išviešinami globalioje žiniasklaidoje), kai dopingo vartojimo atvejai pakenkia sportininko reputacijai (Overbye 2017).

Galima teigti, jog šiuo metu dopingo vartojimo prevencijos sistema grindžiama principu, jog vis daugiau dėmesio skiriama testavimu ir dopingo atvejų nustatymu pagrįstu atgrasymu, t.y. siekiama padidinti dopingo vartojimo atvejų identifikavimą, suteikiant galimybę testavimo tarnyboms galimybę išbandyti sportininkus iš anksto nepranešus tiek varžybose, tiek ir ne varžybų metu, bet kuriuo paros metu ištisus metus. Taip siekiama padidinti testavimo programų efektyvumą, apimant rizika pagrįstą, tikslingą sportininkų atranką testavimui (Backhouse ir kt. 2014). Tad svarbiausia yra ne sankcijų griežtumas ir aiškumas, bet tikimybės būti identifikuotam vartojus draudžiamus preparatus dydis, kad sportininkas neturėtų motyvacijos nuspręsti naudoti jo fizinį efektyvumą didinantį vaistą ar metodą (Overbye 2017). Atitinkamai, kad ši sistema veiktų, svarbus taikomos testavimo sistemos visuotinumas (kuo didesnė testavimo aprėptis) ir patikimumas (Overbye 2017).

Sportininkų požiūris į dopingo vartojimo prevenciją ir vykdomus testavimus visumoje yra teigiamas. Įvedant šį plataus masto testavimą, pasireiškę kai kurių sportininkų pasipriešinimas, tačiau tyrimai rodo, kad šiais laikais didžioji dalis elitinių sportininkų palaiko dopingo testus sporte (Valkenburg, Hon ir Hilvoorde 2014). Tyrimai taip pat rodo, jog dauguma sportininkų dopingo vartojimą laiko atgrasančiu dalyku, ir kad sportininkai labiau atsižvelgia į tai, kokius preparatus vartoja priklausomai nuo to, koks yra tikimybės būti pagautiems ir gauti diskvalifikaciją dydis (Overbye 2017). Be kita ko, dalis sportininkų mano, jog kitos pasekmės, tokios kaip socialinės, moralinės ar finansinės sankcijos, yra svarbesnės už teisines sankcijas, tokias kaip laikina diskvalifikacija (Moston ir kt. 2015; Strelan ir Boeckmann 2006).

Tyrimai rodo, jog elitiniai sportininkai jaučia nerimą dopingo testavimo metu, nepaisant to, kad nesiėmė jokių nelegalių medžiagų, jie baiminasi, kad gali pasitaikyti netyčinio draudžiamųjų medžiagų pavartojimo arba kad teisėti medikamentai vartojami esant ligai gali sukelti tam tikras reakcijas (Bourdon, Schoch, Broers ir Kayser, 2015). Dalis sportininkų jaučiasi nejaukiai ir pažeidžiami dėl to, jog testavimas atliekamas nepranešus, bet kuriuo metu ir traktuoja tai kaip jų privatumo pažeidimą (Overbye ir Wagner 2014).

Overbye (2017) teigia, jog dopingo prevencijos sistema turėtų būti tobulinama didinant šios sistemos atgrasomąjį poveikį.

Apibendrinant galima teigti, jog dopingo kontrolė grindžiama sportininko mėginių testavimu, dopingo identifikavimu bei atpildo – sankcijų skyrimu. Siekiant tokios kontrolės didesnio efektyvumo, t.y. kad tai būtų sportininkams antidopingo taisyklių pažeidimų vykdymą demotyvuojantis veiksnys, svarbus kontrolės ir sankcijų neišvengiamumo aspektas.

2.2. Dopingo kontrolės teisiniai aspektai ir teisės taikymo praktika

Pasaulinė antidopingo agentūra (WADA) buvo įkurta 1999 m. kaip nepriklausoma tarptautinė agentūra, kurios tikslas – sukurti pasaulio, kurioje dopingo būtų kiek įmanoma mažiau, aplinką. WADA ir susijusios nacionalinės antidopingo organizacijos siekia užtikrinti, kad didelio našumo sporte būtų sudarytos vienodos sąlygos, ir optimizuoti sportininkų saugą bei gerovę. Pasaulinis antidopingo kodeksas yra dokumentas, užtikrinantis antidopingo politikos suderinamumą tarp sporto ir tarptautinių sienų. Jis grindžiamas penkiais tarptautiniais standartais, kuriais siekiama suderinti antidopingo organizacijas (Hughes 2015). Jis apima:

- testavimus ir tyrimus
- laboratorijas
- išimtis terapiniam naudojimui
- draudžiamų medžiagų ir metodų sąrašą
- privatumo ir asmeninės informacijos apsaugą (Ashenden ir kt. 2011).

Sporto dopingo pasaulis nuolat keičiasi. Viena iš pagrindinių WADA funkcijų yra remti aukštos kokybės mokslinius tyrimus, siekiant neatsilikti nuo asmenų ir organizacijų, siekiančių neteisėtai pagerinti sportinius rezultatus. Kodeksą taip pat reikalaujama dažnai atnaujinti, kad būtų galima prisitaikyti prie kintančių žinių ir besikeičiančios dopingo aplinkos. 2015 m. buvo priimtas naujas kodeksas, apimantis atnaujintas normas, susijusias su sportininkų, sporto organizacijų ir gydytojų, kurie dirba su aukšto lygio sportininkais, aplinka. Nustatyta, jog sportininkai yra griežtai atsakingi už bet kokias medžiagas, rastas jų kūne. Kadangi kai kurie dažniausiai skirti vaistai yra draudžiami sporte, labai svarbu, kad medikai ir kiti sportininkams patariantys asmenys turėtų prieigą prie naujausios informacijos apie dopingą. Taip pat numatyta, jog gali būti daromos išimtys, sportininkui būtinas terapinis vaisto vartojimas (Hughes 2015).

Anksčiau taikomi sportininkų testavimo režimai buvo mažiau atgrasantys sportininkams, nes testavimų programos buvo nenuoseklios, testavimai buvo atliekami tik varžybose ir testų rezultatai nebuvo labai patikimi (Ashenden ir kt. 2011). Dabartinės antidopingo kontrolės sistemos atgrasomasis poveikis yra didesnis.

1999 m. Įkūrus Pasaulinę antidopingo agentūrą (WADA) ir ypač 2004 m. įgyvendinus pirmąjį Pasaulio antidopingo kodeksą (WADC), antidopingo taisyklės ir testavimo procedūros buvo sugriežtintos, standartizuotos ir suderintos. Nuo tada, kai buvo įvestas pirmasis WADA kodeksas, testavimo sistema buvo suaktyvinta įdiegiant (ir siekiant įgyvendinti) šiuos sistemos elementus (Overbye 2017):

i) tarptautinius testavimo standartus;

ii) pranešimo apie buvimo vietą sistema, leidžianti iš anksto nepranešus testuoti sportininką per varžybas ir ne varžybose;

iii) rafinuoti testavimo metodai, tokie kaip biologinis pasas;

iv) antidopingo administravimo ir valdymo sistema, leidžianti suinteresuotiesiems subjektams įvesti, saugoti ir dalytis atskirų sportininkų duomenimis, pvz. testo rezultatai ir duomenys apie terapinio vartojimo išimtis;

v) antidopingo organizacijų atsakomybė už tyrimus ir žvalgybos duomenų rinkimą.

Atsakomybė už antidopingo taisyklių pažeidimus reglamentuojama tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu. Tarptautiniu lygmeniu taikoma Tarptautinė konvencija prieš dopingo vartojimą sporte (Antidopingo konvencija), Pasaulinis antidopingo korekcijas (WAD kodeksas), tarptautinių sporto federacijų tesiės aktai (Zaksaitė 2015, 21).

Tarptautinė konvencija prieš dopingo vartojimą sporte detaliai nereguliuoja individualios sportininkų atsakomybės, šis dokumentas labiau skirtas tam, kad reglamentuotų valstybių įsipareigojimus – kokių veiksmų jos turi imtis, kad būtų sumažinta antidopingo taisyklių pažeidimų. Atitinkamai šiame teisės akte reguliuojami tokie valstybių įsipareigojimai:

- Bendradarbiavimas šalies viduje: šalys, gali pasikliauti antidopingo organizacijomis, taip pat sporto institucijomis ir organizacijomis (7 str.).
- Draudžiamųjų medžiagų ir metodų gavimo bei vartojimo sporte apribojimas: šalys patvirtina priemones, apribojančias draudžiamųjų medžiagų ir metodų gavimą, siekdamos apriboti tokių medžiagų ar metodų vartojimą sporte, išskyrus vartojimą, grindžiamą leidimu vartoti gydymui. Tokios priemonės apima priemones prieš neteisėtą jų pardavimą sportininkams bei priemones šiuo tikslu, skirtas kontroliuoti gamybą, vežimą, importą, platinimą ir pardavimą (8 str.).
- Priemonės prieš sportininko pagalbinį personalą. Šalys imasi priemonių ar skatina sporto organizacijas ir antidopingo organizacijas priimti priemones, įskaitant sankcijas ar nuobaudas, skirtas sportininko pagalbiniam personalui, kuris pažeidžia antidopingo taisykles ar įvykdo kitą su dopingo vartojimu sporte susijusį pažeidimą (9 str.).
- Maisto papildai. Šalys skatina maisto papildų gamintojus ir platintojus įtvirtinti geriausią maisto papildų pardavimo ir platinimo praktiką, įskaitant informaciją apie jų analizinę sudėtį bei kokybės užtikrinimą (10 str.).
- Finansinės priemonės. Konvencija numato, jog valstybės atskirais atvejais turėtų imtis šių veiksmų: numato savo biudžetuose lėšų, skirtų remti nacionalinę testavimo programą, susijusią su visomis sporto šakomis, arba padeda sporto ir antidopingo organizacijoms finansuoti dopingo kontrolę, suteikdamos tiesiogines subsidijas ar dotacijas arba pripažindamos tokios kontrolės išlaidas tada, kai sprendžiama dėl bendrųjų subsidijų ar dotacijų, teiktinų toms organizacijoms, sumų; imasi priemonių, kad pavieniams sportininkams ar sportininko pagalbiniam personalui, laikinai diskvalifikuotiems ar

nušalintiems nuo pareigų dėl antidopingo taisyklių pažeidimo, jų diskvalifikavimo ar nušalinimo nuo pareigų laikotarpiu būtų sustabdytas su sportu susijusios finansinės paramos teikimas; nesuteikia dalies arba jokios finansinės ar kitos su sportu susijusios paramos bet kokiai sporto ar antidopingo organizacijai, nesilaikančiai Kodekso ar taikytinų antidopingo taisyklių, priimtų pagal Kodeksą (11 str.).

- Priemonės, skirtos skatinti dopingo kontrolę. Valstybės atskirais atvejais skatina ir sudaro sąlygas jų jurisdikcijai priklausančioms sporto ir antidopingo organizacijoms laikantis Kodekso atlikti dopingo kontrolę, įskaitant testavimą be jokio išankstinio įspėjimo, testavimą ne varžybų metu ir testavimą varžybų metu, skatina ir padeda sporto ir antidopingo organizacijoms derėtis dėl susitarimų, leidžiančių kitų šalių kompetentingoms dopingo kontrolės komisijoms testuoti minėtų organizacijų narius, įsipareigoja padėti jų jurisdikcijai priklausančioms sporto ir antidopingo organizacijoms dopingo kontrolės analizės tikslais pasinaudoti akredituota dopingo kontrolės laboratorija (12 str.).

Atsakomybė už antidopingo taisyklių pažeidimus reglamentuojama ir nacionaliniame lygmenyje. Lietuvoje šiuos klausimus reguliuoja Lietuvos Respublikos sporto įstatymas, Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, o taip pat Vyriausybės nutarimai, Kūno kultūros departamento direktoriaus įsakymai, nacionalinių sporto federacijų teisės aktai, sportinės sutartys tarp sporto klubų ir sportininkų ir kt. (Zaksaitė 2015, 21).

Lietuvos Respublikos sporto įstatyme (2018) nurodoma, jog Lietuvoje galioja WAD kodekse apibrėžta dopingo samprata bei nustatytos taisyklės. Vienas pagrindinių sporto principų šiame įstatyme įvardytas antidopingo principas, kuris reiškia, jog „siekiant apsaugoti sportininkų ir kitų asmenų, savo sveikatą stiprinančių fiziniu aktyvumu, sveikatą bei užtikrinti sąžiningą varžymąsi sporte, valstybės, savivaldybių institucijos ir įstaigos bei sporto srityje veikiančios nevyriausybinės organizacijos imasi kovos su antidopingo taisyklių pažeidimais, įtvirtintais Tarptautinėje konvencijoje prieš dopingo vartojimą sporte, priemonių“ (Lietuvos Respublikos sporto įstatymas, 2018, 3 str.).

Elitiniai sportininkai varžosi tarptautiniu mastu, ir gali būti testuojami įvairių suinteresuotų subjektų tiek gimtojoje šalyje, tiek ir užsienyje. Todėl tam, kiek sportininkai traktuoja dopingo testavimo sistemos atgrasantį poveikį, įtakos turi procedūros, kurių imasi skirtingos suinteresuotosios šalys. Atskirose šalyse nacionalinės antidopingo institucijos yra vienos iš pagrindinių suinteresuotų asmenų, susijusių su sportininkų testavimais.

Pavyzdžiui, Danijoje nacionalinė antidopingo institucija pasirinkusi diferencijuotą sportininkų testavimo strategiją, kuri pagrįsta sporto, atskirų sportininkų ir medžiagų, kurios, labiausiai tikėtinai būtų naudojamos, rizikos vertinimu. Skirtingai nei daugelyje kitų šalių, Danijos nacionalinėje kovos su dopingu strategijoje, be kita ko, numatomi sportininkų testavimai laisvalaikiu, kūno rengybos centruose, kurie nusprendė bendradarbiauti su institucija (Backhouse ir kt. 2014). Danijoje nacionalinė antidopingo institucija vykdo sportininkų testavimą ir kontrolę šiose srityse (Overbye 2017):

- elitinė programa (sporto šakų ir atskirų sportininkų rizikos vertinimas, sportininkai atrenkami į testavimo duomenų bazę, fiksuojama buvimo vieta, stebimas kraujo profilis, vykdomos tikslinės testavimo bei prevencijos veiklos. Į šią sistemą ištraukti elitiniai sportininkai, kurių sporto šakose didelė dopingo rizika ir kuriems taikomi ypatingi „sportinės dvasios“ bei sąžiningos konkurencijos sporte standartai – tai pasaulinės klasės sportininkai, nacionalinių rankinio, futbolo ir ledo ritulio komandų nariai);
- testavimo varžybų metu programa. Šioje sistemoje vykdomas sporto šakos rizikos vertinimas, vykdoma tikslinė testavimų ir prevencinė veikla, įtraukiant sub-elito sportininkus iš didelės rizikos sporto šakų ir elitinius sportininkus iš sporto šakų, turinčių mažą dopingo riziką);
- testavimo rekreacijos kontekste programa. Šioje sistemoje testuojami sporto salių lankytojai, neprofesionalūs sportininkai).

Tad Danija yra pavyzdys šalies, kuri vykdo plačią dopingo prevencijos programą per atgrasymo praktikas, t.y. plataus masto testavimo programas.

Pagal naujausioje, 2013-2016 m. World Anti-Doping Agency (2016) ataskaitoje pateiktus duomenis, per 2016 m. antidopingo agentūros viso surinko 229514 mėginių (kraujo ir šlapimo), kurie buvo analizuojami WADA akredituotuose laboratorijose. Iš jų 3032 mėginiuose rasta draudžiamų medžiagų. Iš jų:

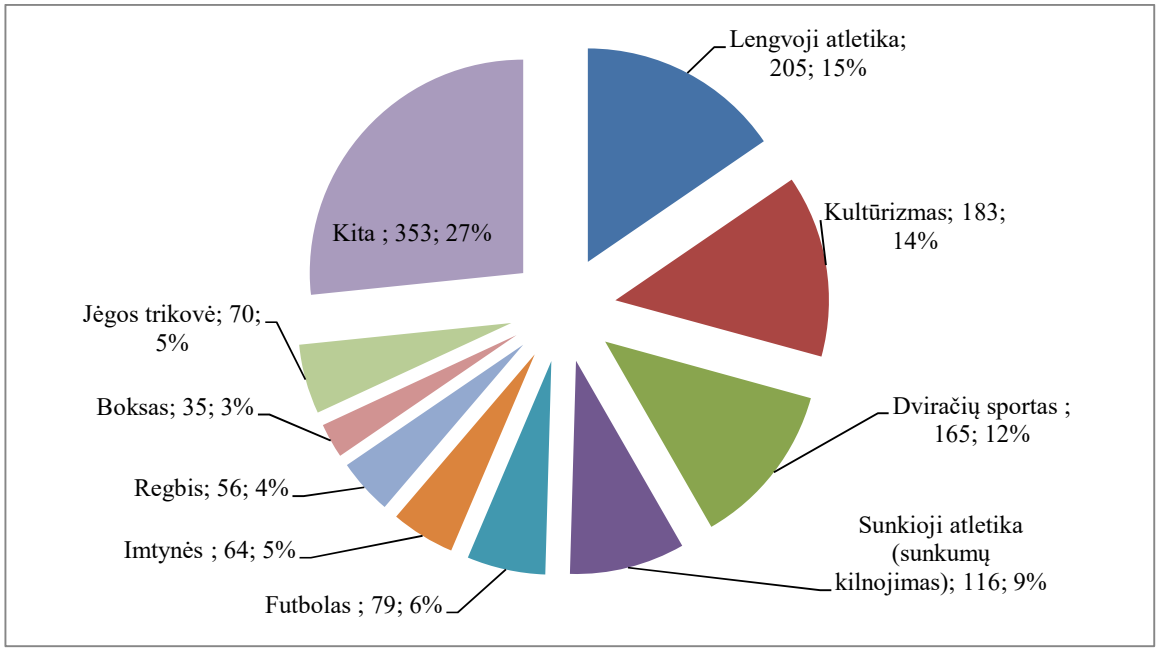
- 44 proc. atvejų (1326 atvejai) pripažinti kaip antidopingo taisyklių pažeidimas ir buvo taikytos sankcijos;
- 11 proc. (339 atvejai) buvo pateisinti dėl medicininių indikacijų;
- 5 proc. (140 atvejų) buvo neišaiškinti, t.y. byla nutraukta pateikus pateisinančius paaiškinimus;
- 19 proc. (561) sportininkai buvo reabilituoti, pavyzdžiui, pakeitus meldoniumo traktavimą 2016 metais (be kita ko, J. Jefimovos atvejis), ir kiti atvejai, kai sportininkai nebuvo tinkamai informuoti apie tam tikrų preparatų pripažinimą draudžiamais.

Taigi kaip matyti iš šių duomenų, mažiau nei pusė atvejų, kai mėginiuose rasta draudžiamų preparatų, baigėsi sankcijomis. Tarp 1326 sankcijomis pasibaigusių atvejų pagal įvairius požymius jie pasiskirsto taip:

- 1046 vyrai sportininkai ir 280 moterys sportininkės;
- 296 mėginiai paimti ne varžybų metu ir 1030 mėginiai paimti varžybų metu;
- Nusižengimus įvykdė viso 113 tautybių atstovai;
- Nusižengimai įvykdyti 109 sporto šakose/ kryptyse.

Nors pažeidimų pasiskirstymas pagal sporto šakas yra platus, vis tik yra keletas sporto šakų, kur antidopingo taisyklių pažeidimų pasitaiko daug dažniau nei kitose. Iš minėtų 1326 atvejų, kai rasta

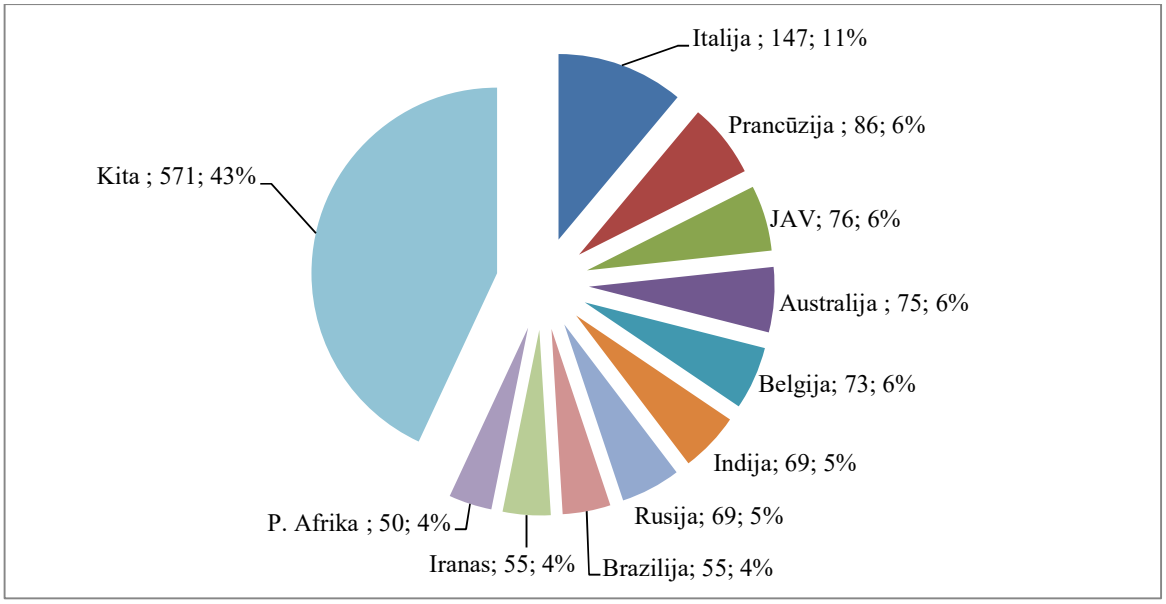
draudžiamų medžiagų mėginiuose 2016 m., dominuoja lengvaatlečiai, kultūristai, dviratininkai (2 pav.):

Cit. pagal World Anti-Doping Agency (2016, 6)

2 pav. Dopingo atvejų pasiskirstymas pagal sporto šakas 2016 m.

Kalbant apie tautybes, daugiausia pažeidimų įvykdė italai, prancūzai, JAV atstovai (3 pav.).

Cit. pagal World Anti-Doping Agency (2016, 6)

3 pav. Dopingo atvejų pasiskirstymas pagal valstybes 2016 m.

2016 m. Lietuvos antidopingo agentūros iniciatyva buvo paimti 121 mėginiai, iš jų 8 buvo teigiami, tačiau 5 atvejai buvo paaiškinti, o 3 atvejais buvo taikytos sankcijos. WADA 2016 m. pripažino tris Lietuvos sportininkų dopingo atvejus (lengvoji atletika, jėgos trikovė, kanojų sportas) (World Anti-Doping Agency 2016, 49).

Atskirais atvejais sportininkai patys praneša apie jiems žinomus dopingo vartojimo atvejus – tai vadinama savanorišku pranešimo apie dopingą. Reikia pažymėti, jog dabar galiojantis Pasaulinio antidopingo kodeksas neturi normos, aiškiai įpareigojančios sportininkus pranešti apie jiems žinomus kito asmens dopingo vartojimo atvejus. Teoriškai sportininkai gali informuoti nacionalinę antidpoingo agentūrą apie tokius žinomus atvejus, tačiau praktikoje tai įvyksta labai retai. Kanados teisininkas R. McLaren, 2016 m. parengęs ataskaitą WADA organizacijai, teigia, jog tokia sistema galėtų veikti, jeigu būtų didesnis pasitikėjimas tarp sportininkų ir nacionalinių antidopingo agentūrų, užtikrinamas tokios informacijos konfidencialumas, o antidopingo taisyklės galėtų būti koreguojamos, numatant tam tikrą atsakomybę už piktybišką informacijos apie antidopingo taisyklių pažeidimus slėpimą. Vis tik tokia praktika yra sunkiai įgyvendinama, nes sporto pasaulyje, kaip ir daugelyje kitų profesijų, galioja tam tikros nerašytos taisyklės tam tikrą tą profesiją galimai kompromituojančią informaciją palikti paslaptyje (Homewood, 2017). Iš kitos pusės, sportininkai atsako už save ir savo elgseną, kiekvienam sportininkui reikia pastangų, atidumo, kad teisingai laikytųsi ir atitiktų visus antidopingo taisyklių reikalavimus, tad nustatant jiems dar ir atsakomybę už informacijos apie kitų sportininkų galimai neteisėtus veiksmus pranešimą, būtų sukuriama perteklinė našta, kas galimai mažintų motyvaciją profesionaliai sportuoti (Westmattelmann ir kt. 2018). Tad savanoriško pranešimo apie dopingo atvejus sistema galėtų būti kuriama remiantis tam tikru pozityviu skatinimu, o ne galimomis nuobaudomis už informacijos nepranešimą.

Apibendrinant, dopingo kontrolė yra plati, įgyvendinama tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu, tiek ir varžybų, tiek ir ne varžybų metu. Statistiniai duomenys rodo, jog antidopingo taisyklių pažeidimai ir konkrečiai dopingo vartojimas vyksta daugelyje sporto šakų, skirtingose šalyse.

2.3. Sisteminių teisinių, socialinių, edukacinių priemonių reikšmė tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu mažinant dopingo vartojimą

Tarptautiniai testavimų ir tyrimų standartai (ISTI; WADA, 2014) apibūdina, kaip testavimų institucijos (pvz., Tarptautinės federacijos, nacionalinės antidopingo organizacijos, Tarptautinis olimpinis komitetas) turėtų planuoti ir taikyti testavimo būdus, proporcingus dopingo rizikai tarp jos jurisdikcijai priklausančių sportininkų, kurie būtų veiksmingi, kad atgrasinti sportininkus nuo dopingo vartojimo. Parenkant testavimo būdus, reikia atsižvelgti į sporto šakos, atskirų sportininkų rizikos lygį,

bei medžiagų, kurios greičiausiai bus naudojamos, tipą. Tačiau šios taisyklės ir gairės suteikia antidopingo organizacijoms didelę laisvę; pavyzdžiui, ISTI teigia, kad nacionalinės antidopingo organizacijos (NADO) gali turėti skirtingus nacionalinės politikos reikalavimus ir testavimo prioritetus, pvz. NADO gali suteikti prioritetą kai kurioms jų jurisdikcijai priklausančioms sporto šakoms, taip pat tam tikroms sporto šakoms suteikti pirmenybę ne dėl didesnės dopingo vartojimo rizikos šiose sporto šakose, bet dėl didesnio nacionalinio intereso užtikrinti šių sporto šakų integralumą (angl. *integrity*) (WADC; 4.4.1b straipsnis) (Overbye 2017).

Tyrimai rodo, jog ir tarptautinių standartų įgyvendinimas yra nenuoseklus, o dokumentais patvirtinti skirtingi Pasaulinio antidopingo kodekso atitikties standartai (Houlihan 2014). Be to, testavimo programos skiriasi tarptautinėse federacijose, iš viso pasaulyje veikia apie penkiasdešimt NADO (Ram 2015). Pasaulinė antidopingo agentūra pripažįsta, jog dabartinė testavimo sistema susiduria su šiais iššūkiais, tai sąlygoja mažesnį negu norima jos efektyvumą (Overbye 2017, p. 208).

Be kita ko, kai kurie tyrimai rodo, jog sportininkams teisinės priemonės yra mažiau efektyvios negu socialinio, finansinio ar moralinio pobūdžio sankcijos (Ashenden ir kt. 2011). Taip pat pažymėtina, testavimo sistema visada šiek tiek atsilieka nuo medicinos srities naujovių, tad ne visoms dopingo poveikį turinčios medžiagos ir ne visais atvejais yra aptinkamos.

Svarbu pažymėti ir tai, jog tai, jog problemas kelia didelė testavimo programų įvairovė bei nenuoseklumas įvairiose nacionalinėse ir tarptautinėse sporto federacijose, bendro testavimo sistemos veiksmingumo stoka, kurią lemia šioje sistemoje dalyvaujantys suinteresuotieji asmenys (Lundby, Robach ir Saltin 2012).

Pastebima, jog draudžiamų medžiagų vartojimo atvejų aptikimo dažnis yra mažas nepaisant to, jog, pirma, testų skaičius yra išaugęs, antra, yra įgyvendinama „pranešimo apie buvimo vietą“ schema, kurios tikslas – užtikrinti sportininkų testavimą ne varžybų metu, ir trečia, įvesta sportininkų biologinių pasų sistema (pase fiksuojami biologiniai sportininko rodikliai, kuriuos vertinant ilgesnio laikotarpio perspektyvoje galima netiesioginiai nustatyti dopingo poveikį ar pėdsakus (Overbye 2017).

Pastaruoju metu daugėja nuomonių, jog antidopingo taisyklių pažeidimai turi susilaukti griežtesnių sankcijų, pavyzdžiui, siūloma padidinti diskvalifikavimo laikotarpį nuo dvejų iki ketverių metų (Backhouse ir kt. 2014). Vis tik esama ir skeptiškų nuomonių apie tai, ar toks diskvalifikavimo laikotarpio ilginimas turės rezultatų. Esama nuomonių, jog esminio poveikio tai neturės, kadangi atgrasantį poveikį turi pats bausmės ir jos neišvengiamumo faktas, o ne bausmės dydis (Ram 2015). Kiti autoriai (pvz., Houlihan, 2014) teigia, jog svarbu tobulinti sportininkų testavimo sistemą – tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmenimis, o jeigu šios sistemos tobulinimas nebus vykdomas, tai vien tik bausmės ilginimas poveikio neturės.

Siekiant sustiprinti dopingo aptikimo ir testavimo sistemą, reikšmingi ISTI standartų tobulinimai, planuojamas detalesnis testavimo programų gairių ir reikalavimų aprašymas,

apibūdinantis kiekvieną antidopingo tyrimą bei žvalgybos duomenų rinkimo pareigas; siekiama kad tai būtų visame pasaulyje įgyvendinama ir aiškinama vienodai, kas padidintų testavimo programų efektyvumą. Taigi tai gali sustiprinti atgrasomąjį testavimų sistemos poveikį visame pasaulyje (McNamee 2014).

Dar viena tobulintina priemonė – didesnis dėmesys sportininkų kraujo tyrimams ir tolesnis kraujo pasų programos tobulinimas, kas taip pat gali sustiprinti atgrasomąjį dopingo kontrolės poveikį programoje dalyvaujantiems sportininkams. Tačiau šių testavimų sistema šiuo metu ginčijama dėl kelių priežasčių (Overbye 2017):

- Pirma, vis dar susiduriama su sunkumais aptikti kai kurias draudžiamas medžiagas ir reguliariai atsiranda naujų neaptinkamų medžiagų; o dažnesni testavimai yra mažiau veiksmingi, jei sportininkai (arba jų palaikymo personalas) žino, kaip vartoti dopingą, net jei tai nebūtų nustatyta;
- Antra, tikėtina, kad naujoji testavimo politika padidins skirtingų suinteresuotųjų šalių efektyvumo skirtumus, o bendras testavimo sistemos patobulinimas visame pasaulyje bus ribotas.

Antroji priežastis susijusi su tuo, jog nacionalinės antidopingo institucijos bei kitos su sportininkų testavimu susijusios suinteresuotosios šalys kartais parodo nesugebėjimą griežtai laikytis kodekso standartų dėl tokių priežasčių (Houlihan 2014):

- dėl finansinių ir (arba) mokslinių išteklių trūkumo;
- dėl nekompetencijos, pavyzdžiui, netyčinio pritaikant politikos priemones;
- dėl riboto noro kovoti su dopingu sporte.

Todėl, norint išlaikyti antidopingo politikos vientisumą globaliai, reikia kovoti su netinkamu tarptautinių standartų laikymusi bei svarbu reformuoti dabartinę stebėsenos ir atitikties sistemą. Tačiau tokia plėtra būtų susijusi su papildomomis sąnaudomis ir jai gali tekti susidurti su iššūkiais tais atvejais, kai pasirinkti svarbūs suinteresuoti asmenys neturi pakankamai motyvacijos kovoti su dopingu sporte (Overbye 2017).

Platesnis aplinkybių, kurios skatina sportininkus vartoti dopingą, supratimas, leidžia išplėtoti diversifikuotas švietimo ir prevencijos strategijas, orientuotas į naujas sportininkų kartas, o taip pat dabartinius sportininkus bei jų aplinką, kurioje taip pat kyla dopingo vartojimo rizika. Ši priemonių sistema turi būti nukreipta į sportininkų dopingo vartojimą skatinančius struktūrinius veiksnius (Hughes 2015).

Be to, svarbu ne tik tai, kad sportininkai procedūras ir sistemos rezultatus vertina kaip teisingus, bet ir tai, kad tarpasmeninis bendravimas su administruojančiais ir vykdančiaisiais yra mandagus, pagarbus, kompetentingas ir profesionalus, t.y. svarbu, kad sportininkai gerbtų esamą dopingo kontrolės sistemą ir geranoriškai joje dalyvautų (McNamee 2014). Svarbu, kad sportininkai „įsitrauktų“ į antidopingo procesą ir būtų vertinami kaip partneriai, o ne kaip potencialūs pažeidėjai. Todėl svarbu užtikrinti, kad antidopingo politika ir jos įgyvendinimas būtų skaidrūs, kad būtų aiškiau

išdėstytos nuostatos, kompetentingos ir pagarbiai įgyvendintos taisyklės, kad sportininkai būtų įtraukti į politikos formavimo procesą ir būtų išgirsta jų nuomonė.

Atitinkamai Overbye (2017) siūlo, jog veiksmingesnės kovos su dopingu žingsniai turėtų apimti:

- dopingo vartojimo standartų vienodinimas nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyje;
- siekį sumažinti nelauktus šalutinius poveikius, tokius kaip neigiami sportininkų išgyvenimai ir patyrimai įgyvendinant antidopingo politiką;
- pastangas sumažinti sportininkų aplinkos rizikos veiksnių įtaką sportininkams;
- antidopingo pastangų skaidrumo didinimą,
- sportininkų, jų sporto tinklo ir organizacijų dialogo aktyvinimą;
- Įvairesnių švietimo ir prevencijos strategijų, skirtų konkrečioms sportininkų grupėms ir jų sporto tinklams bei aplinkai, plėtojimas.

Detalūs sprendimai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Dopingo kontrolės sistemos tobulinimo galimybės

Pasiūlymų sritis	Pasiūlymai
Antidopingo pastangų harmonizavimas, orientacija į nelaukiamo poveikio mažinimą	(1) Nustatyti adekvačius atitiktiems standartus; (2) Toliau orientuotis į strateginio ir rizika grindžiamo testavimo bei vertinimo strategijas, kartu įdiegiant geresnius rodiklius kad įvertinti, ar susijusių asmenų testavimo programa pakankama, siekiant didinti sportininkų pasitikėjimą testavimo sistema. (3) Nustatyti, kokius ribotumus turi atskiri testavimo būdai; (4) Orientuotis į nelauktų poveikių mažinimą, pavyzdžiui, stengtis sumažinti neigiamas sportininkų patirtis siejamas su testavimu; (5) Inicijuoti reguliarų sportininkų patirčių vertinimą, t.y. užtikrinti, kad būtų gaunamas grįžtamasis ryšys iš sportininkų, ir kad būtų imamasi veiksmų, kaip tobulinti testavimo sistemą.
Struktūrinių rizikos veiksnių aplinkoje įtakos mažinimas įvairiose sporto šakose	Įgyvendinti prevencijos programas, kuriomis būtų užtikrinamas poveikis sportininkų aplinkos subjektams, kurie galimai skatina imtis dopingo praktikų atskirose šalyse ir sporto šakose.
Padidinti antidopingo pastangų skaidrumą ir dialogą tarp sportininkų, jų aplinkos ir kitų organizacijų.	Pasiekti, kad kuo daugiau sportininkų pritartų antidopingo taisyklėms bei įsipareigotų laikytis antidopingo vertybių ir taisyklių. Tuo galima pasiekti didinant pačių sportininkų įtraukimą į antidopingo taisyklių tobulinimo procesą, kad būtų išgirsta jų nuomonė. Tai ši vienos pusės padidintų antidopingo taisyklių priėmimo aplinkos skaidrumą, iš kitos, skatintų įsitraukiančius sportininkus labiau įsipareigoti šioms taisyklėms.
Išplėtoti ir įgyvendinti diversifikuotas švietimo ir prevencijos strategijas tikslinėms sportininkų grupėms ir jų aplinkos subjektams	Suvokiant dopingo vartojimo kompleksiškumą, diversifikavimo pagrindu gali būti tokios empirinių tyrimų rezultatų įžvalgos: 1. Sportininkai skiriasi priklausomai nuo socialinių, emocinių, moralinių, sveikatos, karjeros, finansinių, situacinių, kultūrinių veiksnių; 2. Skirtingos aplinkybės gali veikti skirtingai sportininkus priklausomai nuo jų lyties, amžiaus, sporto šakos. 3. Sportininkų polinkis vartoti dopingą gali skirtis priklausomai nuo karjeros etapo; 4. Kritiniai veiksniai: sportininkai yra labiau pažeidžiami esant tam tikroms krizinėms aplinkybėms ir įvykiams.

Cit. pagal Overbye (2017, p. 216)

Taigi šie sprendimai orientuoti į sportininkus, jų aplinką, visuomenę.

Apibendrinant, mažinant dopingo vartojimą svarbi yra teisinių, socialinių, edukacinių priemonių visuma. Kalbant apie būdus, kaip mažinti antidopingo taisyklių pažeidimų skaičių globaliame kontekste, svarbu visose valstybėse suvienodinti tarptautines ir nacionalines nuostatas dėl atskirų medžiagų traktavimo. Socialine prasme svarbu veikti sportininkų aplinką, siekiant, kad joje būtų kuo didesnis pasipriešinimas dopingui ir didesnis sąmoningumas „švaraus“ sporto atžvilgiu. Edukacine prasme svarbu šviesti tiek ir sportininkus, tiek ir jų aplinką. Lietuvoje galioja tarptautiniai antidopingo taisykles nustatantys teisės aktai, tačiau vis tiek pasitaiko antidopingo taisyklių pažeidimų. Svarbu ištirti, kas sąlygoja šiuos pažeidimų atvejus Lietuvoje ir kaip galima būtų tai sumažinti.

3. DOPINGO VARTOJIMO PREVENCIJOS IR ANTIDOPINGO TAISYKLIŲ PAŽEIDIMŲ MAŽINIMO GALIMYBIŲ LIETUVOJE TYRIMAS

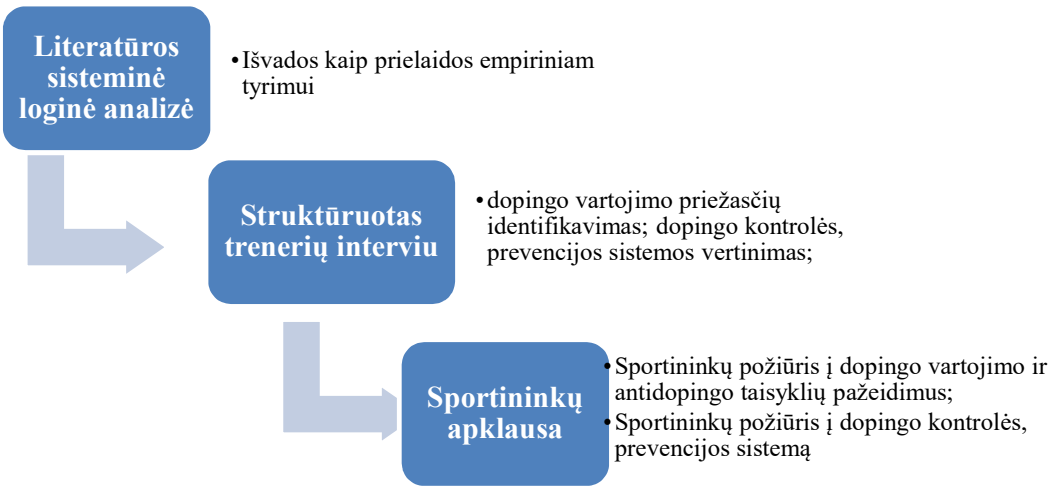
3.1. Empirinio tyrimo metodologija

Empirinio tyrimo tikslas – įvertinti, kas, Lietuvos sportininkų ir trenerių požiūriu, lemia dopingo vartojimą bei su kokiomis problemomis susiduriama dopingo kontrolės ir prevencijos sistemoje.

Aptarus 1, 2 darbo skyriuose dopingo kontrolės bei prevencijos teorinius klausimus, padarytos išvados, jog dopingo vartojimui ir antidopingo taisyklių pažeidimams įtakos turi tiek paties sportininko asmeninės priežastys, t.y. tai, kaip jis pats vertina dopingo kontrolės sistemą bei gresiančias nuobaudas už antidopingo taisyklių pažeidimus, o taip pat ir aplinka (gydytojai, treneriai). Taip pat turimos omenyje ir išvados apie tai, jog dopingo vartojimo mažinimui svarbus antidopingo sistemos tobulinimas, sisteminės priemonės, apimant tiek ir teisinės bazės aiškumą, tiek ir sportininko, jo aplinkos švietimą. Atitinkamai siekiant įvertinti, kiek šios teorinės prielaidos yra pagrįstos Lietuvos sporto kontekste, formuluojami tokie empirinio tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti sportininkų patirtį, susijusią su antidopingo taisyklių pažeidimais;
2. Įvertinti antidopingo kontrolės neišvengiamumą;
3. Įvertinti aplinkos įtaką sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams;
4. Įvertinti dopingo kontrolės ir prevencijos sistemą.

Tyrimo tikslui pasiekti bus naudojami keli metodai. Metodai bei jų pasirinkimo pagrindimas nurodytas metodologiniame modelyje (4 pav.).

4 pav. Dopingo vartojimo prevencijos ir antidopingo taisyklių pažeidimų mažinimo galimybių tyrimo metodologinis modelis

Tyrimo metodai. Siekiant tyrimo tikslo ir uždavinių, parinkti tokie empirinio tyrimo metodai:

- Struktūrizuotas interviu.
- Anketinė apklausa.

Struktūrizuotas interviu. Taikant šį tyrimo metodą apklausiami nacionalinių sporto federacijų akredituoti sporto treneriai. Trenerių apklausa yra svarbi siekiant įvertinti pirmines prielaidas apie dopingo kontrolės sistemą bei priežastis, dėl kurių atsiranda antidopingo taisyklių pažeidimai. Struktūruoto interviu metodas pasirinktas todėl, jog tyrėjas remiasi planu, kuriame numatyti konkretūs klausimai respondentams (Morkevičius ir kt. 2008). Interviu metodas empiriniame tyrime taikytas identifikuoti pagrindines priežastis, susijusias su dopingo vartojimu ir antidopingo taisyklių pažeidimais, sportininkų aplinkos veiksnius ir jų įtaką dopingo vartojimui, vertinti dopingo kontrolės ir prevencijos sistemos ypatumus. Interviu metodas šiuo atveju tinkamas, nes svarbu, kad respondentai galėtų laisviau išreikšti savo subjektyvią nuomonę, neapribojant, nevaržant jų atsakymų.

Tyrimo instrumentas. Struktūrizuotam interviu atlikti parengtas klausimynas, pateiktas 1 priede, kurio klausimų pagrindimas pateiktas 4 lentelėje.

4 lentelė. Interviu su treneriais klausimyno pagrindimas

Tyrimo uždavinys	Tiriamos kategorijos	Klausimų numeriai anketoje
1.Įvertinti sportininkų patirtį, susijusią su antidopingo taisyklių pažeidimais	Antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys	1
	Testavimas dėl antidopingo	2
	Reagavimas į kitus antidopingo taisyklių pažeidimus	3
	Nacionaliniai ypatumai	4
2.Įvertinti antidopingo kontrolės neišvengiamumą	(Teigiamo) dopingo testavimo tikimybės vertinimas	5-6
3.Įvertinti aplinkos įtaką sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams	Gydytojų įtaka	7
	Trenerių įtaka	8-9
4.Įvertinti dopingo kontrolės ir prevencijos sistemą	Dopingo testavimo sistemos vertinimas	10
	Dopingo kontrolės ir nuobaudų sistemos atgrasantis nuo dopingo vartojimo poveikis	11-12
	Sportininkų švietimo ir informavimo pakankamumas	13-16
	Teisinė bazė	17
	Savanoriško pranešimo apie dopingo vartojimo atvejus įmanomumas ir tikėtinumas	18

Tyrimo imtis. Tyrimo generalinė visuma – nacionalinių sporto federacijų akredituoti treneriai. Apklausti penki treneriai dirbantys šiose sporto šakose: du graikų – romėnų imtynių treneriai, po vieną krepšinio, lengvosios atletikos, plaukimo trenerį. Užtikrinant tiriamųjų konfidencialumą, jų duomenys neatskleidžiami.

Tyrimo etika ir organizavimas. Su respondentais dėl interviu buvo tariamasi telefonu arba elektroniniu paštu. Tyrimo dalyviai informuojami, jog gauta informacija bus naudojama tik moksliniais tikslais, o jų konfidencialumas yra garantuotas. Interviu buvo paimti telefonu, jų transkripcijos pateiktos 3 priede.

Tyrimo rezultatų analizė. Interviu rezultatai analizuoti pagal turinio analizės metodiką. Analizė atliekama pagal 3 lentelėje išskirtas tyrimo kategorijas. Tyrimo kategorijos išskirtos remiantis 1 ir 2 skyriuose atlikta literatūros analize. Analizuojant informantų pasisakymų turinį, išskirtos subkategorijos, detalizuojančios kategorijas, ir pateikiami iliustruojantys subkategorijas teiginiai. Skirtingos nuomonės palyginamos tarpusavyje, pateikiami apibendrinimai.

Anketinė apklausa. Pagal Bitiną (2006), kokybinio tyrimo išvados interpretuotinos kaip hipotetiniai teiginiai (šiuo atveju – tai yra tam tikros teorinės prielaidos, aprašytos pirmame ir antrame magistrinio darbo skyriuose), kuriuos tikslinga toliau patikrinti kiekybiniais metodais. Remiantis šia prielaida, empiriniame tyrime kokybinio tyrimo išvados tikrinamos atliekant sportininkų anketinę apklausą, t.y kiekybinį tyrimą. Tyrimo metodas parinktas atsižvelgiant į tai, jog kiekybinis tyrimo metodas leidžia įtraukti į tyrimą reikšmingai didelę tiriamos visumos dalį (Kardelis, 2007). Šis metodas dažnai apibūdinamas kaip vienas paprasčiausių bei patikimiausių empirinių tyrimų metodų. Anketinės apklausos tyrimo metodas pasirinktas dėl galimybės apklausti didelę dalį populiacijos, nustatyti kiekybines tendencijas (Kardelis, 2007), šio tyrimo kontekste svarbu nustatyti sportininkų požiūrio į dopingo vartojimą, antidopingo taisyklių pažeidimus ir jų prevencijos bei kontrolės sistemą pasiskirstymą.

Tyrimo instrumentas. Anketinei apklausai atlikti parengta anketa, pateikta 2 priede, kurios klausimų pagrindimas pateiktas 5 lentelėje.

5 lentelė. Sportininkų apklausos klausimyno pagrindimas

Tyrimo uždavinys	Tiriamos kintamieji	Klausimų numeriai anketoje
1.Įvertinti sportininkų patirtį susijusią su antidopingo taisyklių pažeidimais	Antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys	1-2
	Testavimas dėl antidopingo	3
	Reagavimas į kitus antidopingo taisyklių pažeidimus	4-6
	Nacionaliniai ypatumai	7-9
2.Įvertinti antidopingo kontrolės neišvengiamumą	Testavimo dažnumas Dopingo testavimo tikimybės vertinimas	10-11
3.Įvertinti aplinkos įtaką sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams	Gydytojų įtaka	12-13
	Trenerių įtaka	14-17

Tyrimo uždavinys	Tiriami kintamieji	Klausimų numeriai anketoje
4.Įvertinti dopingo kontrolės ir prevencijos sistemą	Dopingo testavimo sistemos vertinimas	18
	Dopingo kontrolės ir nuobaudų sistemos atgrasantis nuo dopingo vartojimo poveikis	19-21
	Sportininkų švietimo ir informavimo pakankamumas	22-25
	Teisinė bazė	26-27
	Savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus įmanomumas ir tikėtinumas	28-29
5.Sportininkų demografiniai duomenys	Lytis, amžius, sporto šaka	30-32

Viso apklausos anketą sudaro 32 klausimai. Visi klausimai yra uždarojo tipo, t.y. su pateiktais atsakymų variantais. Viso septyni klausimai yra pateikti Likerto skalės forma, kai respondentas turi įvertinti tam tikrą veiksnį nuo labai teigiamo įvertinimo ir labai neigiamo įvertinimo. Kiti klausimai yra su nominalinėmis skalėmis.

Tyrimo imtis. Tyrimo generalinė visuma – pripažintų nacionalinių sporto federacijų nariai – sportininkai, 2017-2018 metais sportavę Lietuvos sporto centre (buvęs Lietuvos olimpinis sporto centras) ir jame nesportavę olimpinės rinktinės 2016 m. nariai. Tyrimo generalinė visuma sudaro 80 sportininkus. Tyrimo apklausoje dalyvavo 60 respondentų. Tai lemia, jog tyrimo rezultatai patikimi su 0,055 paklaida, kas yra priimtina mokslo tiriamuosiuose darbuose.

Respondentų demografinės charakteristikos pateiktos 6 lentelėje.

6 lentelė. Respondentų demografinės charakteristikos

Kintamieji	Charakteristikos	Respondentai	
		Asmenų skaičius	Proc.
Lytis	Vyrai	37	61,7
	Moterys	23	38,3
Amžius	Iki 20 m.	2	3,3
	21-25 m.	23	38,3
	26-30 .	22	36,7
	Daugiau kaip 31 m.	13	21,7
Sporto šaka	Irklavimas	4	6,7
	Baidarių sportas	2	3,3
	Boksas	5	8,3
	Buriavimas	2	3,3
	Graikų- Romėnų imtynės	7	11,7
	Dziudo	2	3,3
	Imtynės (Vyrų)	9	15
	Krepšinis	10	16,7
	Lengvoji atletika	11	18,3
	Moterų imtynės	4	6,7
	Penkiakovė	4	6,7
Viso		60	100,0

Tyrimo etika ir organizavimas. Prieš vykdant anketines apklausas, gautas sportininkų sutikimas dalyvauti tokiame tyrime. Nėra renkami asmeniniai sportininkų duomenys, užtikrintas tyrimo dalyvių anonimiškumas ir duomenų konfidencialumas. Respondentai informuojami apie atliekamo empirinio tyrimo tikslą, tematiką. Anketas respondentai pildo internetu arba raštu. Interneto apklausų portale www.apklausa.lt patalpinama anketa. Viso išsiųsta, išplatinta, išdalinta 75 anketų, iš kurių 60 grįžo užpildytos.

Tyrimo rezultatų analizė. Kiekybinio tyrimo metu gauti duomenys analizuojami naudojant MS Excel programą. Atlikta aprašomoji statistinė analizė (apskaičiuoti dažniai procentais, vidurkiai).

3.2. Interviu su sporto treneriais Lietuvoje rezultatų analizė

Apklausus informantus, išanalizavus gautus duomenis, jų transkripcija ir analizė pateikiama pagal suformuluotus tyrimo uždavinius.

Pirmiausia buvo vertinta, kokios, trenerių požiūriu, pagrindinės *antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys.* Atlikus turinio analizę išskirtos tokios pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežasčių kategorijos, pateiktos 7 lentelėje.

7 lentelė. Pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežasčių kategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
1.Siekimas pirmauti ir pagerinti savo rezultatus	Prizinių vietų siekimas	,, Noras būti pirmu…" (Informantas A.) ,, …noras laimėti, bet kokia kaina." (Informantas D.) ,,Tai norėjimas laimėti, bet kokia kaina…" (Informantas E.)
	Noras pagerinti savo rezultatus	,,Noras pagerinti sporto rezultatus." (Informantas B.)
2. Noras susigrąžinti sportinę motyvaciją ir išvengti nesėkmių	Noras susigrąžinti sportinę motyvaciją	,,...sportinę motyvaciją susigrąžinti kai nesiseka pasiekti norimų rezultatų..." (Informantas A.)
3.Informacijos, žinių stoka ir nedėmesingumas	Informacijos ir žinių stoka	,,…nepakankama žinios sklaida apie dopingo medžiagas. ..." (Informantas A.) ,,Žinių trūkumas..." (Informantas C.)
	Nedėmesingumas	,,...nežinomi preparatai vartojami..." (Informantas A.) ,, Nedėmesingumas..." (Informantas C.) ,,…neatidumas…"(Informantas D.)
4. Sąmoningas noras sukčiauti	Sukčiavimas	,, Noras sukčiauti..." (Informantas C.)

Informantų atsakymai leidžia teigti, kad antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys gali būti labai įvairios. Viena svarbiausių priežasčių ir motyvų skatinančių antidopingo taisyklių pažeidimus yra siekimas pirmauti ir pagerinti savo rezultatus. Kaip teigė Informantas E., ,,…norėjimas laimėti, bet

kokia kaina.” Analizuojant informantų atsakymus galima daryti prielaidą, kad pažeisti antidopingo taisykles gali skatinti ir „noras pagerinti sporto rezultatus.“ (Informantas B.). Galima daryti prielaidą, kai kurios priežastys yra tarpusavyje susijusios, kaip kad noras pasiekti gerų sportinių rezultatų ir patiriamos nesėkmės. Kai sportininkams nesiseka pasiekti norimų rezultatų, kai kurie jų ima vartoti nežinomus preparatus, kas gali lemti antidopingo taisyklių pažeidimus. Nustatyta, kad antidopingo taisyklių pažeidimus gali lemti ir atsitiktinumai, tokie kaip žinių trūkumas, nepakankama žinių sklaida apie dopingo medžiagas, nedėmesingumas (Informantas A., B.). Analizuojant informantų įvardijamas antidopingo taisyklių pažeidimo priežastis daroma prielaida, kad sąmoningas noras sukčiauti naudojant dopingą nėra labai dažna priežastis, ją įvardija tik vienas informantas C.

Toliau tyrime vertinta, ar savo praktikoje informantams yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais. Informantams C., D., E. yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais. Kitiems tyrimo dalyviams informantams A., B. savo praktikoje nėra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais. Tai, kad 60 proc. informantų yra susidūrę su šiuo reiškiniu leidžia teigti, kad dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimo atvejų pasitaiko ir Lietuvos sporte.

Aiškinantis, ar dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti, nustatyta, kad didesnė informantų mano, jog daugelis sportininkų vartojančių dopingą yra sugauti ir nubausti.Analizuojant informantų atsakymus galima daryti prielaidą, kad sportininkai yra tikrinami, „...dabar sportininkai yra tikrinami, ir daugelis profesionalų ar pasiekusių rezultatus yra patikrinti, todėl svarbūs žmonės sporte yra nubausti.” (Informantas A.). Ypatingas dėmesys skiriamas gerus rezultatus pasiekiusiems Lietuvos sportininkams, todėl „... didžioji dalis yra pagauti antidopingo.“ (Informantas B.). Galima daryti prielaidą, kad nuslėpti dopingo vartojimo atvejus galima „... neaukščiausiame lygyje.“ (Informantas D.)

Tiriant informantų nuomonę, *ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai,* nustatyta, kad dopingo vartojimo praktika skiriasi (8 lentelė).

8 lentelė. Šalių požiūrio į dopingo vartojimą sporte kategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Šalių požiūris į dopingo vartojimą sporte	Dopingo vartojimo toleravimas	„... Rusijos sporte dopingas yra visiems viešas bet niekaip nesustabdomas, taip pat ir kitose šalyse, ...“ (Informantas A.)
		„... kitose šalyse (Rusija, Baltarusija, Gruzija) vartoja daugiau dopingo nei Lietuvos sportininkų. ...“ (Informantas B.)
Dopingo vartojimas Lietuvoje lyginant su kitomis šalimis	Mažesnis dopingo vartojimas nei kitose šalyse	„...Lietuva per maža šalis, pas mus vos keletas sportininkų paskutiniu metu yra pagauti, …” (Informantas A.) „... kitose šalyse (Rusija, Baltarusija, Gruzija) vartoja daugiau dopingo nei Lietuvos sportininkų ...“ (Informantas B.) „...Lietuvą priskirčiau prie mažiau dopingą vartojančių šalių.“ (Informantas C.)

Informantai A, B, C, D pažymėjo, jog dopingo vartojimas įvairiose šalyse yra skirtingas. „Manau, kad skiriasi vartojimo lygis kitose šalyse, kitose šalyse manau dopingas labiau paplitęs.” (Informantas D.). Dopingo vartojimo skirtumus įvairiose šalyse įžvelgė ir kiti informantai ...“ (Informantai A., B., C.).

Užsienio šalyse vartojimo mastai yra didesni. Informantai A, B išskyrė Rusiją, kurią apibūdino kaip šalį kur dopingo vartojimas sporte yra labai paplitęs. Informantai A teigė, kad dopingo vartojimas „...Rusijos sporte yra visiems viešas bet niekaip nesustabdomas …”. Informantui A pritarė ir informantas E., kuris teigė „Manau visi puikiai žinome Rusijos rinktinės skandalą dėl dopingo vartojimo, tai matosi kitas vartojimo lygis.“ Analizuojant kitų informantų pasisakymus galima daryti prielaidą, kad Rusija nėra vienintelė šalis, kur paplitęs dopingo vartojimas. Informantas B. įvardijo tris šalis, kuriose labiau paplitęs dopingo vartojimas, nei Lietuvos sporte. „...Kitose šalyse (Rusija, Baltarusija, Gruzija) vartoja daugiau dopingo nei Lietuvos sportininkų.“ (Informantas B.). Informantas A daro prielaidą, kad užsienio šalyse dopingas vartojamas ne tik rezultatams pagerinti, bet ir sportinei formai atkurti po traumų, greitai reabilitacijai. Informantas pastebi, kad pasitaiko atvejai„... sportininkai po traumų grįžta stipresni nei buvo prieš tai, yra taip pat didelė tikimybė buvimui negalimų medžiagų pagalba.“ (Informantas A.).

Informantų atsakymai atskleidžia tam tikras dopingo vartojimo ypatybes Lietuvoje. Išskiriamos dvi pagrindinės: mažai sportininkų; stipresnė kontrolė iš trenerių pusės. Informantas A. pažymėjo, kad „...Lietuva per maža šalis, pas mus vos keletas sportininkų paskutiniu metu yra pagauti,....“. Informantas C ir D priskyrė Lietuvą prie šalių, kurios sporte dopingo vartojama mažai. Informantas C. teigė, „Lietuvą priskirčiau prie mažiau dopingą vartojančių šalių.“. Šiam teiginiui pritarė ir Informantas D., kuris pažymėjo: „ Lietuva manau pasižymi, mažu dopingo vartojimu.“. taigi to pasekmė – jog Lietuva priskiriama prie gana švaraus sporto šalių.

Kita priežastis, sąlygojanti mažesnį dopingo vartojimą yra pačių trenerių vykdoma dopingo vartojimo prevencija. „...Treneriai šviečiasi ir stengiasi apsaugoti savo sportininkus...“ (Informantas A.).

Analizuojant kaip, informantų nuomone, Lietuva vertinama dėl dopingo vartojimo sporte, lyginant su užsienio šalimis, galima teigti, kad palankiai. „Lietuva atrodo gerai, nes labai retai sportininkai pagaunami vartojant, kažkokias neleistinas medžiagas.“ (Informantas E.).

Toliau tyrime *vertintas antidopingo kontrolės neišvengiamumas.* Analizuojant tikimybę, kad informantų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba ne varžybų metu, nustatyta, kad tokia tikimybė priklauso nuo kelių veiksnių: varžybų masto ir asmeninių sportininko pasiekimų (9 lentelė).

9 lentelė. Sportininkų testavimo dėl dopingo kategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Dopingo kontrolės tikimybė	Dopingo kontrolė varžybų metu	„... Didelė, nes ypatingai tarptautiniu...“ (Informantas A.) „ Kiekvienose aukšto rango varžybose, kur dalyvauja sportininkai iš įvairių šalių...“ (Informantas B.)
	Dopingo kontrolė po varžybų	„... pasiekus aukštesnį rezultatą sportininkas bus tikrinamas dopingo kontrolės.“ (Informantas B.)
Dopingo kontrolės tikimybės vertinimas ir atsargumo priemonių taikymas	Dopingo kontrolės tikimybės vertinimas	„Tikimybė didelė,...”(Informantas E.)
	Dopingo kontrolės atsargumo priemonių taikymas	„... atsižvelgiame, deriname papildus su medikais, ir vaistų vartojimas taip pat yra su medikų receptais.“ (Informantas A.)

Analizuojant informantų pasisakymus daroma prielaida, kad didelėse, tarptautinėse varžybose dopingo kontrolės tikimybė yra didelė. Didelė, nes ypatingai tarptautiniu mastu „dažnai atvyksta varžybų metu patikrinti sportininkus.“ (Informantas A.). Informantas B. nurodė, kad aukšto rango varžybose dopingo kontrolė yra vykdoma nuolatos. „Kiekvienose aukšto rango varžybose, kur dalyvauja sportininkai iš įvairių šalių, tose varžybose yra dopingo kontrolė...“. Nustatytos tiesioginės sąsajas su tarp dopingo kontrolės ir aukštų sportininko rezultatų pasiektų varžybų metu: „...pasiekus aukštesnį rezultatą sportininkas bus tikrinamas dopingo kontrolės.“ (Informantas B.). Remiantis informantais galima teigti, kad antidopingo kontrolės dėmesio sulaukia aukšto lygio sportininkai, „...aukšto meistriškumo sportininkai yra testuojami 1-3 kartus per metus.“ (Informantas C.). Tuo tarpu „žemesnio meistriškumo sportininkų testavimo tikimybė yra maža.“ (Informantas C.).

Analizuojant dopingo kontrolės tikimybės vertinimą ir atsargumo priemonių taikymą, nustatyta, kad visi informantai vertina tokią tikimybę, tačiau ne visi imasi atitinkamų priemonių. Tik informantas D. nurodė konkrečias, taikomas prevencines priemones, „... sportininkams bandau įdiegti „švaraus sporto” sąvoką, tikimybė gali būti vien dėl neatidaus sporto papildų vartojimo.“ (Informantas D.).

Analizuojant, *kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo,* nustatyta, kad daugeliu atveju tokia tikimybė yra maža. Tokios nuomonės laikosi informantai A., B., D., E. Informanto A. nuomone, „tikimybė nėra didelė, jei sportininkai yra sąmoningas, klauso trenerių bei medikų dirbančių komandoje patarimų ir nesavivaliauja rinkdamasis preparatus.“ Išsakytai nuomonei pritaria ir Informantas B., „manau, kad tokie atvejai pasitaiko labai retai ir sportininkai tokį pasiteisinimą naudoja, kai nori išvengti atsakomybės už sąmoningą dopingo vartojimą.“ Remiantis informantų atsakymais, galima daryti prielaidą, kad netyčinio dopingo vartojimo tikimybė pakankamai maža dėl trenerių sistemingai vykdomo sportininkų informavimo. „...visada pranešame sportininkams apie naujas uždraustas medžiagas.“ (Informantas D.). Tačiau ne visi respondentai sutinka su tokia nuomone, Informantas C.

pažymėjo, kad netyčinio dopingo vartojimo tikimybė gana didelė, ,,todėl ir yra reikalingos įvairios antidopingo edukacinės programos.“ (Informantas C.).

Toliau vertintas aplinkos poveikis sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams išskiriant gydytojų ir trenerių įtaką (10 lentelė).

10 lentelė. Aplinkos įtakos, sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams, kategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Gydytojų įtaka	Žinios apie antidopingo reikalavimus	„…sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus…” (Informantas A.)
	Žinios apie draudžiamus preparatus	„… visada galima pasitikrinti vaisto ingredientus antidopingo puslapyje.” (Informantas A.) „…visi yra pakankamai kvalifikuoti, kad žinotų kurie preparatai yra leidžiami ir draudžiami.“ (Informantas B.) „… Lietuvoje gydytojai, dirbantys su sportininkais, gerai žino antidopingo reikalavimus.“ (Informantas C.)
Trenerių įtaka	Sportininkų švietimas	„…treneris turi dirbti savo darbą ruošiant komandą techninių dalykų, o ne vaistų ar dopingo vartojime…” (Informantas A.)
	Dopingo vartojimo prevencija	„… suteikti žinias sportininkui apie taisykles ir draudžiamus preparatus...“ (Informantas C.) „…treneris dažniausiai įtakoja ar sportininkas vartos dopinga ar ne.“(Informantas D.) „…Svarbus, nuteikti sportininką, kad ir be dopingo galima laimėti.”(Informantas E.)
	„Švaraus“ sporto sąvokos diegimas sportininkams	„…jis turi sportininkui įdiegti „švaraus“ sporto sąvoką...“ (Informantas C.) „Svarbu sportininkus nuteikti, kad tik sunkus darbas gali atnešti pergales.“(Informantas D.)
	Sportininkų motyvacija	„ visi sportininkai yra informuoti apie galimas pasekmes...“ (Informantas B.) „…aptariame savo komandos susirinkimuose…”(Informantas E.)

Toliau vertintas trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje. Analizuojant informantų požiūrį į trenerio vaidmenį antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje, nustatytas skirtingas požiūris į jį. Informantai C. ir D. trenerį traktuoja kaip asmenį, kuris tiesiogiai formuoja sportininko požiūrį į sportą ir dopingo vartojimą. Informantas C. akcentuoja trenerio vaidmens svarbą formuojant sportininko požiūrį į „švarų“ sportą nenaudojant draudžiamų preparatų. Treneris privalo „...suteikti žinias sportininkui apie taisykles ir draudžiamus preparatus.“(Informantas C.).

Informantas B. pasisakymas atskleidžia ir tam tikrą problemą, susijusią su sportinių rezultatų siekimu bet kokia kaina, kuomet treneris asmeniškai teikia rekomendacijas sportininkams vartoti draudžiamus preparatus. ,,Kai kurie treneriai siūlo savo sportininkams vartoti dopingą, kad pagerintų savo sporto rezultatus.“ (Informantas B.).

Remiantis informantų pasisakymais galima daryti prielaidą, kad treneris atlieka labai svarbų vaidmenį formuojant sportininko požiūrį į sportą bei dopingo vartojimą, taip pat treneris gali įgyvendinti sportininkų antidopingo švietimą, informavimą apie naujus draudžiamus preparatus. Taip pat nustatyta, kad ne visi treneriai atlieka šias funkcijas ir prisiima atsakomybę už jų vykdymą. Kaip pažymi Informantas A. „Treneris gali tik pabrėžti apie galimybes būti nubaustam, manau kad treneris turi dirbti savo darbą ruošiant komandą techninių dalykų, o ne vaistų ar dopingo vartojime, tam yra medicinos komanda kuri turi derinti ir rūpintis žaidėjais.". Su tokiu informanto požiūriu galima sutikti tik dalinai, nes būtent treneris praleidžia daugiausiai laiko su sportininku ir dažnai yra jam autoritetas, gerai žino problemas su kuriomis jis susiduria.

Analizuojant, ar informantai padeda, motyvuoja, aiškina savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių, nustatyta, kad informantai elgiasi skirtingai. Informantas A. teigė, „.. pasitikiu savo žaidėjais, manau jie sąmoningi, specialiai nemotyvuojame." Informantai B., C. ir D. vykdo kryptingą sportininkų motyvaciją nevartoti draudžiamų preparatų. „...visi sportininkai yra informuoti apie galimas pasekmes, kai jis bus pagautas už dopingo vartojimą ir stengiamės su savo sportininkais viską daryti pagal taisykles." (Informantas B.). Informantas E. dopingo vartojimo problemas aptaria komandos susirinkimuose.

Toliau tyrime vertinta, dopingo kontrolės ir prevencijos sistema (11 lentelė).

11 lentelė. Dopingo kontrolės ir prevencijos sistemos vertinimo kategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Dopingo testavimo sistemos vertinimas	Dopingo testavimo tikslumas	„...Kiekvienas dopingo ėmimas sportininkui yra stresas, po ligų, susirgimų, nes ne visuomet esi tikras ar medikamentuose nebuvo negalimų medžiagų…" (Informantas A.)
	Sportininkų testavimo tvarka	„...Antidopingo kontrolės sistemą imtynių varžybų metu vertinu kritiškai, <.....>nes yra eilė aukšto meistriškumo sportininkų, kurie iš viso nebuvo testuojami pasirengimo etape.". (Informantas C.) „... kontrolė yra adekvati, …"(Informantas E.)
Dopingo kontrolės ir nuobaudų sistemos poveikis	Nuobaudų pakankamumas	„...nuobaudos yra pakankamai griežtos ..." (Informantas B.) „...nuobaudos yra pakankamos ir adekvačios." (Informantas C.); „... per lengvos bausmės…"(Informantas E.)
	Nuobaudų atgrasinantis poveikis	„...didelės, visi jaučia atsakomybę, prarasti garbę…" (Informantas A.)
	Priežastys lemiančios dopingo vartojimo atvejus	„... nesąmoningas noras bet kokia kaina pergalės, nepagalvojant apie pasekmes, per mažas švietimas , pasitikėjimas blogais žmonėmis,…" (Informantas A.) „... struktūrų, kurios kuria dopingą ir jos siūlo pažeisti taisykles...." (Informantas B.) „... Garbės troškimas, noras sukčiauti ir įsitikinimas nebūti pagautam." (Informantas C.) „Didelę įtaką daro treneriai, kartais net valstybės isikišimas į sporto veiklą"(Informantas D.)

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Sportininkų švietimo ir informavimo pakankamumas	Vienoda dopingo kontrolė visose sporto šakose	„…Nemanau, Lietuvoje moterų krepšinis nėra tikrinimas, o vyrai yra.…" (Informantas A.) „…Kiekviena olimpinė sporto šaka sulaukia atitinkamai dopingo dėmesio." (Informantas B.) „ NE." (Informantas C.) „ Kai kurios sporto šakos linkusios naudoti dopingą susilaukia didesnio dėmesio. "(Informantas D.) „Manau kad taip"(Informantas E.)
	Informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami, pakankamumas vadybininkams	„… Visa informacija yra viešai skelbiama, ..." (Informantas B.) „…Yra pakankamai informacijos apie draudžiamus preparatus."(Informantas C.) „…Visi draudžiami prieparatai yra antidopingo agentūros puslapyje…"(Informantas E.)
	VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra" veiklos organizavimas vykdant antidopingo prevenciją	„…pakankamai gerai, manau tikrai stengiasi apsaugoti mūsų sportininkus." (Informantas A.)\ „… viskas yra labai aišku ir viskas yra visiems žinoma." (Informantas B.) „…veiklą vertinu teigiamai." (Informantas C.) „…Vertinu teigiamai, vykdomi seminarai, paskaitos." (Informantas D.) „… Gerai esu dalyvavęs jų kursuose."(Informantas E.)
	Informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumas sportininkams	„… Yra puslapyje visa informacija…" (Informantas A.) „… Nuėjus į internetinę svetainę "Antidopingas.lt" visą informaciją yra pateikta labai aiškiai." (Informantas B.) „…Informacija yra pasiekiama visiems norintiems."(Informantas C.) „Visa medžiaga pasiekiamai antidopingo internetiniame puslapyje…"(Informantas D.) „… Viską galima rasti internete…"(Informantas E.)
	Antidopingo taisyklių reglamentavimo aiškumas	„… nėra labai aiškus, …" (Informantas A.) „…visos nustatytos taisyklės atitinka realybę..." (Informantas B.) „…Taisyklių reglamentavimas yra aiškus." (Informantas C.) „… reglamentavimas aiškus."(Informantas D.) „… Viskas aišku…"(Informantas E.)

Informantai vertindami šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą, pripažino, kad ji yra adekvati (Informantas E.). Tačiau informantai įvardijo antidopingo kontrolės sistemos spragas, kurios daugeliu atveju susijusios su netinkamai organizuojamu sportininkų vertinimu. Informantas C. nurodė kritiškai vertinantis antidopingo kontrolės sistemą, „...imtynių varžybų metu vertinu kritiškai, nes sportininkai yra dažnai testuojami prieš pat varžybas (kai meta svorį), taip pat varžybų metu tarp kovų (kai turėtų ilsėtis).". Šią problemą nustatė ir Informantas D. pažymėdamas, kad „... kartais pasitaiko kad sportininkus testuoja varžybų metu, tai vargina ir blaško sportininką". Kita nustatyta antidopingo kontrolės sistemos spraga, nenuoseklus vertinimas. „ Ne varžybų metu kontrolės sistema yra nepakankama, nes yra eilė aukšto meistriškumo sportininkų, kurie iš viso nebuvo testuojami

pasirengimo etape.“ (Informantas C.). Galima daryti prielaidą, kad toksai vertinimas kai kuriems sportininkams sukelia papildomą stresą dėl vertinimo dažnumo, o kiti sportininkai pasiruošimo metu visai nėra vertinami. Nenuoseklus vertinimas sukelia papildomą naštą ir stresą dažnai vertinamiems sportininkams. Informantai A. ir D. akcentavo antidopingo kontrolės sistema sukelia stresą sportininkams. ,,Kiekvienas dopingo ėmimas sportininkui yra stresas, po ligų, susirgimų nes ne visuomet esi tikras ar medikamentuose nebuvo negalimų medžiagų, ...“ (Informantas A.). Tačiau informantai pažymi, kad „... jai sportininkas vartoja tik sporto papildus netūrėtų jausti stresą, nes papildai yra griežtai suderinti su sportininko sveikata reikalingais papildais.“. Informantas B. nuomone ,,nevartojantys dopingo sportininkai neturi dėl ko pergyventi ir stresuoti.“

Informantų vertinimu antidopingo kontrolės sistema yra adekvati, tačiau joje yra kelios vertinimo organizavimo problemos susijusios su netolygiu sportininkų vertinimu, ko pasekmėje, pasirengimo metu, vieni sportininkai vertinami dažnai, kiti retai. Sportininkų vertinimas varžybų metu, tarp pertraukų, formuoja papildomą stresą ir neleidžia tinkamai pailsėti bei pasirengti sekančiam varžybų etapui.

Vertinant dopingo kontrolės ir nuobaudų sistemos atgrasantį, nuo dopingo vartojimo poveikį galima teigti, kad toksai poveikis yra ir jį pripažįsta visi informantai, tačiau vertina skirtingai. Informantai A. ir B. mano, kad nuobaudos yra griežtos ir jos atgraso sportininkus vartoti dopingą. Informantas A. teigė, kad nuobaudos, „...didelės, visi jaučia atsakomybę prarasti garbę sunkiai pasiektą sporto keliu, susigriauti gyvenimą kurį pasistatė sporto keliu, todėl nuobaudos yra pakankamos atbaidyti sportininkus nuo vartojimo.“ Galima daryti prielaidą, kad nuobaudos, daliai sportininkų, atlieka prevencinę funkciją. Eliminuoja ar sumažina sportininkų motyvaciją vartoti dopingą. Tam pritaria Informantai C. ir B., „... nustatytos nuobaudos yra pakankamai griežtos, kad sportininkai pasimokintų iš savo klaidų ir toliau tęstų karjerą nevartodami dopingo.“ (Informantas B.). Informantai D. ir E. su tokia nuomone nesutinka. Informantas E. vertinimu nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus per lengvos. Informantas D. išreiškė abejones dėl tokių nuobaudų efektyvumo, „... manau yra griežtos, bet tai vistiek neatbaido sportininkų vartoti uždraustas medžiagas.” Informantai įvardijo įvairiausias priežastis skatinančias dopingo naudojimą. Sąlyginai jas galima suskirstyti į vidines ir išorines. Vidinės priežastys yra nesąmoningas noras laimėti, garbės troškimas, sportininko įsitikinimas, kad jis nebus sugautas, polinkis ar noras sukčiauti. Prie išorinių priežasčių galima priskirti per mažą sportininkų švietimą, neigiamą trenerių įtaką, neleistinų preparatų prekybą organizuojančių suinteresuotų grupių poveikį ir skatinimą.

Apibendrinant informantų pasisakymai leidžia daryti prielaidą, kad dopingo kontrolės ir nuobaudų sistema pasižymi atgrasančiu, nuo dopingo vartojimo, poveikiu. Tačiau ji neužtikrina visiško dopingo nevartojimo sporte. Kai kurie sportininkai neatsižvelgia į galimas dopingo vartojimo pasekmes arba nusprendžia prisiimti riziką. Tačiau, sprendžiant iš informantų pasisakymų, tai yra

labiau išimtiniai atvejai, kuomet sportininkas pasiduoda vidiniam siekiui nugalėti ar neigiamai išorinės aplinkos įtakai.

Vertinant ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto, galima teigti, kad atskiroms sporto šakoms skiriamas skirtingas dėmesys. Taip mano informantai A., B., C., D. Informantas B. nuomone daugiau dėmesio sulaukia olimpinės sporto šakos. Informanto D. nuomone, sulaukia daugiau dėmesio tos sporto šakos, kuriose užfiksuojama daugiau dopingo vartojimo atvejų.

Analizuojant ar sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami, daugelis trenerių teigia, jog informacijos yra pakankamai. Svarbu yra tai, kad informacija apie draudžiamus preparatus yra viešai prieinama. Kaip nurodė Informantas E. ,,Visi draudžiami preparatai yra antidopingo agentūros puslapyje“. Dėl šios priežasties tiek treneriai, tiek sportininkai gali pasitikrinti toje duomenų bazėje. Informacijos prieinamumą užtikrina ir medikai. Informantas A. pažymėjo, kad ,,Tiek kiek medikai, ar atsakingi žmonės su kuriais derinami papildai bei vaistai suteikia žinių, papildomai tikrai nėra domimasi.“ Taigi iškilus klausimams sportininkai ar treneriai gali konsultuotis su specialistais ir gauti jiems reikiamą informaciją. Informanto B. nuomone susiję ir suinteresuoti asmenys privalo žinoti apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami. ,,Visa informacija yra viešai skelbiama, todėl kiekvienas treneris, sportininkai ir vadybininkas turi žinoti, kas yra draudžiama, kas ne.“ (Informantas B.). Informantas D. pritaria tokiai nuomonei pažymėdamas, kad ,,informacijos yra pakankamai, tik reikia domėtis ir stebėti naujoves.“

Informantai teigiamai įvertino VšĮ ,,Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją – informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus. Informantas A. pažymėjo, kad organizacija aktyviai veikia įvairių renginių metu ir pati inicijuoja dopingo problemai skirtus renginius. ,,Renginių metu matau juos dalyvaujant aktyviai ir šviečiant, konferencijas matau, pakankamai gerai, manau tikrai stengiasi apsaugoti mūsų sportininkus.“ (Informantas A.). Informantai C., E. ir D. teigiamai vertina VšĮ ,,Lietuvos antidopingo agentūra“ organizuojamus seminarus ir paskaitas.

Daugeliui informantų antidopingo taisyklių reglamentavimas yra aiškus. Informantai B., C., D. ir E. pabrėžė, kad antidopingo taisyklių reglamentavimas yra aiškus. Informantas B. teigė, kad ,,...visos nustatytos taisyklės atitinka realybę ir sportininkams reikia jų griežtai laikytis.“ Tik vienas informantas susidūrė su antidopingo taisyklių reglamentavimo neaiškumais ir išreikė norą dėl jų išaiškinimo. Informantas A. teigė, ,,man kaip treneriui, nėra labai aiškus, norėčiau būti šviečiamas labiau, kad apsaugoti savo sportininkus.“ Remiantis informantų vertinimais informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą, galima teigti, kad ši informacija yra viešai prieinama visiems norintiems. Visi informantai pažymėjo, kad reikiama, aktuali informacija yra viešai prieinama

internetinėje erdvėje, bet esama ir nuomonių, jog antidopingo taisyklių paaiškinimu, nušvietimui turėtų būti skiriama daugiau dėmesio.

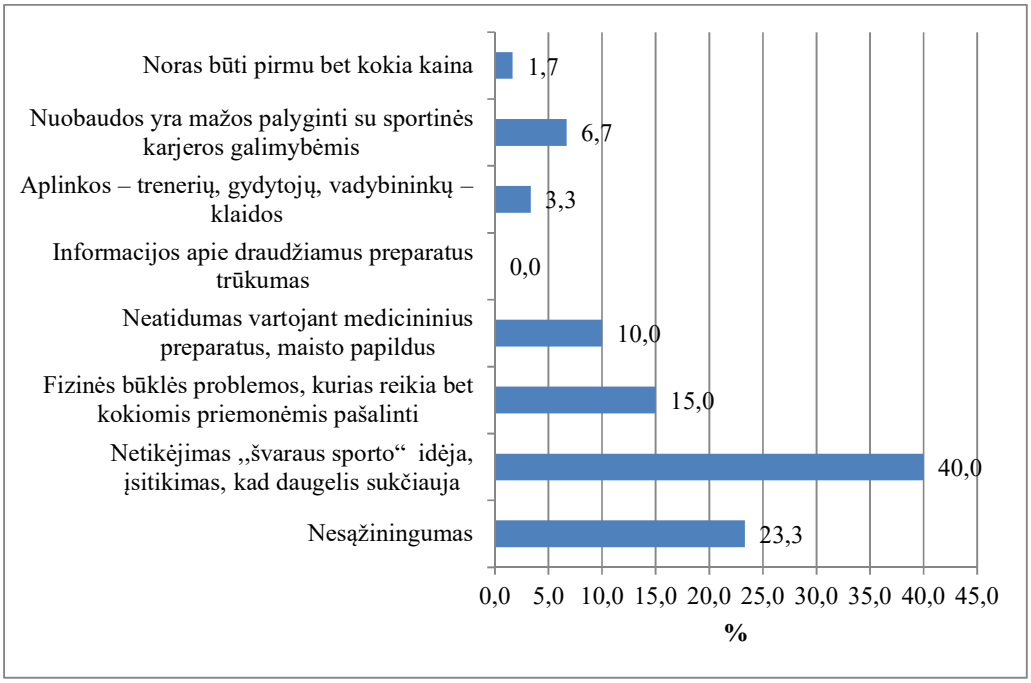
Kalbant apie savanoriško pranešimo apie dopingo vartojimą galimybes, visi informantai jas vertino gana skeptiškai, pateigdami argumentus, jog „rūpiniesi savo sportininkais, o į kitus atvejus nesikiši“ (informantas B), arba jog nesinori kenkti sporto prestižui (informantas A), arba jog kiekvienas rūpinasi savo reikalais (Informantas E).

Apibendrinant, informantų pasisakymai leidžia daryti prielaidą, kad dopingo kontrolės ir nuobaudų sistema pasižymi atgrasančiu, nuo dopingo vartojimo, poveikiu. Tačiau ji neužtikrina visiško dopingo nevartojimo sporte. Kai kurie sportininkai neatsižvelgia į galimas dopingo vartojimo pasekmes arba nusprendžia prisiimti riziką. Tačiau, sprendžiant iš informantų pasisakymų, tai yra labiau išimtiniai atvejai, kuomet sportininkas pasiduoda vidiniam siekiui nugalėti ar neigiamai išorinės aplinkos įtakai.

3.3. Lietuvos sportininkų apklausos rezultatų analizė

Tyrimo metu pirmiausia siekta įvertinti ***sportininkų patirtį susijusią su antidopingo taisyklių pažeidimais.***

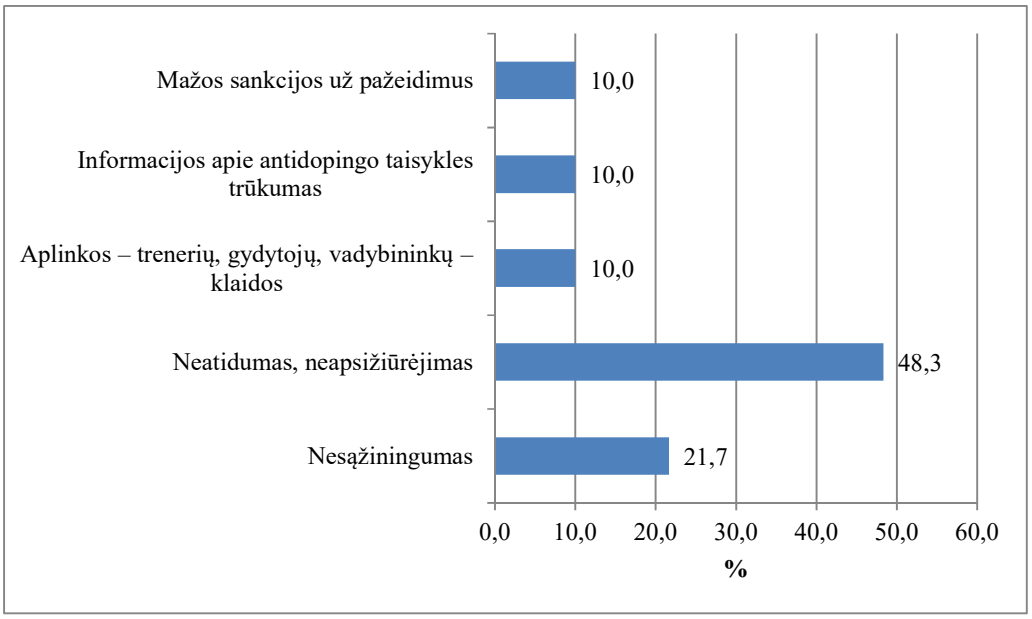
Kaip rodo tyrimo rezultatai, didelės dalies (40 proc.) respondentų nuomone, dopingo vartojimo priežastis - sportininkų netikėjimas „švaraus sporto“ idėja, įsitikinimas, kad visi sukčiauja, tik ne visi yra „pagaunami“ (5 pav.).

5 pav. Svarbiausios dopingo vartojimo sporte priežastys respondentų vertinimu, proc.

Antra pagal svarbą priežastis, respondentų nuomone, – nesąžiningumas (23,3 proc.). Dar 1,7 proc. įvardina, jog tai lemia noras būti pirmu bet kokia kaina. Taigi didesnė dalis, viso 65 proc. respondentų mano, jog antidopingo taisyklių pažeidimai atsiranda dėl sportininkų nesąžiningumo. Kur kas mažesnė dalis galvoja kad to priežastis būna medicininės priežastys (15 proc.) arba neatidumas (10 proc.),. Tik 3,3 proc. mano, jog tai būna trenerių klaidos. Tik 6,7 proc. mano, jog tai lemia per mažos nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus.

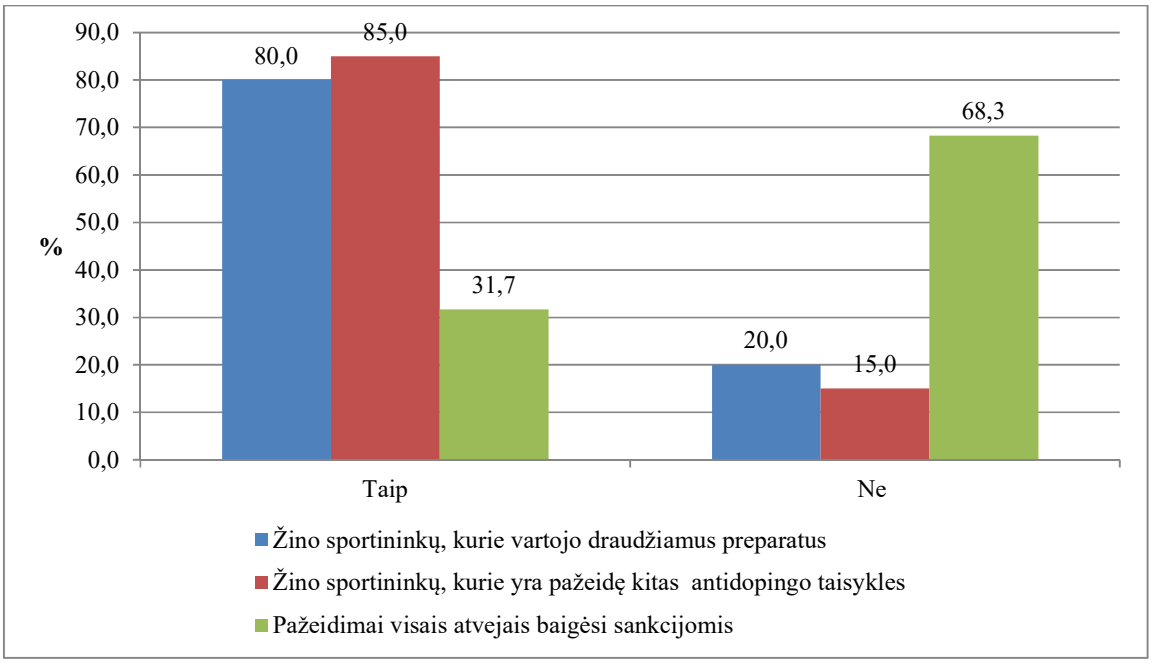
Kalbant apie kitų antidopingo taisyklių pažeidimų priežastis, respondentų nuomonė kitokia: 48,3 proc. mano, jog tai dažniausia įvyksta dėl neatidumo, neapsižiūrėjimo, 10 proc., jog dėl aplinkos klaidų, 10 proc. mano, jog dėl nepakankamos informacijos apie antidopingo taisykles (6 pav.)., taigi viso 68,3 proc. galvoja, jog tai būna atvejai, kai sportininko sąmoningos tyčios nėra.

6 pav. Svarbiausios kitų antidopingo taisyklių pažeidimų priežastys respondentų vertinimu, proc.

Tik 21,7 proc. respondentų mano, jog kitų antidopingo taisyklių pažeidimai vykdomi dėl nesąžiningumo. Dar 10 proc. mano, jog tai susiję su per mažomis sankcijomis. Taigi respondentų nuomone, priežastys dėl kurių faktiškai vartojami dopingo preparatai, ir dėl kurių padaromi antidopingo taisyklių pažeidimai, iš esmės skiriasi: dopingas dažniausiai vartojamas tyčia, o kiti antidopingo taisyklių pažeidimai (nepranešimas apie buvo vietą ir kt.) dažniau įvyksta dėl neatidumo, informacijos trūkumo ar aplinkos klaidų, t.y. netyčia, per klaidą.

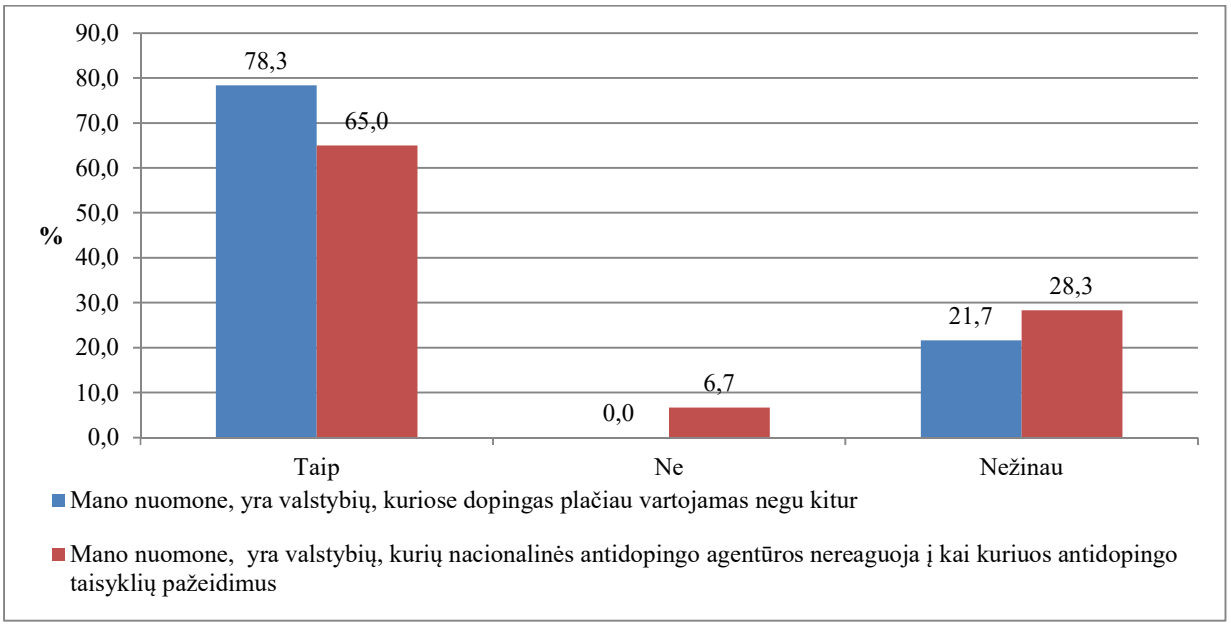
Kalbant apie pačių respondentų patirtį, visi yra buvę testuoti: 73,3 proc. varžybų metu, 26,7 proc. ne varžybų metu. Net 80 proc. respondentų teigia žinantys sportininkų, kurie yra vartoję draudžiamus preparatus ir dar 85 proc. žino sportininkų, kurie yra pažeidę kitas antidopingo taisykles. Net 68,3 proc. teigia, jog iš šių jiems žinomų atveju sportininkams sankcijos nebuvo skirtos (7 pav.).

7 pav. Respondentų žinomi antidopingo taisyklių pažeidimo atvejai proc.

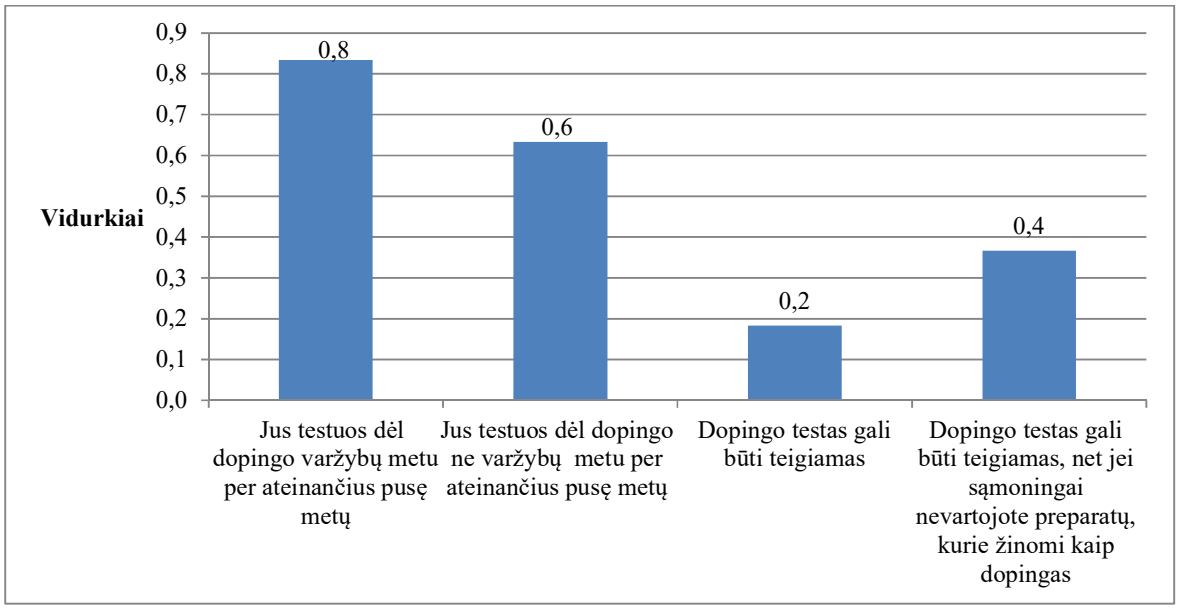
Taigi šie rezultatai rodo tendenciją, jog ne visi antidopingo taisyklių pažeidimai ir dopingo vartojimo atvejai būna užfiksuojami.

Respondentų nuomone, esama ir nacionalinių antidopingo taisyklių pažeidimų skirtumų: 78,3 proc. mano, jog yra valstybių, kur dopingas vartojamas plačiau nei kitur, ir 65 proc. mano, jog yra valstybių, kur nacionalinės agentūros nereaguoja į kai kuriuos pažeidimus (8 pav.).

8 pav. Antidopingo taisyklių pažeidimų nacionaliniai ypatumai respondentų nuomone, proc.

Toliau vertinant ***antidopingo kontrolės neišvengiamumą,*** 61,7 proc. respondentų nurodė, jog yra testavusis WADA, 25 proc. – jog juos testavo Lietuvos antidopingo agentūra (LAA), likę 13,3 proc. atsakymo nenurodė. Tikimybės, jog respondentai bus testuojami per ateinančius pusę metų ir kokie bus to testo rezultatai vertinimai pateikti, vidurkiais, kai atsakymas „didelė tikimybė“ prilyginta 2 balams, „maža tikimybė“ 1 balui, „Jokios tikimybės“ ir „negaliu atsakyti“ 0-iui balų. Apskaičiuota visos respondentų imties tikimybės vidurkiai skalėje nuo 0 iki 2 (9 pav.).

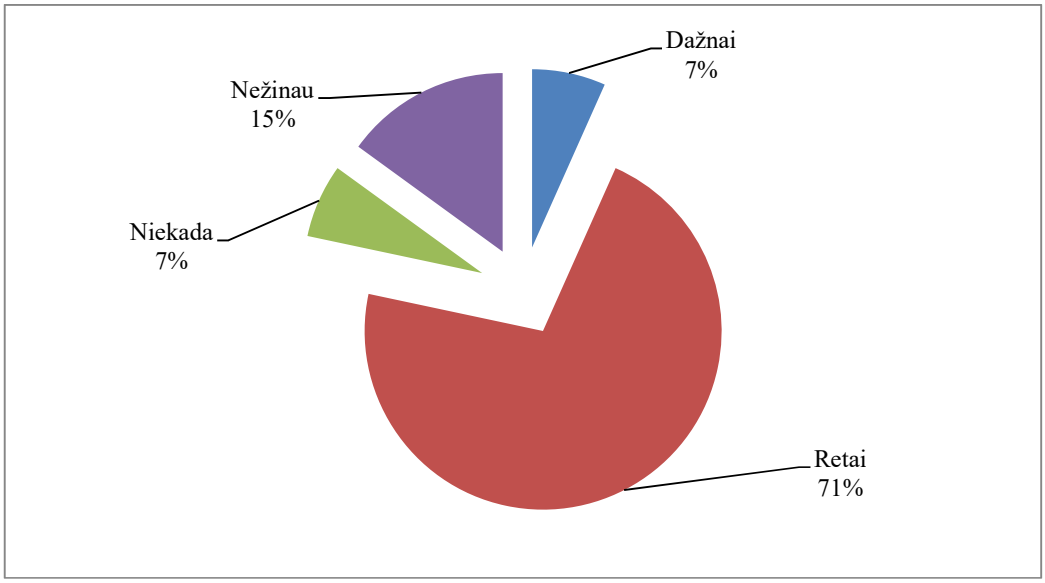
9 pav. Dopingo testavimo ir testų rezultatų tikimybės respondentų vertinimu, vidurkiai

Taigi respondentų imtyje, pačių respondentų vertinimu, tikimybė, kad jie bus testuojami per ateinančius pusę metų yra maža (varžybų metu tikimybės vidurkis 0,8 iš 2, o ne varžybų metu 0,6 iš 2). Tikimybė, kad testas gali būti teigiamas yra labai maža (0,2 iš 2), kiek didesnė (0,4 iš 2), jog testas gali būti teigiamas dėl priežasčių nesusijusių su tyčiniu vartojimu. Šio tyrimo rezultatai rodo, jog paties testavimo dėl dopingo tikimybė yra gana maža, visgi dalis respondentų neatmeta tikimybės, kad jų testo rezultatai gali būti teigiami net jeigu sąmoningai ir nevartojo draudžiamų preparatų. Tai rodo tam tikrą dalies respondentų netikrumą esamoje antidopingo taisyklių sistemoje.

Toliau buvo vertinta ***respondentų nuomonė apie aplinkos įtaką sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams***.

Kalbant apie gydytojų įtaką, vidurkiais buvo įvertintos respondentų gydytojų žinios apie draudžiamus preparatus ir antidopingo taisykles. Respondentų nuomone, gydytojų žinios apie juos yra geros: antidopingo reikalavimų žinios įvertintos 3,2 balais (iš 4, kai 4 – labai geros žinios, 3- geros žinios), žinios apie draudžiamus preparatus įvertintos 3,1 balais iš 4. Didesnė dalis (71 proc.)

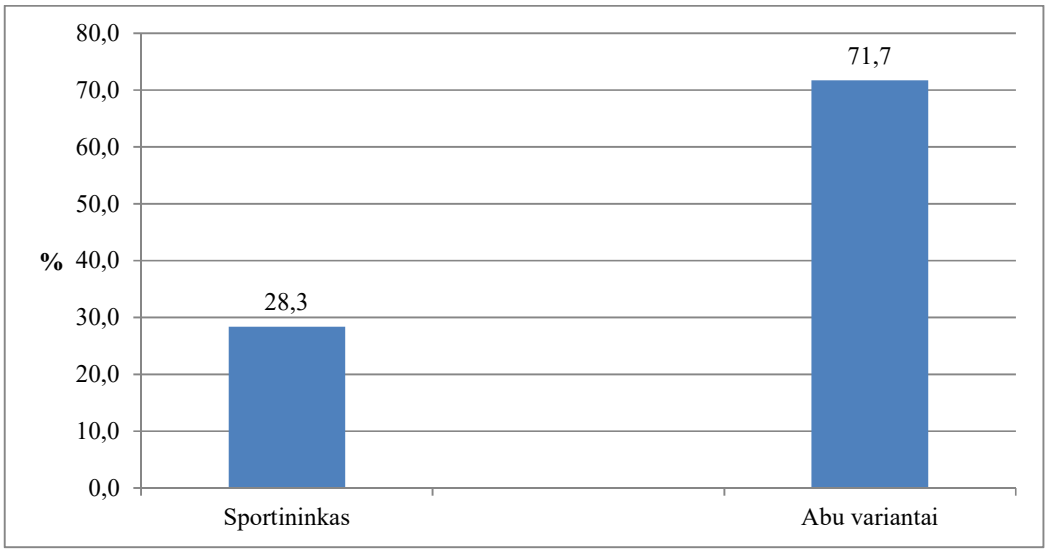
respondentų mano, jog atvejai, kad sportininkai pavartotų draudžiamus preparatus dėl to, jog nežinodami juos skyrė gydytojai yra reti, ir tik 7 proc. mano, jog tai įvyksta dažnai (10 pav.).

10 pav. Atvejai, kai pavartojami draudžiami preparatai dėl gydytojų neišmanymo, proc.

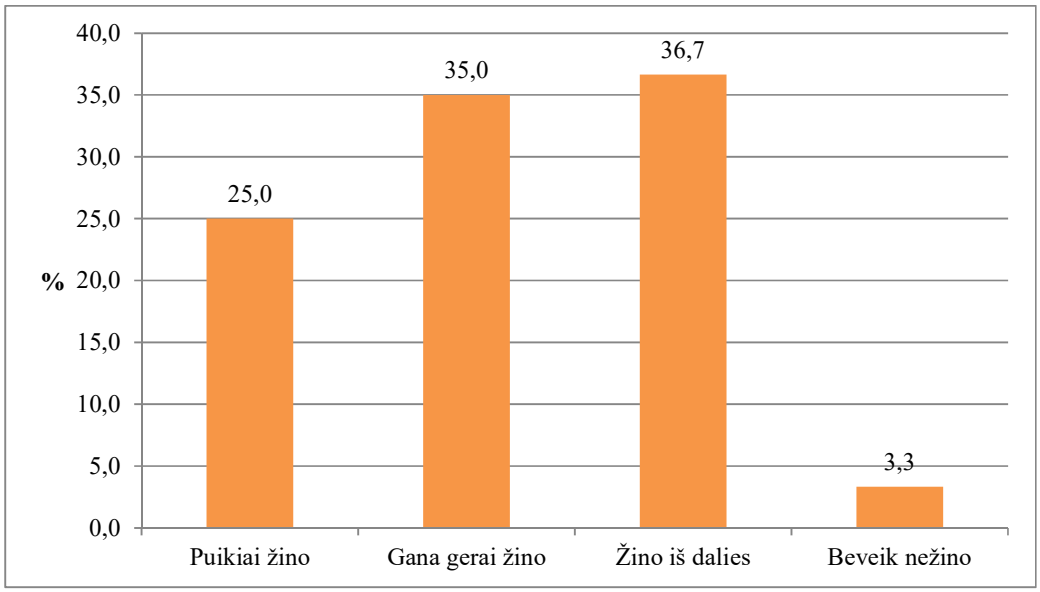
Taigi tik 7 proc. mano, jog tokie atvejai niekada neįvyksta, taigi didesnė dalis rodo tam tikrą nepasitikėjimą gydytojų žiniomis.

Kalbant apie trenerių įtaką, nei vienas respondentas nenurodė, jog tik treneriai turi rūpintis antidopingo taisyklių laikymųsi, bet net 71,7 proc. teigia, jog tai nėra vien tik sportininko rūpestis – jog tuo tuo rūpintis ir sportininkas, ir jo treneris (11 pav.).

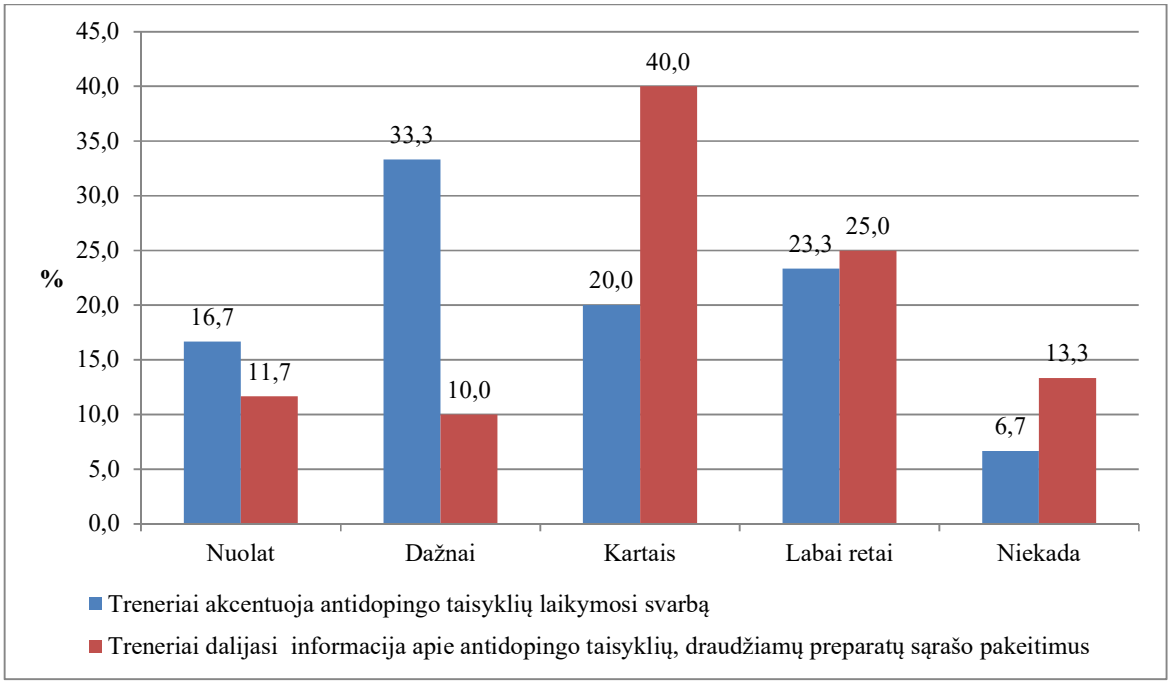
11 pav. Subjektai, kurie, respondentų nuomone, turi rūpintis antidopingo taisyklių laikymusi, proc.

Respondentų vertinimu, trenerių žinios apie antidopingo reikalavimus yra gana geros: viso 60 proc. respondentų mano, jog treneriai puikiai žino arba gana gerai žino šias taisykles, tik 3,3 proc. teigia, jog beveik nežino, likę 36,7 proc. žinias vertino kaip dalines (12 pav.).

12 pav. Trenerių žinios apie antidopingo taisyklių laikymąsi, respondentų vertinimu, proc.

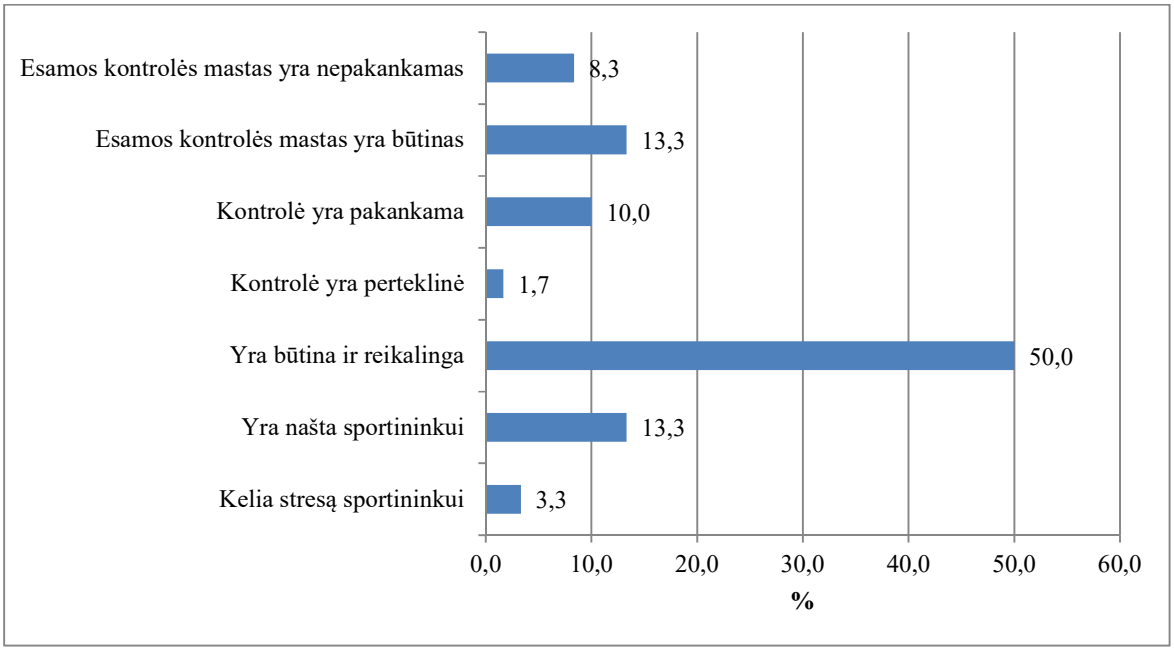
Vertinant trenerių ir sportininkų bendravimo antidopingo taisyklių temomis intensyvumą, nustatyta, jog tokia komunikacija nėra dažna (13 pav.).

13 pav. Respondentų komunikacijos su jų treneriais antidopingo taisyklių temomis intensyvumo vertinimas, proc.

Taigi viso 50 proc. respondentų teigia, jog jų treneriai nuolat arba dažnai akcentuoja antidopingo taisyklių laikymosi svarbą, 20 proc. teigia, jog tai vyksta kartais, dar 30 proc. nurodo, jog labai retai arba niekada. Trenerių dalijimasis informacija apie antidopingo taisyklių, draudžiamų preparatų sąrašo pakeitimus yra dar retesnis: tik 21,7 proc. teigia, jog tokia komunikacija vyksta nuolat arba dažnai, 40 proc. teigia, jog kartais, 38,3 proc. – jog labai retai arba niekada. Taigi galima teigti, jog retu atveju treneriai pasidalija informacija su respondentais apie antidopingo taisyklių pakeitimus, nors pusės respondentų treneriai apie svarbą laikytis antidopingo taisyklių akcentuoja dažnai. Viena iš priežasčių, kodėl gali būti retai dalijamasi informacija apie antidopingo taisyklių pakeitimus yra ta, jog asmeniškai sportininkams ta informacija nėra aktuali, pvz. jie ir taip laikosi jų taisyklių,

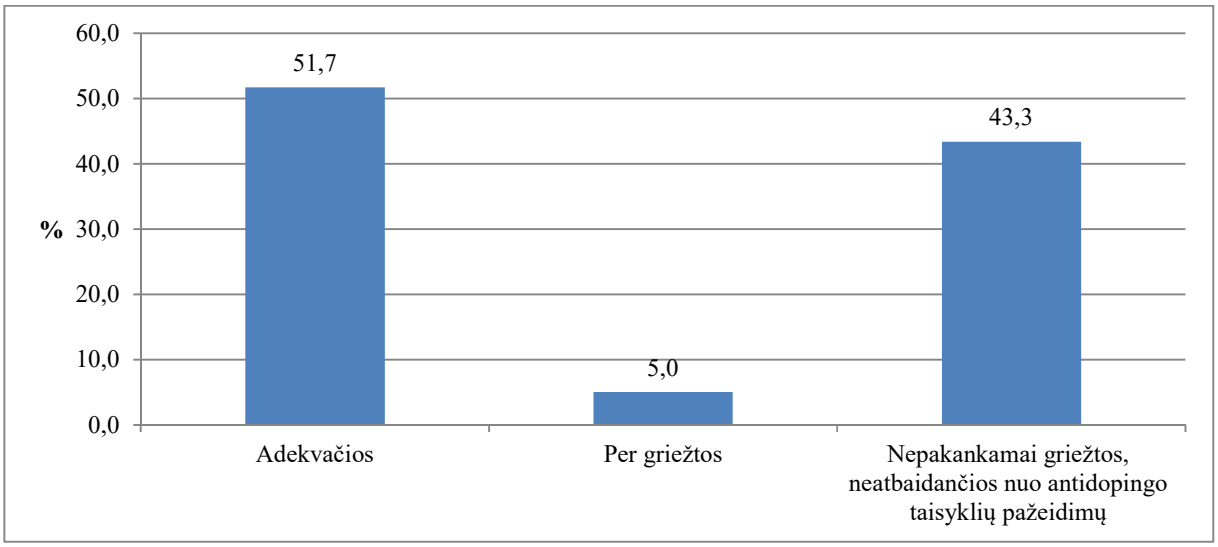
Toliau tyrime vertinta respondentų nuomonė apie ***dopingo kontrolės ir prevencijos sistemą.*** Didesnė dalis respondentų teigiamai vertina dopingo kontrolės sistemą (14 pav.). Taigi pusė (50 proc.) respondentų mano, jog dopingo kontrolės sistema yra būtina ir reikalinga, 13,3 proc. teigia, jog esamas kontrolės lygis yra būtinas. Dar 8,3 proc. mano, jog kontrolės mastas yra netgi nepakankamas. Tad galima teigti, jog 71,6 proc. respondentų iš esmės teigiamai vertina esamą dopingo kontrolės sistemą.

14 pav. Bruožai, kuriuos respondentai priskiria dopingo kontrolės sistemai, proc.

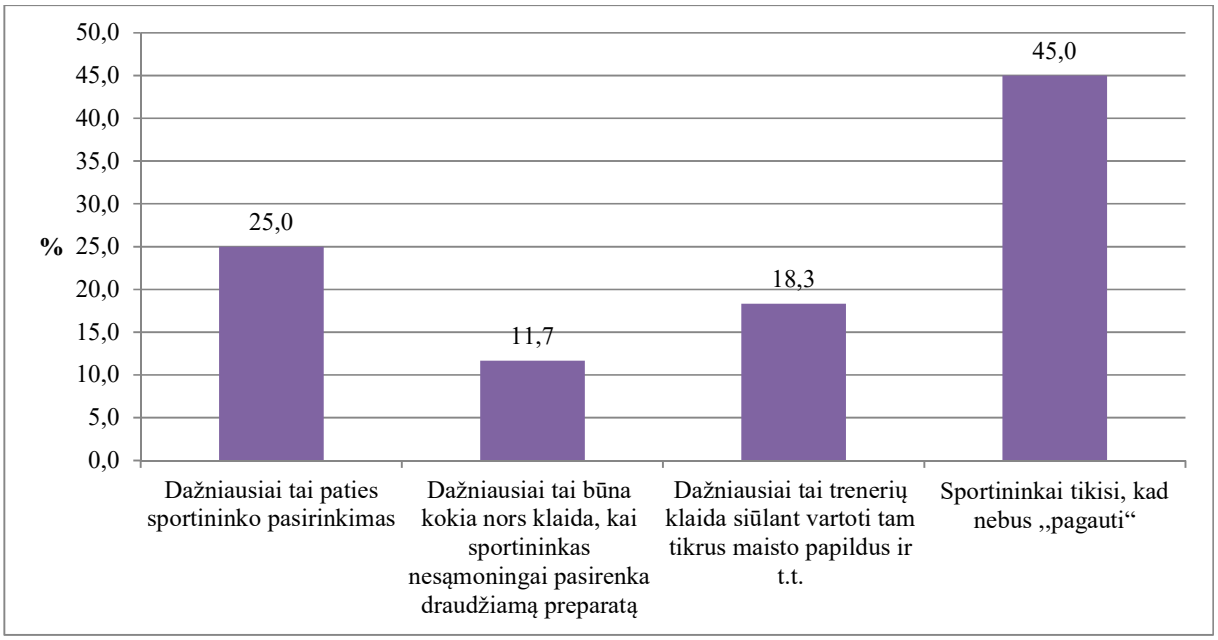
Dalis respondentų ją vertina kaip pernelyg apsunkinančią: 13,3 proc. teigia, jog ši sistema yra našta sportininkui, 1,7 proc. – jog ji yra perteklinė, 3,3 proc. – jog kelia stresą sportininkams. Taigi viso 18,3 proc. šią sistemą vertina kaip pernelyg griežtą. Tad visumoje galima vertinti, jog dopingo kontrolės sistema vertinama palankiai.

Pačias sankcijas per griežtomis laiko 5 proc. respondentų, 51,7 proc. jas laiko adekvačiomis, ir ženkli dalis, viso 43,3 proc. mano, jog jos nėra pakankamai griežtos, neatbaido nuo antidopingo taisyklių pažeidimų (15 pav.).

15 pav. Sankcijų už antidopingo taisyklių pažeidimus griežtumo vertinimas respondentų požiūriu, proc.

Paklausus, kodėl vis tiek sportininkai vartoja dopingą, nepaisant to, jog didesnės dalies respondentų vertinimu jos yra griežtos, respondentai pažymėjo įvairias galimas priežastis (16 pav.).

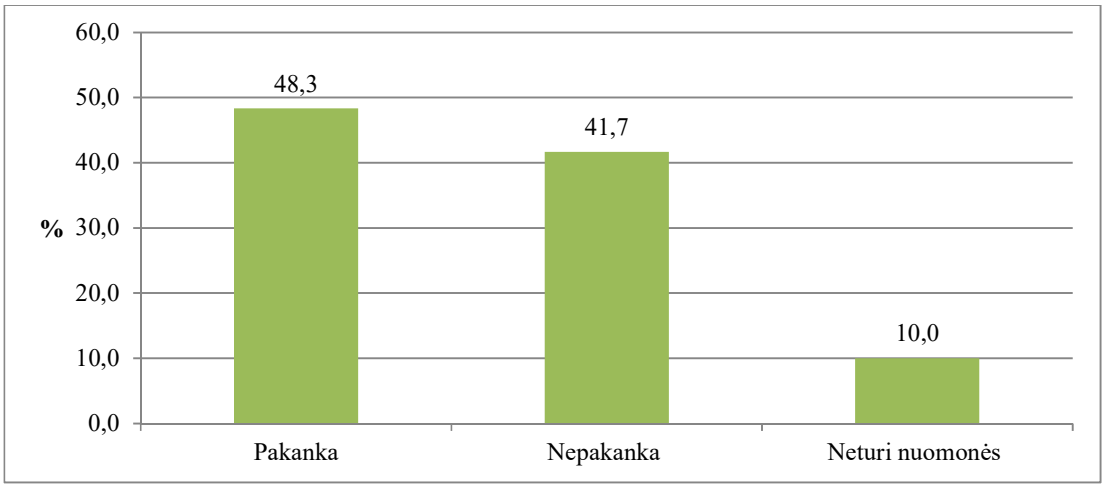
16 pav. Sportininkų priežastys vartoti dopingą nepaisant sankcijų, respondentų nuomone, proc.

Išsiskiria atsakymas, jog sportininkai tikisi, kad jų dopingo vartojimas nebus išaiškintas (45 proc.). 25 proc. teigia, jog dažniausiai tai paties sportininko pasirinkimas, taigi viso 70 proc. mano, jog dopingo vartojimas yra paties sportininko sąmoningas pasirinkimas. 18,3 proc. daro prielaidą, jog tai gali būti trenerių klaida siūlant vartoti tam tikus preparatus, o 11,7 proc. teigia, jog daugeliu atvejų tai yra netyčinis draudžiamo preparato pavartojimo atvejis. Nei vienas respondentas nenurodė, jog tai galimai yra gydytojų, kurie skiria vaistinius preparatus, klaida.

Tad remiantis šiais tyrimo rezultatais galima teigti, jo respondentai dopingo vartojimą dažniausiai linkę priskirti paties sportininko atsakomybei, jo sąmoningam pasirinkimui, o beveik penktadalis tai traktuoja kaip trenerių klaidas. Iš aukščiau aptartų tyrimo rezultatų galima daryti išvadą, jog ženkli dalis respondentų traktuoja nuobaudas už antidopingo taisyklių pažeidimus kaip nepakankamai atbaidančias nuo antidopingo taisyklių pažeidimų.

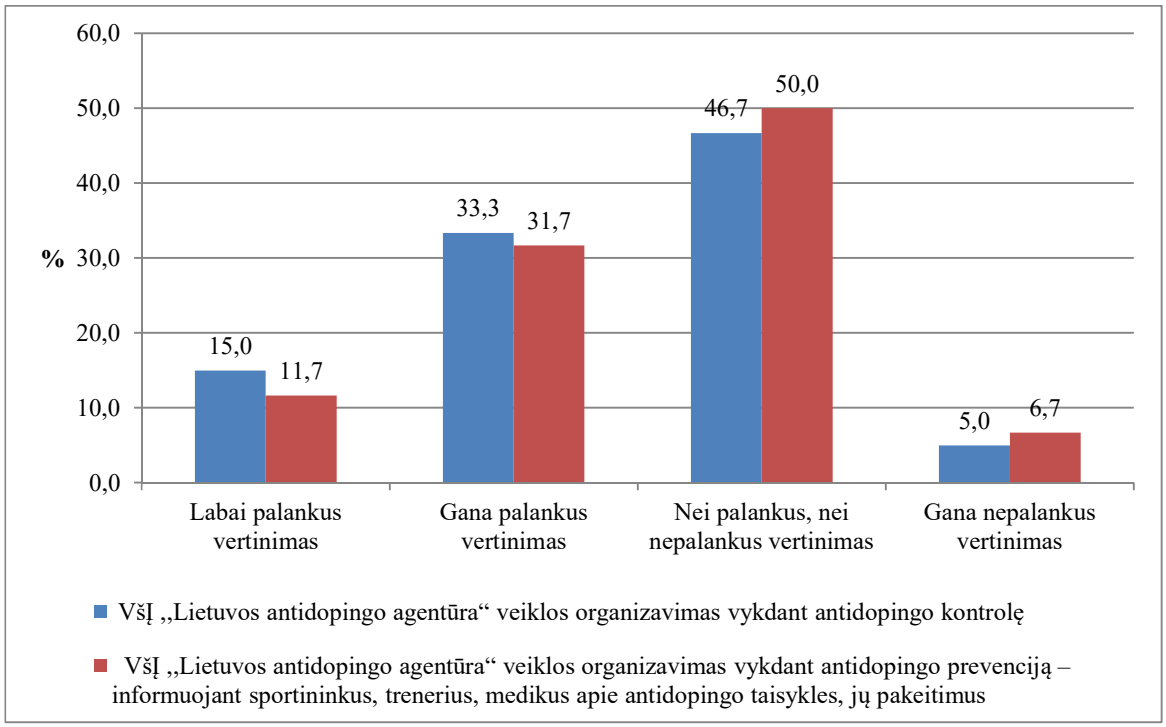
Problema yra ir tai, jog, respondentų požiūriu, ne visos sporto šakos susilaukia vienodo dopingo kontrolės dėmesio: net 68,3 proc. teigia, jog tokio dėmesio susilaukia nepakankamai, 13,3 proc. teigia, jog visos susilaukia pakankamai, 18,3 proc. neturi nuomonės. Tad iš šių tyrimo rezultatų galima daryti prielaidą apie tam tikrą dopingo kontrolės sistemos netolygumą, ir jos atskirose šakose sportininkai patiria didesnį spaudimą dėl dopingo kontrolės negu kitose.

Paklausus apie *sportininkų švietimo ir informavimo pakankamumą,* respondentų nuomonės išsiskiria: 48,3 proc. teigia, jog jiems pakanka informacijos apie tai, kad yra dopingas, kokie preparatai draudžiami, 41,7 proc. teigia, jog nepakankama (17 pav.). Tai – ženkli respondentų dalis, rodantis, jog informacija apie draudžiamus preparatus, jų traktavimo pasikeitimus vis tik nėra pakankama.

17 pav. Informacijos apie tai, kas yra dopingas, pakankamumas, proc.

Vertinant VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklą informuojant sportininkus apie antidopingo taisykles, draudžiamas medžiagas bei vykdant pačią dopingo kontrolę, palankūs ir vidutiniai vertinimai pasiskirsto panašiai (18 pav.).

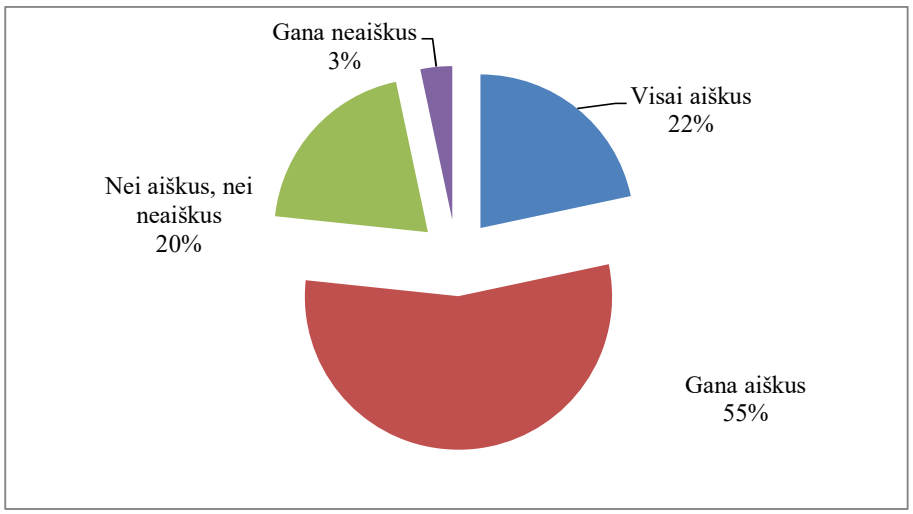

18 pav. VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos vertinimas, proc.

Taigi įstaigos veiklą vykdant antidopingo kontrolę respondentai linkę vertinti palankiau: viso 48,8 proc. vertina labai ir gana palankiai, 46,7 proc. vertina neutraliai. Įstaigos veiklą vykdant antidopingo prevenciją gerai vertina 43,4 proc., neutraliai vertina 50 proc. Apie 5-6 proc. įstaigos veiklą vertina labiau neigiamai negu teigiamai.

75 proc. respondentų mano, jog sportininkai, treneriai, gydytojai gali gauti reikiamą informaciją apie antidopingo taisykles, draudžiamų preparatų sąrašus, tačiau 11,7 proc. teigia, jog negali, dar 13,3 proc. neturėjo nuomonės. Turint omenyje, jog, kaip akcentavo ir interviu davę treneriai, ši informacija yra viešai prieinama internete, VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ interneto svetainėje, galima teigti, jog dalis sportininkų tiesiog nesidomi šia informacija. iš vienos pusės, ji gali būti jiems neaktualu, nes jie nevartoja jokių draudžiamųjų medžiagų, iš kitos pusės, gali susidaryti pavojinga situacija, jeigu kurios nors medžiagos traktavimas pasikeistų, galėtų įvykti ir netyčinis pavartojimas su skaudžiomis pasekmėmis, pvz. diskvalifikacija. Tad interpretuojant respondentų vertinimus, pagal kuriuos VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ vertėtų gerinti antidopingo prevencijos veiksmus, reikia turėti omenyje, kad galbūt sportininkai tiesiog nėra informuoti apie tokią vykdomą prevenciją.

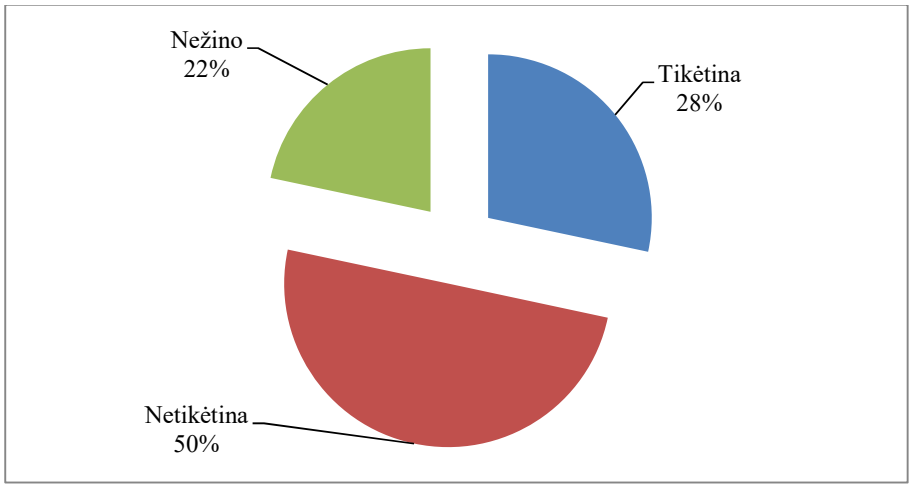
Kalbant apie *teisinius dopingo kontrolės sistemos* aspektus, didesnė dalis respondentų palankiai vertina antidopingo taisyklių aiškumą (19 pav.).

19 pav. Antidopingo taisyklių aiškumo vertinimas, proc.

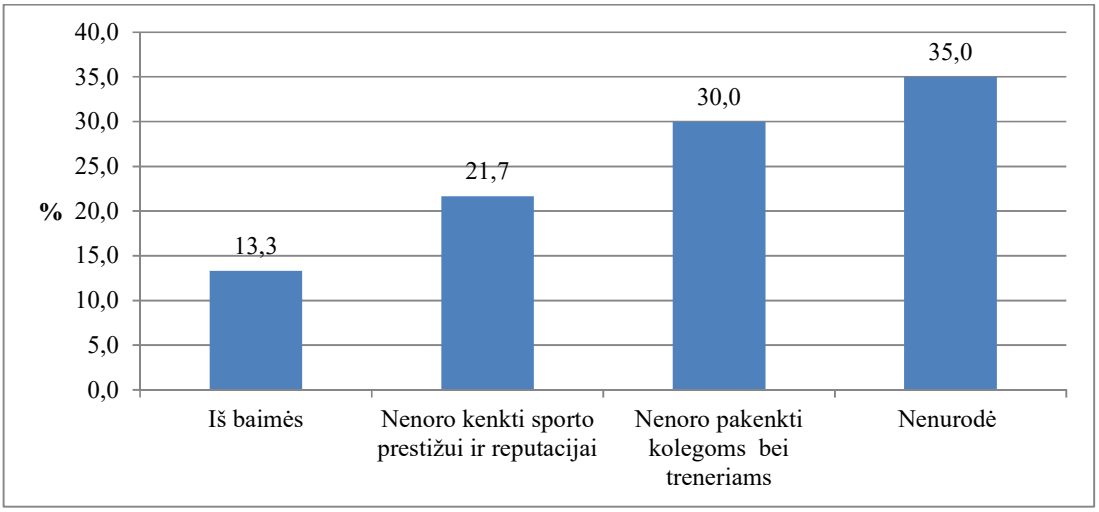
Taigi viso 77 proc. respondentų teigia, jog antidopingo taisyklės jiems yra aiškios, 20 proc. vertina neutraliai, tik 3 proc. vertina neigiamai. Pusė respondentų, 56,7 proc., mano, jog esant neaiškumui dėl antidopingo taisyklės traktavimo, yra paprasta rasti atsakymą (išaiškinimą), 13,3 proc. mano, jog nėra paprasta, o 30 proc. atsakymo neturi. Šie rezultatai patvirtina prielaidą, jog dalis respondentų šia informacija nelabai domisi, dėl to ir nežino, ar sunku yra gauti tokią informaciją.

Vertinant savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistemos galimybę, didesnė dalis tokią sistemą vertina skeptiškai, taigi 50 proc. mano, jog tokia sistema netikėtina, 28 proc. teigia, jog tikėtina, ir 22 proc. nežino (20 pav.).

20 pav. Savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistemos tikėtinumo vertinimas, proc.

Paklausus apie priežastis, kodėl negalima savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistema, beveik trečdalis (30 proc.) teigia, jog pagrindinė to priežastis – nenoras pakenkti kolegoms ir treneriams, 21,7 proc. teigia, jog tai lemia nenoras kenkti sporto prestižui ir reputacijai, 13,3 proc. teigia, jog tai – baimė (21 pav.).

21 pav. Priežastys, kodėl negalima savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistema, proc.

Taigi remiantis šiais tyrimo rezultatais galima teigti, jog nenoras pakenkti kolegoms bei treneriams bei sporto prestižui ir reputacijai yra vienos iš svarbesnių priežasčių, dėl ko savanoriško pranešimo apie dopingo pažeidimus sistema mažai tikėtina – jos tikėtinumu tiki tik kiek daugiau nei ketvirtadalis (28 proc.) respondentų.

Apibendrinant išnagrinėto tyrimo rezultatus galima juos palyginti su trenerių interviu rezultatais.

Kalbant apie tai, kokia yra ***sportininkų patirtis, susijusi su antidopingo taisyklių pažeidimais***, trenerių interviu atsakymai leidžia teigti, kad antidopingo taisyklių pažeidimų priežastys gali būti labai įvairios, pagrindinės jų - tai siekimas pirmauti ir pagerinti savo rezultatus, noras greičiau atstatyti dėl traumų prarastą formą. Kitų antidopingo taisyklių pažeidimus gali lemti žinių trūkumas, nepakankama žinių sklaida, nedėmesingumas, taip pat sąmoningas noras sukčiauti. Apklausti sportininkai panašiai įvertinti dopingo vartojimo ir antidopingo taisyklių pažeidimų motyvaciją: dopingo vartojimą jie siejo su nesąžiningais motyvais (noras pirmauti bet kokia kaina, netikėjimas švaraus sporto idėja, nesąžiningumas), o kitų antidopingo taisyklių pažeidimus dažniau su netyčinėmis priežastimis (dėl neatidumo, informacijos trūkumo ar aplinkos klaidų). Galima paminėti Lietuvos plaukikės, olimpinės čempionės Rūtos Meilutytės atvejį, kai sportininkės karjeros pabaigoje WADA fiksavo reikalavimų žymėti buvimo vietą ADAMS sistemoje pažeidimus, pasibaigusius diskvalifikacija dvejiems metams. Toks pažeidimas nesutapatinamas su dopingo vartojimu, bet už jį skiriamos nuobaudos, kurios neigiamai veikia sportininko reputaciją. Tikėtina, jog didesnis atidumas, dėmesingumas artimoje

aplinkoje dėl reikalavimų laikymosi būtų padėjęs išvengti tokios situacijos sportininkės karjeros pabaigoje; kaip pažymi Zaksaitė (2019), „Šiuo atveju veikiau galima kalbėti apie neapsižiūrėjimą, nesukontroliavimą – galbūt jai nebuvo įsakmiai paaiškinta, kad net ir planuojant baigti karjerą vis tiek būtina žymėti savo buvimo vietą ADAMS sistemoje“. R. Meilutytės pavyzdys rodo, jog kai kuriais atvejais sportininkams gali būti psichologiškai sunku laikytis visų antidopingo taisyklių, tad treneriai, sporto federacijos turėtų kuo labiau rūpintis sportininkais tiek karjeros eigoje, tiek jos pabaigoje, palaikyti morališkai, kartu ir primygtinai akcentuoti visų antidopingo taisyklių laikymosi svarbą.

Tiek treneriai, tiek sportininkai nurodė, jog Lietuvoje dopingo vartojimas nėra paplitęs ir nėra toleruojamas (lyginant su kitomis šalimis), tačiau informantams yra tekę su tuo susidurti. Trenerių teigimu, daugelis sportininkų vartojančių dopingą yra sugauti ir nubausti, nes Lietuvoje vykdoma sportininkų kontrolė varžybų metu ir pasirengimo varžyboms laikotarpiu. Informantų nuomone, dopingo vartojimą Lietuvoje riboja stipresnė trenerių vykdoma kontrolė bei sąlyginai nedidelis sportininkų skaičius. Visi apklausti sportininkai buvo testuoti, ir didesnė dalis teigė, jog jiems žinoma atvejų, kai taisyklės buvo pažeistos, bet nuobaudos nebuvo. Apibendrintai galima vertinti, jog Lietuvos sporte dopingo paplitimas gana menkas.

Kalbant apie ***dopingo testavimo tikimybę,*** trenerių nuomone didelėse, tarptautinėse varžybose dopingo kontrolės tikimybė yra didelė. Jei vartojami medikamentai ir papildai yra suderinti su medicinos specialistais, treneriais, netyčinio dopingo vartojimo tikimybė maža. Apklausti sportininkai tikimybę, kad bus testuoti per ateinantį pusmetį vertina kaip mažą (tai galima sieti ir su asmeniniais sportininkų planais dalyvauti/ nedalyvauti per ateinantį pusmetį sporto varžybose), teigiamo testo tikimybę kaip minimalią, tačiau keletas nurodė, jog yra tikimybė, jog testas gali būti teigiamas dėl netyčinio draudžiamos medžiagos pavartojimo. Tai rodo tam tikrą sportininkų netikrumą esamoje dopingo kontrolės sistemoje, o bendras dopingo kontrolės neišvengiamumas gali būti vertinamas kaip stiprus.

Toliau vertinant ***aplinkos įtaką sportininkų antidopingo taisyklių pažeidimams,*** pastebima, jog trenerių ir sportininkų nuomonės išsiskyrė. Apibendrinant trenerių pasisakymus, sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje vertinami kaip gerai žinantys antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus. Trenerių nuomone, informacija apie antidopingo reikalavimų pakeitimus yra prieinama gydytojams ir nuolat atnaujinama, tačiau nuo kiekvieno gydytojo individualiai priklauso, kaip jis įsisavina šią informaciją. Sportininkų nuomone, gydytojų žinios apie antidopingo taisykles yra geros, vis tik maža dalis (7 proc.) neatmeta galimybės, jog sportininkas gali pavartoti draudžiamos medžiagos dėl gydytojo kaltės. Tad apibendrintai gydytojai vertinami kaip specialistai, gana gerai žinantys antidopingo reikalavimus, o netyčinio dopingo pavartojimo rizika dėl gydytojų kaltės yra maža.

Kalbant apie santykius tarp trenerių ir sportininkų, treneriai akcentuoja savo aktyvų vaidmenį formuojant sportininkų požiūrį į sportą be draudžiamų preparatų, informavimą apie naujus dopingo

preparatus, taip pat motyvuojant sportininkus dopingo nevartoti. Sportininkų patirtis šiuo klausimu įvairi: daugiau nei pusė apklaustųjų teigia, jog treneriai puikiai arba gana gerai žino antidopingo taisykles, tačiau apie 40 proc. tuo nėra tikri. Be to, nustatyta, jog komunikacija tarp sportininkų ir trenerių antidopingo taisyklių temomis nėra dažna: tik pusė apklaustųjų teigia, jog treneriai nuolat arba dažnai akcentuoja antidopingo taisyklių laikymosi svarbą, trečdalis nurodo, jog tokia komunikacija beveik niekada nevyksta. Sportininkų vertinimu, treneriai dar rečiau dalijasi informacija apie antidopingo taisyklių, draudžiamų preparatų sąrašo pakeitimus. Galima daryti prielaidą, jog viena iš priežasčių, kodėl gali būti retai dalijamasi tokia informacija yra ta, jog treneriai žino, kad jų sportininkams ši informacija nėra aktuali, jog jie laikosi taisyklių ir to priminti neverta. Tikėtina, jog didžioji dalis trenerių reaguotų, jeigu sportininkas elgtųsi netinkamai; apie tai galima spręsti ir iš akivaizdžių trenerių pasisakymų prieš dopingo vartojimą. Iš apklaustų tyrimo rezultatų galima identifikuoti aktyvų trenerių vaidmenį skatinant sportininkus laikytis antidopingo taisyklių. Šiuos rezultatus galima palyginti su kitų tyrimų (Dimeo ir kt. 2012; Kirby ir kt. 2011; Smith ir kt. 2010), kuriuose buvo akcentuojama socialinio palaikymo gaunamo iš artimos aplinkos, trenerių svarba sportininkams, rezultatais.

Toliau buvo **vertinta dopingo kontrolės sistema** – kiek *dopingo kontrolės ir nuobaudų sistema turi atgrasantį nuo dopingo vartojimo poveikį, koks yra sportininkų švietimo ir informavimo pakankamumas, teisinė bazė, savanoriško pranešimo sistema*.

Apklaustų trenerių vertinimu, dopingo kontrolės ir prevencijos sistema yra pakankamai efektyvi, didesnė dalis informantų teigia, jog jos prevencinis poveikis stiprus, nors esama ir nuomonių, jog nuobaudos nepakankami griežtos. Teigiamai dopingo kontrolės ir prevencijos sistemą vertina ir didesnė dalis apklaustų sportininkų, tačiau apie 40 proc. mano, jog nuobaudos yra nepakankamai griežtos ir nepakankamai atbaido nuo dopingo vartojimo. Tad sportininkų ir trenerių nuomonė apie nuobaudų atbaidomąjį poveikį kiek skiriasi. Šie rezultatai patvirtino mokslinėje literatūroje (Overbye 2017; Aubel ir Ohl 2014) reiškiamą nuomonę, jog jeigu dopingo imamasi kaip tam tikros socialinės praktikos, siekiant prestižo ar esminių gyvenimo siekių, dabar galiojančios nuobaudos nepakankamai atbaido nuo dopingo vartojimo.

Skiriasi trenerių ir sportininkų vertinimai, ar patikrinimai dėl dopingo sukuria per didelę naštą, kelia stresą sportininkams. Dalis trenerių pripažįsta, jog tai kelia stresą sportininkams, nes jie testuojami po varžybų, kai yra pavargę, arba prieš varžybas ai meta svorį, ypač patiriamas stresas, jeigu sportininkas sirgo ir vartojo medikamentus. Tačiau didesnė dalis sportininkų teigia, jog tikrinimas būtinas, ir tik penktadalis tai vertina kaip per didelę naštą ar streso šaltinį.

Kalbant apie kontrolės netolygumą atskirose sporto šakose, tai pastebėjo daugelis (apie 70 proc.) apklaustų sportininkų, tą akcentavo ir treneriai, paaiškinę, jog dopingo kontrolės ir prevencijos sistema labiau orientuota į olimpines ir tas sporto šakas, kuriose paplitęs dopingo vartojimas. Tad atskirose

sporto šakose sportininkai patiria didesnį spaudimą dėl dopingo kontrolės negu kitose, siekiant atgrasančio poveikio. Treneriai paminėjo ir konkrečius atvejus, pavyzdžiui, kiek Lietuvoje testuojami vyrai krepšininkai ir moterys krepšininkės.

Kalbant apie sportininkų švietimo apie antidopingo taisykles, draudžiamas medžiagas pakankamumą, didesnės dalies trenerių nuomone, tiek sportininkams, tiek jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami. Ši informacija yra viešai prieinama internetinėje erdvėje, vykdomas kryptingas suinteresuotų pusių švietimas. Vis tik esama ir nuomonės, jog antidopingo taisyklių paaiškinimui, nušvietimui turėtų būti skiriama daugiau dėmesio. Treneriai linkę teigiamai vertinti VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ organizuojamus seminarus ir paskaitas, pastangas apsaugoti sportininkus nuo galimų pažeidimų bei šios organizacijos tinklapyje skelbiamą informaciją. Sportininkų vertinimai kiek kitokie – apie 40 proc. respondentų teigė, jog informacija apie draudžiamus preparatus, jų traktavimo pasikeitimus nėra pakankama. Didesnė dalis (75 proc.) mano, jog sportininkai, treneriai, gydytojai gali gauti reikiamą informaciją apie antidopingo taisykles, draudžiamų preparatų sąrašus, bet ketvirtadalis to nežino arba pasisakė neigiamai. Treneriai ir dauguma apklaustųjų sportininkų antidopingo taisyklių aiškumą vertina palankiai. Pusė respondentų, mano, jog esant neaiškumui dėl antidopingo taisyklės traktavimo, yra paprasta rasti atsakymą/ išaiškinimą, dešimtadalis mano, jog nėra paprasta, o trečdalis atsakymo neturi.

Turint omenyje, jog informacija apie antidopingo taisykles, draudžiamų preparatų sąrašai yra viešai prieinama internete, VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ interneto svetainėje, galima teigti, jog dalis sportininkų tiesiog nesidomi šia informacija, dėl to ir nežino, ar ją galima rasti, ar ne. Iš vienos pusės, ji gali būti jiems neaktuali, nes jie nevartoja jokių draudžiamųjų medžiagų, iš kitos pusės, gali susidaryti pavojinga situacija, nes jeigu kurios nors medžiagos traktavimas pasikeistų, galėtų įvykti ir netyčinis pavartojimas su skaudžiomis pasekmėmis, pvz. diskvalifikacija. Tad svarbu skatinti sportininkus aktyviau domėtis antidopingo taisyklėmis. Šie rezultatai patvirtina mokslinėse publikacijose (Hughes 2015; Overbye (2017) išreiškiamą nuomonę, jog sportininkų ir jų aplinkos (trenerių, gydytojų) edukacija – viena svarbiausių dopingo prevencijos priemonių.

Savanoriško pranešimo sistemos tikėtinumą tiek treneriai, tiek sportininkai vertina kritiškai. Remiantis šių tyrimų rezultatais galima teigti, jog nenoras pakenkti kolegoms, sporto reputacijai yra yra pagrindinės priežastys, kodėl tokia sistema neveiktų.

Sprendžiant iš šio tyrimo rezultatų, dopingas sporte yra neišvengiamas reiškinys, nepaisant dopingo kontrolės sistemos griežtumo, gana didelio tikrinimų tikėtinumo. Nuobaudos nėra pakankamai motyvuojančios visišką dopingo eliminavimą, sportininkai pastebi ir dalies kitų sportininkų nesąžiningumą. Pasigendama ir dopingo prevencijos priemonių tolygesnio taikymo atskirose valstybėse (treneriai minėjo Rusiją, Baltarusiją, Gruziją kaip šalis, kur dopingas labiau vartojamas, taip

pat užsiminė, jog kai kuriose šalyse sportininkai netikrinami ne varžybų metu), dėl ko susidaro nesąžiningos, nevienodos sąlygos sportininkams konkuruoti tarptautinėse varžybose. Tai patvirtina Houlihan (2014) įžvalgas, jog siekiant efektyviau kovoti su dopingo vartojimu svarbu tobulinti sportininkų testavimo sistemą tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmenimis, didinant jos neišvengiamumą. Tyrimo rezultatai patvirtina ir mokslinėje literatūroje (pvz., Ohl ir kt. 2015; Aubel ir Ohl 2014) skelbiamus teiginius, jog kai kuriose šalyse dopingas ir sporto politikos dalis. Kalbant apie Lietuvą, čia tiek dopingo prevencija, tiek tikrinimai yra vykdoma aktyviai, VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūros“ skelbia reikalingą informaciją, o dopingo vartojimas, lyginant su kitomis šalimis, yra mažai paplitęs. VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūros“ gali dar aiškiau pateikti informaciją apie antidopingo taisykles, draudžiamas medžiagas ir metodus, bei skatinti tuo aktyviau domėtis sportininkus, jų trenerius. Tai būtų svarbu siekiant apsaugoti sportininkus tiek nuo jų pačių, tiek nuo jų aplinkos (gydytojų, trenerių) klaidų.

IŠVADOS

1. Dopingas - tai preparatai ir metodai leidžiantys sportininkams padidinti savo darbingumą, įgyti sportinę formą, viršijančią fizinio potencialo galimybes. Šie preparatai gali pagerinti sportinę veiklą, pagreitindami raumenų augimą ir padidindami jėgą, užtikrinti greitesnį atsigavimą po traumų, pagreitinti sportininko reakciją. Skiriamos trys pagrindinės dopingo vartojimo metodų grupės: manipuliacijos su krauju ir jo komponentais; cheminės ir fizinės manipuliacijos bei genų dopingas. Literatūroje išskiriamos skirtingos dopingo vartojimo ir antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys, kurių pagrindinė - noras pagerinti savo sportinį pajėgumą, pasiekti pergalių bet kokia kaina. Dopingas traktuojamas ir kaip kultūrinė ir socialinė praktika, dėl to dopingo testavimas, gresiančios nuobaudos ir kitos į formalų baudimą orientuotos prevencinės priemonės nėra pakankamai efektyvios, kad dopingo praktikos visiškai išnyktų.
2. Dopingo kontrolė grindžiama sportininko mėginių testavimu bei nuobaudų sistema. Dopingo kontrolė yra plati, įgyvendinama tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu, tiek ir varžybų, tiek ir ne varžybų metu. Statistiniai duomenys rodo, jog antidopingo taisyklių pažeidimai ir konkrečiai dopingo vartojimas vyksta daugelyje sporto šakų ir daugelyje valstybių. Siekiant mažinti dopingo vartojimą svarbu tobulinti testavimą sistemą, plačiau taikyti sportininkų ir jų aplinkos (trenerių, gydytojų) edukaciją.
3. Apklaustų trenerių ir sportininkų požiūriu galima daryti šias išvadas apie dopingo kontrolės ir prevencijos sistemą:

3.1. Dopingo vartojimą dažniausiai nulemia nesąžiningumas, o kitus antidopingo taisyklių pažeidimus – klaidos. Dalis sportininkų nėra tikri, ar netyčia nepavartoja draudžiamų medžiagų. Lietuvoje sportininkų dopingo kontrolė yra gana griežta, visi respondentai yra buvę testuoti. Dopingo kontrolė (testavimas) ir prevencija (dopingo netoleravimas) atskirose šalyse skiriasi.

3.2. Gydytojų žinios apie antidopingo taisykles vertinamos gerai. Trenerių vaidmuo skatinant sportininkus laikytis antidopingo taisyklių yra svarbus, treneriai akcentuoja savo aktyvų vaidmenį motyvuojant sportininkus laikytis šių taisyklių. Pusės apklaustų sportininkų vertinimu, komunikacija (apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus ir laikymąsi) tarp jų ir trenerių nėra reguliari.

3.3. Didesnė dalis trenerių dopingo nuobaudas laiko griežtomis ir atbaidančiomis nuo dopingo vartojimo, bet pusė apklaustųjų sportininkų – nepakankamai atbaidančiomis. Didesnė dalis trenerių ir tik penktadalis sportininkų dopingo testavimo sistemą traktuoja kaip keliančią stresą ir sukuriančią naštą sportininkams. Sportininkų patiriamas spaudimas dėl dopingo kontrolės atskirose sporto šakose skiriasi (didesnis sporto šakose, kur dopingo vartojimas dažnesnis).

3.4. Trenerių nuomone, viešai prieinamos informacijos apie dopingą, draudžiamas medžiagas ir antidopingo taisykles, keletas nurodė, jog informacija ne visada aiški. Treneriai palankiai vertina VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ organizuojamus seminarus ir paskaitas šiomis temomis. Iki trečdalio apklaustų sportininkų nežino, ar galima rasti visą reikiamą informaciją apie antidopingo taisykles ir draudžiamas medžiagas arba galvoja, jog informacijos nepakanka.

3.5. Savanoriško pranešimo sistemos tikėtinumą tiek treneriai, tiek sportininkai vertina kritiškai, jų nuomone tokia sistema neveiktų dėl nenoro pakenkti kolegoms, sporto reputacijai.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus galima teikti šias rekomendacijas:

1) Tobulinti dopingo prevencijos sistemą. Svarbu plačiau paskleisti informaciją apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus, pažeidimus sportininkams. Dalis sportininkų yra nepakankamai susipažinę su VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūros“ skelbiama informacija. Tuo tikslu VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūrai“ siūloma parengti papildomą informacinę medžiagą, kurią siųsti federacijoms, sporto komandoms su rekomendacija išplatinti sportininkams.

2) Skatinti trenerius aktyviau kalbėtis su sportininkais apie antidopingo taisyklių pakeitimus ir jų aktualumą; rengti daugiau mokymų treneriams ir sportininkams, kuriuose būtų akcentuojama ne tik dopingo vengimo, bet ir kitų antidopingo taisyklių laikymosi būtinybė. Medžiaga galėtų būti paruošta įtraukiant praktinius pavyzdžius (R. Meilutytės atvejis ir kiti atvejai), kai sportininkai diskvalifikuoti dėl kitų antidopingo taisyklių pažeidimų.

3) Sporto federacijoms skirti didesnį dėmesį sportininkams, karjeroje darančius pertrauką, patyrusiais traumas, dėl kurios būtina pertrauka sportinėje veikloje, arba planuojančius baigti karjerą, juos konsultuojant dėl antidopingo taisyklių laikymosi esamoje situacijoje, primenant jiems apie būtinybę laikytis šių taisyklių, informuojant apie galimas pasekmes taisyklių nesilaikant.

4) Į dopingo prevencijos sistemą plačiau įtraukti gydytojus, užtikrinti, kad jie visada konsultuodami sportininkus analizuotų preparatų įtaką galimai teigiamam testo rezultatui.

BIBLIOGRAFIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Allen, Justine, Dimeo, Paul, Morris, Rhiannon, Dixon, Sarah and Leigh, Robinson. 2012. „Precipitating or prohibiting factor? Examining coaches' perspectives of their role in doping and anti-doping. Report compiled for the World Anti-Doping Agency Social Science Research Scheme". https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/ALLEN-Final-2012-ENG.pdf

2. Anikina, Anna V., ir Vsevolod I. Anikin. 2018. „ Dope in sport as research topic (Russian contributions review)". *Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта* 4: 48-54.

3. Anuchin, Denis Sergeevich, Tarbeev, Nikolay Nikolaevich, ir Artem Aleksandrovich, Satin. 2018. „Aspects of the use of doping in modern sports" *Problems of science* 1 (25): 76-77).

4. Ashenden, Michaal, Gough, Celeste .E., Garnham, Arnold, Gore, Cyntia J., ir Kevin, Sharpe 2011. „Current markers of the Athlete Blood Passport do not flag microdose EPO doping" *European Journal of Applied Physiology* 111: 2307–2314.

5. Aubel, O., ir F., F. Ohl. 2014. „An alternative approach to the prevention of doping in cycling" *International Journal of Drug Policy*, 25: 1094–1102.

6. Backhouse, S., Collins C., Defoort, Y., McNamee, M., Parkinson, A., ir M. Sauer. 2014. „Study on doping prevention. A map of Legal, Regulatory and Prevention Practice Provisions in EU 2"8. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union. http://ec.europa.eu/sport/news/2014/docs/doping-preventionreport_en.pdf.

7. Barkoukis, Vassilis, Lazuras, Lambros, ir Tsorbatzoudis, Haralambos. 2015. *The Psychology of Doping in Sport*. London: Routledge.

8. Bennie, A. ir D., O'Connor. 2010. „Coaching philosophies: Perceptions from professional cricket, rugby league and rugby union players and coaches in Australia" *International Journal of Sports Science & Coaching*, 5 (2): 309-320.

9. Bourdon, F., Schoch, L., Broers, B., ir B. Kayser. 2015. „French speaking athletes' experience and perception regarding the whereabouts reporting system and therapeutic use exemptions" *Performance Enhancement & Health* 3: 153–158.

10. Chin, Abbey. 2018. „Streamlining Doping Disputes at the Olympics: World Sports Organizations, Positive Drug Tests, & Consistent Repercussions". *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 33 (3): 486-512.

11. Dimeo, P., Allen, J., Taylor, J., Robinson, L., ir S., Dixon. 2012. *Team dynamics and doping in sport: A risk or a protective factor?* Report to the World Anti-Doping Agency.

12. Drazdauskas, Adomas, Ivaškienė, Vida, ir Saulius, Kavaliauskas. 2005. „Būsimųjų sporto pedagogų požiūris į dopingo vartojimą šiuolaikiniame sporte“. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas* 5 (59): 19—27.

13. Gleaves, John, ir Thomas, Hunt. 2016. *A Global History of Doping in Sport: Drugs, Policy, and Politics.* London: Routledge.

14. de Hon, Olivier, and Maarten van Bottenburg. 2017. “True Dopers or Negligent Athletes? An Analysis of Anti-Doping Rule Violations Reported to the World Anti-Doping Agency 2010–2012.” *Substance Use & Misuse* 52 (14): 1932–36.

15. Homewood, B. 2017. „Athletes have duty to report doping offences, says McLaren“. https://www.reuters.com/article/us-doping-mclaren/athletes-have-duty-to-report-doping-offences-says-mclaren-idUSKBN1DS2Q7

16. Houlihan, B. 2014) „Achieving compliance in international anti-doping policy“. *An analysis of the 2009 World Anti-Doping Code. Sport Management Review*, 17: 265–276.

17. Hughes, David. 2015. “The World Anti-Doping Code in Sport.” *Australian Prescriber* 38 (5): 167–70.

18. Iglin, A.V. 2016. „Dope: biologo-legal research. Scientific review“ B*iological sciences* 6: 23- 35.

19. Kirby, K., Moran, A., ir S. Guerin. 2011. „A qualitative analysis of the experiences of elite athletes who have admitted to doping for performance enhancement“ *International Journal of Sport Policy and Politics* 3: 205–224.

20. Kiryanova, Lyudmila Aleksandrovna, ir Lada Vladimirovna, Morozova. 2018. „Doping control and liability for the use of doping in sport“ *Ученые записки университета Лесгафта* 1 (155): 108- 117.

21. Lietuvos respublikos sporto įstatymas. Nr. XIII-1540, 2018-10-18. *TAR,* 2018-10-31, i. k. 2018-17451

22. Lundby, C, Robach, P., ir B. Saltin, B. 2012. „The evolving science of detection of ’blood doping’“ *British Journal of Pharmacology* 165: 1306–1315.

23. McNamee, Mike. 2014. *Sport, Medicine, Ethics.* London: Routledge.

24. Medvedeva, Lyudmila Efimovna, Grushko, Alena Igorevna, ir Natalya Viktorovna, Grushko. 2014. „Psychological aspects of the use of doping in sport“ *ONV*, 4 (131): 101-104.

25. Moston, Steven, Engelberg, Tim, ir John, Skinner. 2015. “Athletes’ and coaches’ perceptions of deterrents to performance-enhancing drug use“ *International Journal of Sport Policy and Politics* 7: 623–636.

26. Ohl, F., Fincoeur, B., Lentillon-Kaestner, V., Defrance, J., ir C. Brissonneau. 2015. „The socialization of young cyclists and the culture of doping“ *International Review for the Sociology of Sport* 50: 865–882.

27. Overbye, Marie. 2017. “Deterrence by Risk of Detection? An Inquiry into How Elite Athletes Perceive the Deterrent Effect of the Doping Testing Regime in Their Sport.” *Drugs: Education, Prevention & Policy* 24 (2): 206–19.

28. Overbye, Marie, ir Ulrih, Wagner. 2014. „Experiences, attitudes and trust: An inquiry into elite athletes’ perception of the whereabouts reporting system“. *International Journal of Sport Policy and Politic* 3: 407–428.

29. Pappa, E., ir E. Kennedy. 2013. „‘It was my thought . . . he made it a reality’: Normalization and responsibility in athletes’ accounts of performance-enhancing drug use“ *International Review for the Sociology of Sport* 48: 277–294.

30. *Pasaulinis antidopingo kodeksas*. 2015. http://www.antidopingas.lt/wp-content/uploads/2012/04/Pasaulinis-antidopingo-kodeksas-2015.pdf

31. Paternoster, Ray. 2015. „Perceptual deterrence and compliance with rules“. *Presentation at the USADA Symposium: Designing an Effective Deterrence Program* October 2-5, Lansdowne, VA.

32. Platonov, Vladimir. 2016. „The fight against doping in Olympic sports: the crisis and ways to overcome it“ *Science in Olympic sports* 2: 64 – 90.

33. Ram, H. 2015. „Stuck in the mud or going fast forward? The status of global anti-doping“ *Conference presentation, Play the Game conference: Global sport: reform or revolution* October 25-29, Aarhus, Denmark.

34. Sánchez-Oliver, Antonio Jesús, Grimaldi-Puyana, Moisés, ir Raul, Domínguez. 2019. “Evaluation and Behavior of Spanish Bodybuilders: Doping and Sports Supplements.” *Biomolecules (2218-273X)* 9 (4): 122.

35. Smith, A., Stewart, B., Oliver-Bennetts, S., McDonald, S., I. Ingerson ir kt. 2010. „Contextual influences and athlete attitudes to drugs in sport“ *Sport Management Review* 13: 181-197.

36. Strelan, P., ir R. J. Boeckmann. 2006. „Why drug testing in elite sport does not work: Perceptual deterrence theory and the role of personal moral beliefs“ *Journal of Applied Social Psychology* 36: 2909–2934.

37. Tarptautinė konvencija prieš dopingo vartojimą sporte. 2005-10-19. *Valstybės žinios*, 2006-06-10, Nr. 65-2390.

38. Valkenburg, D., Hon, O., ir I. Hilvoorde. 2014. „Doping control, providing whereabouts and the importance of privacy for elite athletes“ *International Journal of Drug Policy*, 25: 212–218.

39. World Anti-Doping Agency. 2016. 2016 Anti-Doping Rule Violations (ADRVs) Report. https://www.wada-ama.org/en/resources/general-anti-doping-information/anti-doping-rule-violations-adrvs-report

40. Zaksaitė, Salomėja. 2015. *Apgaulė sporto srityje: teisinis ir kriminologinis požiūris.* Vilnius: MRU.

41. Zaksaitė, Salomėja. 2019. „ Rūtos Meilutytės karjeros pabaiga: ar galėjo būti kitaip?“. Delfi.lt, 2019 m. gegužės 28 d. https://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/rutos-meilutytes-karjeros-pabaiga-ar-galejo-buti-kitaip.d?id=81298577

42. Westmattelmann, D., Dreiskämper, D., Strauß, B., Schewe, G., ir J. Plass. 2018. „Perception of the Current Anti-doping Regime – A Quantitative Study Among German Top-Level Cyclists and Track and Field Athletes“, *Front Psychology*, 9: 1890

43. Перегудова, Н.В. 2016. „Допинг в спорте“. *Инновационная наука* . 6(2): 241-243.

44. Рожкова, Елена Анатольевна, Сейфулла, Рошен Джафарович, Орджоникидзе, Гиви Зурабович, Панюшкин, Валерий Вениаминович, ir Юрий Михайлович, Кузнецов. 2009. „Анаболические стероиды как допинги в спорте“ *Казанский мед.ж*.. 4: 601- 604

Vilius Laurinaitis. *Dopingas sporte.* Magistro darbas. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas. 75 p.

SANTRAUKA

Darbe nagrinėjama problema – kokios yra dopingo sporte priežastys, tendencijos ir kontrolės bei prevencijos galimybės. Dopingo kontrolės bei prevencijos galimybės turi būti vertinamos atsižvelgiant į tai, kokia yra sportininkų, trenerių patirtis dopingo kontrolės ir prevencijos sistemoje. Darbo tikslas – atskleisti dopingo sporte vartojimo tendencijas, kontrolės ir prevencijos patirtis bei gerinimo galimybes. Darbo uždaviniai: 1) Apibūdinti dopingo sampratą ir funkcionavimą sporte; 2) Atskleisti dopingo kontrolės ypatumus bei vartojimo prevencijos būdus; 3) įvertinti, kas, Lietuvos sportininkų ir trenerių požiūriu, lemia dopingo vartojimą bei su kokiomis problemomis susiduriama dopingo kontrolės ir prevencijos sistemoje.

Atlikus tyrimą nustatyta, jog dopingo vartojimą dažniausiai nulemia nesąžiningumas, o kitus dopingo taisyklių pažeidimus– klaidos. Dopingo kontrolė (testavimas) ir prevencija (dopingo netoleravimas) atskirose šalyse ir atskirų sporto šakų atžvilgiu skiriasi. Nuobaudos už dopingo vartojimą didžia dalimi vertinamos kaip pakankamai griežtos. Trenerių vaidmuo skatinant sportininkus laikytis antidopingo taisyklių yra svarbus, tačiau komunikacija su sportininkais šia tema nepakankama. Trečdalis sportininkų skeptiškai vertina informacijos apie dopingą, draudžiamas medžiagas ir antidopingo taisykles prieinamumą.

Raktiniai žodžiai: dopingas; sportas; sportininkai; antidopingo taisyklės.

Vilius Laurinaitis. *Doping in Sports. Master thesis*. Vilnius: Mykolas Romeris University. 75 p.

SUMMARY

The problem researched in Master thesis- what are the causes, tendencies of doping, and what are the doping control and prevention possibilities in sport. Doping control and prevention possibilities should be evaluated considering the experience of athletes and coaches in the doping control and prevention system. The goal of the Thesis is to reveal tendencies of doping use, as well experiences in doping control and prevention system and possibilities to improve it. Tasks of the work: 1) to describe the concept and manifestation of doping in sport; 2) to reveal the peculiarities of doping control and prevention; 3) To evaluate what is the view of Lithuanian athletes and coaches of motivation on doping use and problems related to doping control and prevention.

The empirical research revealed that doping is mostly used because of fraud and dishonest activity; while other anti-doping rule violations are usually made by mistake. Doping control (testing) and prevention (doping intolerance) vary among countries and different sport types. Penalties for doping are largely considered to be sufficiently severe. The role of coaches in encouraging athletes to comply with anti-doping rules is important, but communication with athletes on the subject is insufficient. One third of athletes are sceptical about the availability of information on doping, prohibited substances and anti-doping rules.

Keywords: doping; sports; athletes; anti-doping rules.

PRIEDAI

1 priedas

Interviu su treneriais klausimynas

1. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys?
2. Ar savo praktikoje yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar kitais antidopingo taisyklių pažeidimais (nepranešimas apie buvo vietą ir kt.)?
3. Ar manote, kad dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti?
4. Jūsų nuomone, ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai? Kaip šiame kontekste atrodytų Lietuva?
5. Kokia tikimybė, kad jūsų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba ne varžybų metu? Ar Jūs vertinate šią tikimybę?
6. Jūsų nuomone, kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo (pvz., netyčinis pavartojimas)?
7. Jūsų nuomone, ar sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus?
8. Jūsų vertinimu, koks yra trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje?
9. Ar padedate, motyvuojate, aiškinate savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių ?
10. Kaip vertintumėte šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą: pvz. kiek ji yra stresą ar naštą sportininkams kelianti, ar nėra perteklinė, o galbūt – nepakankama?
11. Jūsų vertinimu, kiek pakankamos ir adekvačios yra nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus, ir ar jos pakankamos, kad atgrasintų sportininkus nuo mėginimo vartoti dopingą ar pažeisti kitas antidopingo taisykles?
12. Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?
13. Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto?

1.4 Kiek sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami?

15. Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją– informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?
16. Kaip vertinate informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą?
17. Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?
18. Kaip manote, ar įmanoma ir tikėtina, kad sportininkai savanoriškai praneštų apie jų aplinkoje paplitusius antidopingo taisyklių pažeidimus kompetentingoms institucijoms?

2 priedas

Sportininkų apklausos anketa

Gerb. respondente,
Parašau Jūsų sudalyvauti tyrime. Šio tyrimo tikslas – nustatyti, koks sportininkų požiūris į dopingą ir jo kontrolės sistemą. Šį tyrimą atlieka MRU magistrantas Vilius Laurinaitis. Tyrimo duomenys naudojami tik moksliniais tikslais. Asmeniniai duomenys nerenkami, jie anoniminiai, garantuojamas duomenų konfidencialumas. Moksliniame darbe bus pateikiamos tik apibendrintos tyrimo rezultatų tendencijos.

Pažymėkite Jūsų nuomonę atspindinčius atsakymų variantus.

1 Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės priežastys, dėl kurių sportininkai vartoja draudžiamus preparatus (*pažymėti tinkamus atsakymų variantus*):

- o Nesąžiningumas
- o Netikėjimas ,,švaraus sporto“ idėja, įsitikimas, kad daugelis sukčiauja, tik ne visi yra ,,pagaunami“
- o Fizinės būklės problemos, kurias reikia bet kokiomis priemonėmis pašalinti
- o Neatidumas vartojant medicininius preparatus
- o Informacijos apie draudžiamus preparatus trūkumas
- o Aplinkos – trenerių, gydytojų, vadybininkų – klaidos
- o Nuobaudos yra mažos palyginti su sportinės karjeros galimybėmis
- o Kita.....

2 Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės priežastys, dėl kurių sportininkai padaro kitus antidopingo taisyklių pažeidimus (pavyzdžiui, nepranešimas apie buvo vietą ir kt.), neįskaitant draudžiamų medžiagų vartojimo (*pažymėti tinkamus atsakymų variantus*):

- o Nesąžiningumas
- o Neatidumas , neapsižiūrėjimas
- o Aplinkos – trenerių, gydytojų, vadybininkų – klaidos
- o Informacijos apie antidopingo taisykles trūkumas
- o Nuobaudos už pažeidimus mažos
- o Kita.....

3 Kada dažniau esate testuojamas dėl dopingo:

- o Varžybų metu;
- o Ne varžybų metu

4 Ar žinote sportininkų, kurie vartojo draudžiamus preparatus ir:

	Žinau	**Nežinau**
Buvo nustatyti tokie atvejai	o	o
Nebuvo nustatyti tokie atvejai	o	o

5 Ar žinote sportininkų, kurie yra pažeidę kitas antidopingo taisykles?

Žinau	**Nežinau**
o	o

6	Ar šie pažeidimai visais atvejais baigėsi nuobaudomis? o Taip o Ne o Nežinau
7	Jūsų nuomone, ar yra valstybių, kuriose dopingas plačiau vartojamas negu kitur? o Taip o Ne o Nežinau
8	Jūsų nuomone, ar yra valstybių, kurių nacionalinės antidopingo agentūros nereaguoja į kai kuriuos antidopingo taisyklių pažeidimus? o Taip o Ne o Nežinau
9	Jūsų nuomone, kiek Lietuvoje paplitęs dopingo vartojimas? o Labiau nei kitur o Mažiau nei kitur o Taip pat kaip kitur
10	Jūs esate: o Niekada netestuoti dėl dopingo o Testuoti prieš daugiau nei 12 mėnesių o Testuoti 1-3 kartus per pastaruosius 12 mėnesių o Testuoti 4 ir daugiau kartų per pastaruosius 12 mėnesių
11	Jeigu esate testuotas dėl dopingo, kokia organizacija Jus testavimo (pažymėkite visus tinkamus atsakymų variantus): o Lietuvos antidopingo agentūros o Pasaulio antidopingo agentūros (WADA)

12	Kokia tikimybė, kad:	**Didelė**	**Maža**	**Jokios**	**Negaliu atsakyti**
	Jus testuos dėl dopingo varžybų metu per ateinančius pusę metų	o	o	o	o
	Jus testuos dėl dopingo ne varžybų metu per ateinančius pusę metų	o	o	o	o
	Dopingo testas gali būti teigiamas	o	o	o	o
	Dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartojote preparatų, kurie žinomi kaip dopingas (pvz., netyčinis pavartojimas)	o	o	o	o

13	Jūsų nuomone, ar jūsų gydytojai gerai žino apie	**Labai gerai žino**	**Didžia dalimi žino**	**Iš dalies žino**	**Beveik nežino**	**Visai nežino**
	Antidopingo reikalavimus	o	o	o	o	o
	Draudžiamus preparatus	o	o	o	o	o

14 Jūsų nuomone, kaip dažnai sportininkai pavartoja draudžiamų preparatų to nežinodami, dėl to, jog preparatus skyrė gydytojas? (*dažnai... niekada)*

- o Dažnai
- o Retai
- o Niekada
- o Nežinau

15 Jūsų vertinimu, kas labiausiai turi rūpintis antidopingo taisyklių laikymųsi:

- o Sportininkas
- o Sportininko treneriai
- o Abu variantai

16	Kiek Jūsų treneriai gerai žino apie antidopingo reikalavimus?	**Puikiai**	**Gana gerai**	**Iš dalies**	**Beveik ne**	**Visai ne**
		○	○	○	○	○
17	Kaip dažnai Jūsų treneriai akcentuoja antidopingo taisyklių laikymosi svarbą?	**Nuolat**	**Dažnai**	**Kartais**	**Labai retai**	**Niekada**
		○	○	○	○	○
18	Ar treneriai dalijasi su jumis informacija apie antidopingo taisyklių, draudžiamų preparatų sąrašo pakeitimus?	**Nuolat**	**Dažnai**	**Kartais**	**Labai retai**	**Niekada**
		○	○	○	○	○

19 Vertindami antidopingo kontrolės sistemą, kokius bruožus jai priskirtumėte:
(*pažymėti tinkamus atsakymų variantus*)

- o Kelia stresą sportininkui
- o Yra našta sportininkui
- o Yra būtina ir reikalinga
- o Kontrolė yra perteklinė
- o Kontrolė yra pakankama
- o Esamos kontrolės mastas yra būtinas
- o Esamos kontrolės mastas yra nepakankamas

20 Jūsų vertinimu, ar nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus yra:

- o Adekvačios
- o Per griežtos;
- o Nepakankamai griežtos, neatbaidančios nuo antidopingo taisyklių pažeidimų

21 Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?
(*pažymėti tinkamus atsakymų variantus*)

- o Dažniausiai tai paties sportininko pasirinkimas
- o Dažniausiai tai būna kokia nors klaida, kai sportininkas nesąmoningai pasirenka draudžiamą preparatą
- o Dažniausiai tai trenerių klaida siūlant vartoti tam tikrus maisto papildus ir t.t.
- o Dažniausiai tai gydytojų klaida skiriant preparatus
- o Sportininkai tikisi, kad nebus ,,pagauti“

22 Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto?

- o Taip
- o Ne
- o Nežinau

23	Ar sportininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami? ○ Taip ○ Ne ○ Nežinau					
24	Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo kontrolę?	**Labai palankiai**	**Gana palankiai**	**Nei palankiai, nei nepalan-kiai**	**Gana nepalan-kiai**	**Visai nepalan-kiai**
		○	○	○	○	○
25	Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją – informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?	**Labai palankiai**	**Gana palankiai**	**Nei palankiai, nei nepalan-kiai**	**Gana nepalan-kiai**	**Visai nepalan-kiai**
		○	○	○	○	○
26	Ar sportininkai, treneriai, gydytojai gali gauti reikiamą informaciją apie antidopingo taisykles, draudžiamų preparatų sąrašus? ○ Taip ○ Ne ○ Nežinau					
27	Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?	**Visai aiškus**	**Gana aiškus**	**Nei aiškus, nei neaiškus**	**Gana neaiškus**	**Visai neaiš-kus**
		○	○	○	○	○
28	Ar esant neaiškumui dėl antidopingo taisyklės traktavimo, yra paprasta rasti atsakymą/ išaiškinimą? ○ Taip ○ Ne ○ Nežinau					
29	Ar manote, kad įmanoma, jog sportininkai patys savanoriškai praneštų VŠĮ „Antidopingo agentūra“ apie dopingo vartojimo atvejus? ○ Taip ○ Ne ○ Nežinau					
30	Jei 29 klausime pažymėjote atsakymą „ne“, kaip manote, dėl kokių priežasčių nebūtų pranešama: ○ Iš baimės ○ Nenoro kenkti sporto prestižui ir reputacijai ○ Nenoro pakenkti kolegoms bei treneriams					
31	Jūsų lytis: ○ Vyras ○ Moteris					

32	Jūsų amžius: *(įrašykite)*
	.....
33	Sporto šaka, kurią praktikuojate: *(įrašykite)*
	.....

Interviu transkripcijos

1) Informanto kodas: Informantas A (krepšinis)

1. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys?

Noras būti pirmu, sportinę motyvaciją susigrąžinti kai nesiseka pasiekti norimų rezultatų, nežinomi preparatai vartojami, nepakankama žinios sklaida apie dopingo medžiagas.

2. Ar savo praktikoje yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais?

Ne.

3. Ar manote, kad dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti?

Manau, kad dabar sportininkai yra tikrinami, ir daugelis profesionalų ar pasiekusių rezultatus yra patikrinti, todėl svarbūs žmonės sporte yra nubausti.

4. Jūsų nuomone, ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai? Kaip šiame kontekste atrodytų Lietuva?

Žinoma, pavyzdys Rusijos sporte yra visiems viešas bet niekaip nesustabdomas, taip pat ir kitose šalyse, sportininkai po traumų grįžta stipresni nei buvo prieš tai, yra taip pat didelė tikimybė buvimui negalimų medžiagų pagalba. Lietuva per maža šalis, pas mus vos keletas sportininkų paskutiniu metu yra pagauti, treneriai šviečiasi ir stengiasi apsaugoti savo sportininkus, todėl nemanau kad pas mus šalyje yra paplitęs dideliu mastu dopingo vartojimas, prie viso to medžiagos yra nuolat atnaujinamos, ir seni mėginiai imti daugelį metų atgal skiriasi, todėl negalima teigti kad mūsų šalyje vartojama labai daug.

5. *Kokia tikimybė, kad jūsų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba* ne varžybų metu? Ar Jūs vertinate šią tikimybę?

Didelė, nes ypatingai tarptautiniu mastu dažnai atvykta varžybų metu patikrinti sportininkus. Todėl atsižvelgiame, deriname papildus su medikais, ir vaistų vartojimas taip pat yra su medikų receptais.

6. Jūsų nuomone, kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo (pvz., netyčinis pavartojimas)?

Tikimybė nėra didelė, jei sportininkai yra sąmoningas, klauso trenerių bei medikų dirbančių komandoje patarimų ir nesavivaliauja rinkdamasis preparatus.

7. Jūsų nuomone, ar sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus?

Medikai dirbantys sporto sektoriuje išmano, ligoninėse ne per daugiausiai, bet visada galima pasitikrinti vaisto ingredientus antidopingo puslapyje.

8. Jūsų vertinimu, koks yra trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje?

Treneris gali tik pabrėžti apie galimybes būti nubaustam, manau kad treneris turi dirbti savo darbą ruošiant komandą techninių dalykų, o ne vaistų ar dopingo vartojime, tam yra medicinos komanda kuri turi derinti ir rūpintis žaidėjais.

9. Ar padedate, motyvuojate, aiškinate savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių ?

P*asitikiu savo žaidėjais, manau jie sąmoningi, specialiai nemotyvuojame.*

10. Kaip vertintumėte šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą: pvz. kiek ji yra stresą ar naštą sportininkams kelianti, ar nėra perteklinė, o galbūt – nepakankama?

Kiekvienas dopingo ėmimas sportininkui yra stresas, po ligų, susirgimų nes ne visuomet esi tikras ar medikamentuose nebuvo negalimų medžiagų, o jei sportininkas vartoja tik sporto papildus netūrėtų jausti streso, nes papildai yra griežtai suderinti su sportininko sveikata reikalingais papildais.

11. Jūsų vertinimu, kiek pakankamos ir adekvačios yra nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus, ir ar jos pakankamos, kad atgrasintų sportininkus nuo mėginimo vartoti dopingą ar pažeisti kitas antidopingo taisykles?

Manau, kad didelės, visi jaučia atsakomybę, prarasti garbę sunkiai pasiektą sporto keliu, susigriauti gyvenimą kurį pasistatė sporto keliu, todėl nuobaudos yra pakankamos atbaidyti sportininkus nuo vartojimo.

12. Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?

Kaip ir minėjau prieš tai nesąmoningas noras bet kokia kaina pergalės, nepagalvojant apie pasekmes, per mažas švietimas, pasitikėjimas blogais žmonėmis, kurie neišmano o nori pakenkti sportininkui siūlydami šias medžiagas. Galbūt jauni sportininkai kurie dar nesupranta dopingo reikšmės.

13. Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto? *Nemanau, Lietuvoje moterų krepšinis nėra tikrinimas, o vyrai yra. Todėl tikrai skiriasi jau vien šiuose pavyzdžiuose.*

14. Kiek sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami?

Tiek kiek medikai, ar atsakingi žmonės su kuriais derinami papildai bei vaistai suteikia žinių, papildomai tikrai nėra domimasi.

15. Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją– informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?

Renginių metu matau juos dalyvaujant aktyviai ir šviečiant, konferencijas matau, pakankamai gerai, manau tikrai stengiasi apsaugoti mūsų sportininkus.

16. Kaip vertinate informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą?

Yra puslapyje visa informacija, kur galima ir susiekti su tam tikrais asmenimis, pasiteirauti ir išlikti švariu.

17. Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?

Man kaip treneriui, nėra labai aiškus, norėčiau būti šviečiamas labiau, kad apsaugoti savo sportininkus.

18. Kaip manote, ar įmanoma ir tikėtina, kad sportininkai savanoriškai praneštų apie jų aplinkoje paplitusius antidopingo taisyklių pažeidimus kompetentingoms institucijoms?

Nemanau. Manau, pagrinde dėl to kad nesinori kenkti sporto prestižui.

2) Informanto kodas: Informantas B (lengvoji atletika)

1. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys?

Noras pagerinti sporto rezultatus.

2. Ar savo praktikoje yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais?

Nėra tekę savo sporto karjeroje. Esu už švarų sportą.

3. Ar manote, kad dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti?

Manau, kad didžioji dalis yra pagauti antidopingo.

4. Jūsų nuomone, ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai? Kaip šiame kontekste atrodytų Lietuva?

Mano nuomone, kad kitose šalyse (Rusija, Baltarusija, Gruzija) vartoja daugiau dopingo nei Lietuvos sportininkų.

5. Kokia tikimybė, kad jūsų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba ne varžybų metu? Ar Jūs vertinate šią tikimybę?

Kiekvienose aukšto rango varžybose, kur dalyvauja sportininkai iš įvairių šalių, tose varžybose yra dopingo kontrolė ir pasiekus aukštesnį rezultatą sportininkas bus tikrinamas dopingo kontrolės.

6. Jūsų nuomone, kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo (pvz., netyčinis pavartojimas)?

Manau, kad tokie atvejai pasitaiko labai retai ir sportininkai tokį pasiteisinimą naudoja kai nori išvengti atsakomybę už sąmoningą dopingo vartojimą.

7. Jūsų nuomone, ar sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus?

Manau, kad visi yra pakankamai kvalifikuoti, kad žinotų kuriei preparatai yra leidžiami ir draudžiami.

8. Jūsų vertinimu, koks yra trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje?

Kai kurie treneriai siūlo savo sportininkams vartoti dopingą, kad pagerintų savo sporto rezultatus.

9. Ar padedate, motyvuojate, aiškinate savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių ?

Žinoma, visi sportininkai yra informuoti apie galimas pasekmes, kai jis bus pagautas už dopingo vartojimą ir stengiamės su savo sportininkais viską daryti pagal taisykles.

10. Kaip vertintumėte šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą: pvz. kiek ji yra stresą ar naštą sportininkams kelianti, ar nėra perteklinė, o galbūt – nepakankama?

Mano nuomone, nevartojantys dopingo sportininkai neturi dėl ko pergyventi ir stresuoti.

11. Jūsų vertinimu, kiek pakankamos ir adekvačios yra nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus, ir ar jos pakankamos, kad atgrasintų sportininkus nuo mėginimo vartoti dopingą ar pažeisti kitas antidopingo taisykles?

Mano nuomone, kad nustatytos nuobaudos yra pakankamai griežtos kad sportininkai pasimokintų iš savo klaidų ir toliau tęstų karjerą nevartodami dopingo.

12. Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?

Manau, kad veikia ne tik antidopingo kompanija, bet ir tokių struktūrų, kurios kuria dopingą ir jos siūlo pažeisti taisykles, kurios egzistuoja antidopingo kompanijoje.

13. Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto?

Kiekviena olimpinė sporto šaka sulaukia atitinkamai dopingo dėmesio.

1.4 Kiek sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami?

Visa informacija yra viešai skelbiama, todėl kiekvienas treneris, sportininkai ir vadybininkas turi žinoti, kas yra draudžiama, kas ne.

15. Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją– informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?

Manau, kad viskas yra labai aišku ir viskas yra visiems žinoma.

16. Kaip vertinate informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą?

Nuėjus į internetinę svetainę "Antidopingas.lt" visą informaciją yra pateikta labai aiškiai.

17. Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?

Manau, kad visos nustatytos taisyklės atitinka realybę ir sportininkams reikia jų griežtai laikytis.

18. Kaip manote, ar įmanoma ir tikėtina, kad sportininkai savanoriškai praneštų apie jų aplinkoje paplitusius antidopingo taisyklių pažeidimus kompetentingoms institucijoms?

Nelabai gal. Rūpiniesi savo sportininkais, o į kitus atvejus nesikiši.

3) Informanto kodas: Informantas C (imtynės)

1. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys?

Noras sukčiauti; žinių trūkumas; nedėmesingumas.

2. Ar savo praktikoje yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais?

Taip;

3. Ar manote, kad dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti?

Taip;

4. Jūsų nuomone, ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai? Kaip šiame kontekste atrodytų Lietuva?

Taip, dopingo vartojimo mastai tarp šalių skiriasi. Lietuvą priskirčiau prie mažiau dopingą vartojančių šalių.

5. Kokia tikimybė, kad jūsų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba ne varžybų metu? Ar Jūs vertinate šią tikimybę?

Aukšto meistriškumo sportininkai yra testuojami 1-3 kartus per metus. Žemesnio meistriškumo sportininkų testavimo tikimybė yra maža.

6. Jūsų nuomone, kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo (pvz., netyčinis pavartojimas)?

Tikimybė yra gana didelė, todėl ir yra reikalingos įvairios antidopingo edukacinės programos.

7. Jūsų nuomone, ar sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus?

Manau, kad Lietuvoje gydytojai, dirbantys su sportininkais, gerai žino antidopingo reikalavimus.

8. Jūsų vertinimu, koks yra trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje?

Trenerio vaidmuo yra labai svarbus. Nes jis turi sportininkui įdiegti „švaraus“ sporto sąvoką, suteikti žinias sportininkui apie taisykles ir draudžiamus preparatus.

9. Ar padedate, motyvuojate, aiškinate savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių ?

Taip.

10. Kaip vertintumėte šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą: pvz. kiek ji yra stresą ar naštą sportininkams kelianti, ar nėra perteklinė, o galbūt – nepakankama?

Antidopingo kontrolės sistemą imtynių varžybų metu vertinu kritiškai, nes sportininkai yra dažnai testuojami prieš pat varžybas (kai meta svorį), taip pat varžybų metu tarp kovų (kai turėtų ilsėtis). Ne varžybų metu kontrolės sistema yra nepakankama, nes yra eilė aukšto meistriškumo sportininkų, kurie iš viso nebuvo testuojami pasirengimo etape.

11. Jūsų vertinimu, kiek pakankamos ir adekvačios yra nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus, ir ar jos pakankamos, kad atgrasintų sportininkus nuo mėginimo vartoti dopingą ar pažeisti kitas antidopingo taisykles?

Manau, kad nuobaudos yra pakankamos ir adekvačios.

12. Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?

Garbės troškimas, noras sukčiauti ir įsitikinimas nebūti pagautam.

13. Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto?

Ne.

14. Kiek sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami?

Yra pakankamai informacijos apie draudžiamus preparatus.

15. Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją– informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?

„Lietuvos antidopingo agentūros“ veiklą vertinu teigiamai.

16. Kaip vertinate informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą?

Teigiamai. Informacija yra pasiekiama visiems norintiems.

17. Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?

Taisyklių reglamentavimas yra aiškus.

18. Kaip manote, ar įmanoma ir tikėtina, kad sportininkai savanoriškai praneštų apie jų aplinkoje paplitusius antidopingo taisyklių pažeidimus kompetentingoms institucijoms?

Sakyčiau nelabai.

4) Informanto kodas: Informantas D (imtynės)

1. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys?

Dauguma sportininkų nesupranta kokia žalą gali padaryti savo sveikatai, neatidumas, noras laimėti, bet kokia kaina.

2. Ar savo praktikoje yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais?

Taip yra tekia susidurti su tokiais atvejais.

3. Ar manote, kad dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti?

Manau, kad yra keletas atvejų, bet gal neaukščiausiame lygyje.

4. Jūsų nuomone, ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai? Kaip šiame kontekste atrodytų Lietuva?

Manau, kad skiriasi vartojimo lygis kitose šalyse, kitose šalyse manau dopingas labiau paplitęs. Lietuva manau pasižymi, mažu dopingo vartojimu

5. Kokia tikimybė, kad jūsų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba ne varžybų metu? Ar Jūs vertinate šią tikimybę?

Manau, kad tikimybė labai maža, nes sportininkams bandau įdiegti "švaraus sporto" sąvoką, tikimybė gali būti vien dėl neatidaus sporto papildų vartojimo.

6. Jūsų nuomone, kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo (pvz., netyčinis pavartojimas)?

Tikimybė maža, visada pranešame sportininkams apie naujas uždraustas medžiagas.

7. Jūsų nuomone, ar sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus?

Lietuvos sporto gydytojai nuolat yra informuojami Lietuvos antidopingo asiociajos apie naujas uždraustas medžiagas

8. Jūsų vertinimu, koks yra trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje?

Trenerio vaidmuo labai svarbus, manau kad treneris dažniausiai įtakoja ar sportininkas vartos dopinga ar ne. Svarbu sportininkus nuteikti, kad tik sunkus darbas gali atnešti pergales.

9. Ar padedate, motyvuojate, aiškinate savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių ?

Taip, žinoma.

10. Kaip vertintumėte šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą: pvz. kiek ji yra stresą ar naštą sportininkams kelianti, ar nėra perteklinė, o galbūt – nepakankama?

Sportininkai yra testuojami pakankamai, kartais pasitaiko kad sportininkus testuoja varžybų metu, tai vargina ir blaško sportininką

11. Jūsų vertinimu, kiek pakankamos ir adekvačios yra nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus, ir ar jos pakankamos, kad atgrasintų sportininkus nuo mėginimo vartoti dopingą ar pažeisti kitas antidopingo taisykles?

Sankcijos manau yra griežtos, bet tai vis tiek neatbaido sportininkų vartoti uždraustas medžiagas.

12. Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?

Didelę įtaką daro treneriai, kartais net valstybės įsikišimas į sporto veiklą

13. Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto?

Kai kurios sporto šakos linkusios naudoti dopingą susilaukia didesnio dėmesio.

14. Kiek sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami?

Informacijos yra pakankamai, tik reikia domėtis ir stebėti naujoves.

15. Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra" veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją– informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?

Vertinu teigiamai, vykdomi seminarai, paskaitos.

16. Kaip vertinate informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą?

Visa medžiaga pasiekiamai antidopingo internetiniame puslapyje. Visada galima kreiptis asmeniškai, dėl neaiškumu.

17. Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?

Taip reglamentavimas aiškus.

18. Kaip manote, ar įmanoma ir tikėtina, kad sportininkai savanoriškai praneštų apie jų aplinkoje paplitusius antidopingo taisyklių pažeidimus kompetentingoms institucijoms?

Nemanau. Gal pavieniais atvejais tik.

5) Informanto kodas: Informantas E (plaukimas)

1. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės antidopingo taisyklių pažeidimo priežastys?

Tai norėjimas laimėti, bet kokia kaina.

2. Ar savo praktikoje yra tekę susidurti su dopingo vartojimu ar antidopingo taisyklių pažeidimais?

Taip

3. Ar manote, kad dalis sportininkų Lietuvoje, pažeidžiančių šias taisykles, lieka neišaiškinti ir nenubausti?

Negaliu atsakyti.

4. Jūsų nuomone, ar atskirose šalyse skirtingu mastu yra vartojamas dopingas ar vykdomi pažeidimai? Kaip šiame kontekste atrodytų Lietuva?

Manau visi puikiai žinome Rusijos rinktinės skandalą dėl dopingo vartojimo, tai matosi kitas vartojimo lygis. Lietuva atrodo gerai, nes labai retai sportininkai pagaunami vartojant, kažkokias neleistinas medžiagas.

5. Kokia tikimybė, kad jūsų treniruojamus sportininkus testuos dėl dopingo varžybų metu arba ne varžybų metu? Ar Jūs vertinate šią tikimybę?

Tikimybė didelė, bet reaguoju ramiai

6. Jūsų nuomone, kokia tikimybė, kad sportininko dopingo testas gali būti teigiamas, net jei sąmoningai nevartoja dopingo (pvz., netyčinis pavartojimas)?

Manau, kad tikimybė labai maža, nes sportininkai labai retai tampa tokiomis aukomis.

7. Jūsų nuomone, ar sportininkus gydantys gydytojai Lietuvoje gerai žino apie antidopingo reikalavimus, draudžiamus preparatus?

Nemanau

8. Jūsų vertinimu, koks yra trenerio vaidmuo antidopingo taisyklių pažeidimų prevencijoje?

Svarbus, nuteikti sportininką, kad ir be dopingo galima laimėti

9. Ar padedate, motyvuojate, aiškinate savo sportininkams apie būtinybę laikytis antidopingo taisyklių ?

Mes tai aptariame savo komandos susirinkimuose.

10. Kaip vertintumėte šiuo metu egzistuojančios antidopingo kontrolės sistemą: pvz. kiek ji yra stresą ar naštą sportininkams kelianti, ar nėra perteklinė, o galbūt – nepakankama?

Manau, kad kontrolė yra adekvati, Lietuvos mastu tai yra normalu, kitose šalyse sportininkai net nesupranta, kad juos gali tikrinti ne varžybų metu.

11. Jūsų vertinimu, kiek pakankamos ir adekvačios yra nuobaudos už antidopingo taisyklių pažeidimus, ir ar jos pakankamos, kad atgrasintų sportininkus nuo mėginimo vartoti dopingą ar pažeisti kitas antidopingo taisykles?

Manau, kad per lengvos bausmės.

12. Jūsų nuomone, kas dažniausiai lemia, jog net ir esant plataus masto kontrolei ir nuobaudų neišvengiamumui, vis tiek pasitaiko dopingo vartojimo atvejų?

Tai norėjimas laimėti, bet kokia kaina, nesaugant savo sveikatos

13. Jūsų nuomone, ar visos sporto šakos sulaukia vienodo dopingo kontrolės masto?

Manau kad taip

14. Kiek sportininkams, jų treneriams, vadybininkams pakanka informacijos apie tai, kas yra dopingas, kokie preparatai draudžiami?

Visi draudžiami preparatai yra antidopingo agentūros puslapyje

14. Kaip vertinate VšĮ „Lietuvos antidopingo agentūra“ veiklos organizavimą vykdant antidopingo prevenciją– informuojant sportininkus, trenerius, medikus apie antidopingo taisykles, jų pakeitimus?

Gerai, esu dalyvavęs jų kursuose

15. Kaip vertinate informacijos apie antidopingo taisykles, draudžiamus preparatus prieinamumą?

Viską galima rasti internete

17. Kiek aiškus yra antidopingo taisyklių reglamentavimas?

Viskas aišku

18. Kaip manote, ar įmanoma ir tikėtina, kad sportininkai savanoriškai praneštų apie jų aplinkoje paplitusius antidopingo taisyklių pažeidimus kompetentingoms institucijoms?

Nemanau. Manau kiekvienas rūpinasi savo reikalais.